

ID. ÁBRÁNYI KORNÉL

KÉPEK
A MÚLT ÉS JELENBŐL

BUDAPEST
PALLAS RÉSZVÉNYTÁRSASÁG NYOMDÁJA
1899

Előszó.

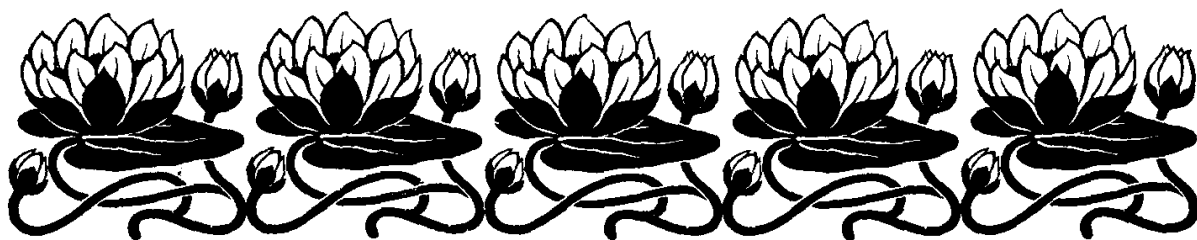
Ez irodalmi kötetemmel olyan olvasmányt nyújtok a t. magyar olvasó közönségnek, amely sokfelé ágazó tartalmával ha talán nem is illik bele a modern ízlésű századvégi aktualitások irodalmi keretébe: de oly régibb emlékeket elevenít fel a múltból s oly jellemző képeket nyújt a jelenből, amelyek a hazai általános és specziális élet történelmi fejlődésével szemben, mindenkor aktuálisok maradnak s arra hivatják, hogy úgy a jelen, mint a későbbi kornak megbízható vezérfonalul szolgáljanak. Mert hat évtizedes személyes élmények es megfigyelések szolgálnak háttérül. Máskülönb is van e munkának számos oly részlete, fejezete, amely épp úgy ráillik a múltra, mint a jelenre s amelyet soha nem lehet eléggé ismételni s megvilágítani, kivált nálunk, hol az emberek, sőt egész nemzedékek is oly hamar szoktak' felejteni. Különösen áll ez a hazai műviszonyokra nézve, amelyek – mint a tapasztalás bizonyítja, – épp úgy rohannak előre, mint gyakran retrográd lépéseket tesznek.

A magyar *élő zenevilág* kiváló képviselői- s számottevő alakjainak az arcz- és jellemképeit egy csoportban bemutatni: régi törekvésem s e munkám egyik aktuális és érdekes fejezetét képezi, s erre talán senki inkább nem vállalkozhatnék, mint csekély magam, aki annak nagyrészét már születéstől fogva ismerem s figyelemmel kísérem. A képek megrajzolása- s jellemzésében hogy mindig eltaláltam-e a valódi s érdemleges vonásokat: nem ambiálom, nem tartván magamat csalhatatlannak. Csak az egyéni meggyőződés és a tárgyilagos szemüveg vezetett. Nem volt vele más célom, mint beigazolni azt az általam oly sokszor hangsúlyozott állítást, hogy a magyar zenevilág – immár elköltözött nagyságai után is – él tovább s arra van hivatva, hogy teljesen kiépítse a hazai zeneművészet csarnokát. Eleve kijelölt fejezeti sorozatomat részben átmódosítottam, részben egészen átdolgoztam s közelebbről érdekeltekkel pótoltam. A t. olvasó közönség s t. megrendelőim úgy hiszem nem fognak ezért megvádolni, sőt remélem, szívesen veszik a cseréket. Budapest, 1899 april hó.

Id. Ábrányi Kornél.

TARTALOM.

- [I. Erzsébet-album \(1857\)](#)
- [II. Liszt Szent Erzsébet legendájához](#)
- [III. A pozsonyi első nemzetőrség](#)
- [IV. Parlamenti zászlóalj 1848-ban](#)
- [V. Egy drámai s egy komikus jelenet \(1849\)](#)
- [VI. Januári napok \(1849\)](#)
- [VII. Degré Alajosról](#)
- [VIII. Régi választások](#)
- [IX. Petőfi és a magyar dal](#)
- [X. Petőfi-zenealbum](#)
- [XI. Hegyről guruló magyar zene](#)
- [XII. Zene és kozmopolitizmus](#)
- [XIII. Az udvarképes Marseillaise és eredete](#)
- [XIV. Néhai Brassai bácsi mint zenész](#)
- [XV. Régi és modern virtuózok](#)
- [XVI. A nagy és kicsi a művészetben](#)
- [XVI. Bécs és a magyar dal](#)
- [XVIII. Mennyit ér a zene?](#)
- [XIX. A magyar zene félszázad alatt](#)
- [XX. Erkel-Mosonyi-Volkmann](#)
- [XXI. A 80 éves Erkel Ferencz mint virtuóz](#)
- [XXII. Az orsz. m. daláregyesület történetéhez](#)
- [XXIII. Liszt Ferenczről \(emlékezések és jellemvonások\)](#)
- [XXIV. Hangszerek és parlament](#)
- [XXV. Régi kártyahősök és kompániák](#)
- [XXVI. Liszt és Ole Bull \(izgalmas szccénák\)](#)
- [XXVII. A bécsi német dalünnep \(1890\)](#)
- [XXVIII. Magyar zenészeti nevelés](#)
- [XXIX. Gounod Károlyról \(halálakor 1893-ban\)](#)
- [XXX. Beethoven a zenéről](#)
- [XXXI. Félszázados emlékek](#)
- [XXXII. Egy magyar hangszergyár és gyáros félszázados megjubilálása](#)
- [XXXIII. Egy magyar minta-zongoragyár](#)
- [XXXIV. Az élő magyar zenevilágból](#)
- [XXXV. A zongora-technika reformjához](#)
- [XXXVI. Goldmark- s legújabb operájáról](#)

I.

Erzsébet-album (1857).

A magyar zeneirodalomnak van egy drága ereklyéje, amely ugyan még csak negyvenkét éves, de ha századok hosszú sora vonul is el felette: mindig elévülhetlen kincse marad, mert Magyarország hon és híven szeretett néhai király asszonyával, az oly tragikus véget ért s minden magyar imájába foglalt *Erzsébettel* áll kapcsolatban s amellet még azzal a történelmi nevezetességgel is bír, mert tizenkét hazai zeneíró abban tette le első alapját a magasabb magyar műzenének. «*Erzsébet-album*» a címe s 1857-ben látott napvilágot abból az alkalomból, mikor *I. Ferencz József* az ő hódító szépségű s fenkölt szívjóságú bájos nejével először indult országos körútra, hogy előkészítője legyen egy áldásosabb jövőnek. Rang-, osztály- s társadalmi különbség eltűnt akkor, hogy a nemzet egyhangú lelkesedéssel ünnepelje az uralkodó párt. Nem várt családi gyász szakította félbe akkor e diadalmas körutat Debreczenben, de utána mind magasabbra hágott a feltámadás napja, mert attól kezdve *Erzsébet* szíve meg nem szűnt mind melegebben dobogni a magyar nemzetért s mikor tiz év multával 1867-ben Szent István koronája megérintette áldólag a homlokát és hófehér vállát: lelke, szíve elválaszthatatlanul egybeforrt azzal. Az irodalom s művészet minden ága versenyre kelt akkor egymással a hódolat kifejezésében. A magyar zeneköltők első sorban tűntek ki egy oly emlékekkel, amely méltó volt úgy az ideálhoz, mint a nemzeti aspirációhoz. A «Rózsavölgyi és társa» kiadói cég állította ki oly pazar fénynyel, amely ritkította párját s amely a hazai műiparnak is maradandó dísze marad. A mai zenenemzedék már alig tud valamit e drága ereklyéről, pedig én azt hiszem, hogy ha a fájdalmas Golgotha-útját átszenvedett királyasszonynak a tekintete néha-néha erre a legeszményibb eredetű művészeti emlékre esett, égi vigasztalást nyújthatott az neki. Keletkezési történetéről mondok el egyet-mást.

Mikor a nevezett évben a fejedelmi pár programja már eleve köztudomásra jutott, Rózsavölgyi Gyula (a Petőfi által megörökített híres magyar zenész, Rózsavölgyi Mark fia s a firma megalapítója) legelőször velem közölte a megvalósítás eszméjét. Természetes, hogy lelkesedéssel fogadtam. Arról volt szó, kik s mily irányban vegyenek részt az albumban? Mert abban az időben még nem igen voltak feles számban az erre hivatott honi zeneírók. Erkel Ferenczre s a Doppler testvérpárra nem igen lehetett számolni, mert a Nemzeti Színház igazgatósága «*Erzsébet*» címen egy 3 felvonásos alkalmi magyar opera írására kérte fel őket. Erkel Ferencz nem is vett aztán részt az albumban, de a két Doppler készséggel csatlakozott a konzorciumhoz. Kevéssel azelőtt történt, hogy a nagytekintélyű Brand (a későbbi kimagasló magyar zeneköltő Mosonyi Mihály) leszámolván kozmopolitikus irányú múltjával, Wagner-stílusban írt «Max» operája vezérkönyvét a tűzbe dobta s a fejlődő magyar műzene bűvös szférája felé kezdett vonzódni. A kiadó-cég nagy súlyt fektetett reá, hogy a közreműködésre őt is megnyerje. Föl is kérte, de kosarat kapott tőle, a magyar zenében való járatlanságát hozta fel mentségéül. Hogy jobban czélt érjen: engemet is fölkért, mint egyik bizalmas barátját és tanítványát, hogy ha lehet, beszéljem rá. El is követtem mindent, de hasonló választ nyertem. Egyszer beállított hozzám hangjegy-tekerccsel a kezében s arra kért, hallgatnám meg legelső

magyar zenei kísérletét, melyet a tervezett *«Erzsébet-album»*-ba szánt. Ha megnyeri tetszésemet: – Őszinte baráti nyilatkozat alapján – úgy átadja; különben a «Max» sorsára juttatja. «Pusztai élet» volt a címe a darabnak s mikor eljátszta, elámultam költészeti szépségein, mesteri kidolgozásán s eredeti magyar vérpezsgésén. Brand, a későbbi nagy magyar zeneköltő, meg lett nyerve az ügynek s a magyar zeneirodalom az *«Erzsébet»* név bűvös hatásának köszönheti, hogy egyik drágaköve megszületett, mert nemcsak az albumnak lett az kohinurja, hanem a magyar zenének is elévülhetlen kincse marad. Maga Liszt Ferencz oly nagyra becsülte, hogy nemcsak nyilvánosan játszta későbbi hangversenyeiben: hanem tanítványai magyar műsorába is bevette. Az *«Erzsébet-album»*-ban szerepelt 12 hazai zene-író nevei betűrendben így következtek: *ábrányi K., Bartay Ede, Brand M., Doppler Fer., Doppler Károly, Hnber József, Huber Károly, Merk! József, Pelheő János, Schmidt Gyula, Székely Imre és Thern Károly*. A 12 közül már csak hárman vagyunk életben: én, *Bartay Ede* és a Stuttgartba szakadt *Doppler Károly*. Ki lesz az utolsó, aki a megdicsőült *»Erzsébet«* után sírba fog szállni?

Mikor a kiadó cég a pazar fényű albumot – a hódolatos felajánlás előtt – közszemlére kiállította: napokon át tolongott a közönség megbámulására. E történelmi nevezetességű album zongora-darabjainak a címei mindannyi magyar nép- és csendélet eszményítésére vonatkoztak. Mindenik írója előtt nem lebegett más cél, mint magasabb színvonalon és formában bemutatni a magyar *murène* életképességét. Negyvenkét évvel ezelőtt nem volt ez könnyű feladat, mikor csak a bánatos magyar nóták s népdalok, vagy a sírvavigadástól inspirált szilaj csárdások uralták az egész magyar zeneirodalmat. Ez az oka talán, hogy néhányat kivéve, mint a «Magyarország határánál» (Ábrányi), a «Pusztai hangok» (Brand-Mosonyi), a «Pásztorhangok» (Doppler Fer.), a «Honi üdvözet» (Székely I.) s a «Csajkás-dal» (Thern K.) címűek: a többi kevésbé nyert szélesebb elterjedést. Ha ma nyílnék hasonló alkalom a magyar zeneköltők csoportosítására: nemcsak egy, de akárhány albumra való is kitelnék belőlük, mert hát nagyot fordult azóta a magyar műzene kereke is, s ha nem is mindig halad sima, göröngytelen utón, igaz magyar vértől hajtva, s ha a számtalan hivatott közül nagyon sokan el is maradnak a céltól: de a választottaknak mégis oly tekintélyes ma már a száma, hogy kínálat-hiányról szó sem lehetne többé.

Az *»Erzsébet-album«* nagy jelentőségét történelmi fejlődés tekintetében semmi sem tanúsítja meggyőzőbben, mint az, hogy már negyvenkét év előtt kivált a számai közül több olyan, amelyek még manapság is kiállják a versenyt a létezőkkel, sőt talán még azontúl is sokáig meg fogják tartani üdeségüket.

Az a lelkes tűz, amely akkor az *«Erzsébet»* névre hevítette az írók szívét, nem oly természetű volt, mint amely a manapságos hivatalos ódák s himnuszok gyártói legnagyobb részének a kebelét dagasztja. Az ideál fenragyogott magas piedesztálon s csak arra irányult a tekintet. Jelenben annak is nagy befolyása van a költészeti ihlet felhangolására, hogy kik és miért veszik körül a piedesztált!

Legyen áldva azért *Erzsébet* királyasszony neve, amely már négy évtizeddel ezelőtt oly varázserővel bírt, hogy magyar zenei *Pálokká* tudta változtatni az eltévedt *Saulokat!*

Örök hála s dicsőség *Neki!*

II.

Liszt Szent Erzsébet legendájához.

A m. kir. Opera intendantúrája a múlt 1898-ik évi november 19-én, „boldog emlékezetű *Erzsébet* királyasszony nevenapján nemcsak színrehozta szcenírozva Liszt «Szent Erzsébet legendája» -t az intézet legkiválóbb művészeinek közreműködésével, hanem elhatározta, hogy ezentúl e napon mindig az Opera repertoárján szerepeljen. Az intendantúra ez elhatározásáról a művészet minden igaz barátja csak örömmel vett tudomást, mert e jelentős napot művészeti szempontból nem is lehetne méltóbban megünnepelni, mint így. Kegyeletes aktus volt s lesz ez előadás mindig két irányban. Először: a szent erényekkel tündökölt, gyászos véget ért királyné emlékét fogja a szívekben fölleveníteni s másodsor hódolat jeléül is fog szolgálni egy nagy géniuszszal szemben, aki annyi fényt vetett a magyar névre s aki e monumentális alkotásával nem is törekedett másra, mint apotheozálni a leendő magyar királynét, mint a nemzeti érzés ideálját.

A mester e páratlan szépségű műve 1865-ben zengett fel először a magyar fővárosban, a Nemzeti Zenede negyedszázados ünnepsége alkalmával. Azután bejárta az egész világot s megszerezte szerzőjének a zeneköltői elismerés legszebb babérját. Nálunk utoljára am. kir. Operában hallottuk gróf *Zichy Géza* intendánsága alatt, de egy pár előadása után letűnt a műsorról s máshol sem lehetett többé hallani. Nem lesz talán érdektelen, ha elmondok róla egynehány érdekes adatot, amely úgy keletkezésére, mint motívumainak történetére nézve érdekelheti a m. olvasóközönséget.

Köztudomású, hogy Liszt 1847-ben hátat fordítván tüneményes virtuózi pályájának, Weimarba vonult vissza, hogy magasabb s maradandóbb művészeti céloknak élhessen háborítlanul. Weimarhoz közel Eisenach alatt van a történelmi nevezetességű Wartburg-vár, melynek híre sok egyéb mellett a magyar szent királyleánnyal, Erzsébettel s férjével, thüringiai Lajossal áll szoros kapcsolatban. Hányszor ábrándozhatott e vár ormain? De ahányszor csak elmerült a múltakba, mindig ellenállhatatlan vágyat érzett megörökíteni azt a zeneművészet világítása mellett is.

Már ottani tartózkodása alatt sokat foglalkozott ez eszmével s mikor az ötvenes évek végén többször megfordult hazájában, már akkor gyűjtötte hozzá a zenészeti anyagot. Azután közölte eszméjét Rochett Ottóval, szöveget íratott vele, s e szöveget magával vitte Rómába a hatvanas évek elején. Ott fogott hozzá az inspirált munkához s a montemariói hegyi kolostor falai közt fejezte be, azzal a szilárd elhatározással, hogy addig semmit se bocsát belőle közre, amíg először Magyarországon a maga egészségében be nem mutatja. S az alkalom csakhamar meg is jött erre. Több körülmény játszott akkor közre, hogy ebbeli elhatározásában megerősítse. A magyar alkotmány visszahelyezésének erős árama magas hullámokat vert már 1863/64-ben. Mindenki tudta, minő áldásos rész jutott abból *Erzsébet* császárnénak, a későbbi magyar királynénak, aki már akkor bálványa volt a magyar nemzetnek. Ezt a bálvány-imádást fokozni a művészet hatalmával is, ez volt Liszt etikai célja. A másik egyéni motívumra vezethető vissza. 1860/61-ben jelent meg Lisztnek a cigányzenéről írt könyve, amely az

egész világsajtóban, de főleg a magyar közvéleményben oly nagy port vert fel. Pedig csak a címe volt elhibázva, mert úgy kellett volna neveznie, hogy *a cigányok zenélési modora Magyarországon*. Mert ez a könyv *veleje*.

De félreértették, megrágalmazták s úgyszólván kiátkozták. Fájt neki a félreértés, melyet reparálni senkinek sem állott jobban érdekében, mint neki. Kereste a kiegyenlítési pontokat nemzetével szemben: ez volt a másik főoka említett elhatározásának. Örömmel fogadta el tehát a Nemzeti Zenede meghívását, hogy annak negyedszázados jubileumán tartsa meg «Szent Erzsébet legendájának» első bemutatását.

Haza is jött egy hónappal előbb, s művészeti esemény lett belőle az által is, hogy végre megtörte fogadását s ismét játszott nyilvánosan. A fényes fogadtatás és siker viszonzásául nagy zongorahangversenyt adott jótékony és hazai kulturális célokra Bülow és Reményi közreműködésével, mely tisztán 6000 forintot jövedelmezett. Később pedig úgyszólván a mienk lett egészen. Nemcsak egész Európából, de még Amerikából is jöttek akkor táviratok, amelyekben helyeket kértek a legenda bemutatójára. *Szent Erzsébet* teljes sikert, győzelmet aratott. De művészeti tekintetben mi okozta e nagy sikert? Az, hogy a mű főmotívumai legnagyobb részben magyar szellemet tükröztek vissza. Mert három főmotívumra építette fel az egész epokális művet. Az egyik volt egy régi magyar egyházi dallam, a boldogságos Szűzet mint Magyarország patronáját dicsőítő, amelyet néhai *Mátray* Gábor, a Nemzeti Zenede igazgatója s a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárára szolgáltatót neki. A másik egy német keresztvesztési szerelmi dal s a harmadik egy magyar népdal, amelyet Reményi küldött a számára, mint olyat, amelyben minden rekvizituma megvan a hősiesség tematikus kidolgozhatásnak. Szövege nem igen poétikus ugyan, de rendkívül alkalmas mindenféle instrumentális csillogtatásra. Úgy szól eredetileg, hogy: «Nem ettem én ma egyebet» stb. Nem volt még a hazai műtörténelemnek ez első előadásnál fényesebb lapja s talán nem is lesz többé soha. Az egész fővárosi zenevilág odaadólággal működött benne közre. Liszt maga dirigált, a Nemzeti Színház akkori legelső énekesei, mint *Pauline*, *Rabatinszky* M., *Kőszeghy* s az akkor Bécsben szerepelt *Bignio* Lajos is közreműködtek. Reményi állt a hegedűsök élén; *Mosonyi* nagybögözött, *Bülow* pedig az üstdobot kezelte. A leghírnevesebb bécsi s külföldi zenekritikusok jelentek meg. Egész sora a fényes zeneelőadásoknak követte akkor egyik a másikat; volt díszhangverseny nagy zenekarral és szólókkal, ünnepségi külön szerzemények, Reményitől és Volkmanntól; dalárünnepség és verseny, díszbanket, szerenád stb. Mindenki elfelejtette a cigánykavardást s a legnagyobb jelentőségű magyar zeneünnep teljes kibéküléssel végződött.

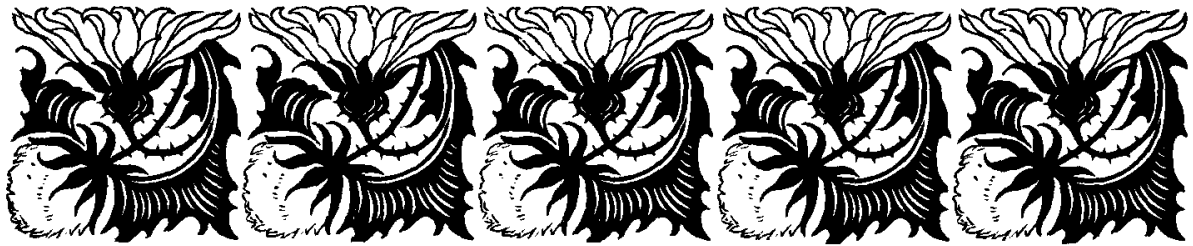
A *Szent Erzsébet* oratórium, mely legenda nevet is visel, félig egyházi, félig világi zenestílusban van írva, mire a szerzőt maga a szöveg is hangolta. E vegyes stílussal alapította meg, illetve reformálta a régi klasszikus oratórium-irányt, amelyhez még a modern színgazdag hangszerelés is hozzájárult. Színpadi előadásra nem volt kontemplálva, habár külön képei erősen ráutalják a színpadi díszletekre, jelmezekre és berendezésre. Nem is volt addig nyugta Lisztnek, amíg nem engedett a sok kérésnek s meg nem engedte, hogy szcenírozzák. De Ő maga sohasem viseltetett nagy rokonszenvvel a szcenikus előadás iránt, részint pietásból és vallási tekintetből, részint mert ily dolgokban nem volt barátja a túlságos realizmusnak. Nem is arra szolgál e mű hangulatos képeinek a színrehozatala, hogy színházi kasszadarab legyen s hogy felizgató modern drámai hatásokkal tartsa fenn magát a műsoron, hanem hogy költői érzelmeket keltsen s látványos benyomásokat hagyjon hátra.

Nálunk színpadi bemutatásra azért is alkalmas, mert a m. kir. Operaházban kéznél van minden hozzávaló részlet s eszköz; zenekar, magánénekesek, férfi-, női karok, tömeg, amiknek összehozatala nagy nehézségbe ütközik a teremben való előadásnál. A fő indító-okot pedig az játszsa, hogy minden évben kegyeleti aktusra szolgáltatót alkalmat s módot nyújt a közönségnek a mű poétikus szépségeivel közvetlenül megismerkedni.

Azért csak elismerés illeti az operai intendántúrát, hogy a felsorolt okokat méltányolva,

újra színrehozta s időszerűleg állandósítja e remekművet, mely ha nem is számíthat zajos tüntető tapsokra, de nemesíti az ízlést s fejleszti a remekművek iránti érzéket.

Az ilyen, inkább világias, mint dogmatikus tartalmú oratóriumok különben inkább is szcenikai bemutatásra valók, mert alig képzelek valami nevetségesebbet, mint elképzelni Szent Pált, Éliás prófétát, Magdolnát, Pilátust, vagy a népet, katonaságot stb., amint mindmegannyian fekete frakkban, fehér mellényben, vagy kivágott női ruhában énekelnek állva, mozdulatlanul, feszesen a hangversenyteremben. Az illúzió egyik főkiegészítője minden zenei élvezetnek, amely nyomtatott programot ad a kezünkbe. Mert nem minden hallgatónak a képzelmi ereje pótolhatja a színpad realitását. Ez volt az Operának is a kiinduló pontja. Miért lenne kivétel épp az oly oratórium, amelynek tárgyát szerzője nem a vallás történetéből, hanem a legendából és a történelemből merítette?

III.

A pozsonyi első nemzetőrség.

Az 1848-iki márcziusi mozgalmaknak tudvalevőleg két központja volt. Az egyik Pozsonyban, hol az utolsó rendi országgyűlés már az év beálltával előkészítette a nagy reformok talaját s a másik Pesten, hol a februáriusi párisi forradalom után mind nagyobb hullámokat vert a mozgalom. Kevesen vagyunk már abból a félszázad előtti aktív nemzedékből, amely még látta az akkori nagy idők alakjait, azok közvetlen befolyása alatt állott, ténylegesen részt vett minden aktualitásban s mint élő tanú beszélhet az akkori eseményekről. A maihoz hasonló meseszerű gyorsasága a hírek s események továbbításának akkor még nem létezett, az általánosabb leggyorsabb közlekedést egyedül a dunai gőzhajók közvetítették, vasút és távírda csak Pest és Szolnok, meg Pozsony és Bécs között járt. A mai közvetítő eszközökkel egy pár nap alatt ment volna véghez mindaz, ami különben heteket vett igénybe.

Abban az időben én is a pozsonyi ifjúsági centrumhoz tartoztam, hol az országgyűlés megnyitásától fogva egészen a 48-iki törvények szentesítéséig és az első magyar minisztériumnak Pestre való átköltözéséig folyton ott időztem s ott művészkedtem még a megelőző békés hónapok alatt. A márcziusi napok alatt azonban én is szögre akasztottam a lantot s minden izgalmas eseményből kivettem a részemet. Ezek közé tartozott az ott legelsőbben megalakult s szervezett ideiglenes ifjúsági nemzetőrség is, amiről meg akarok emlékezni.

Az 1848 előtti rendi diétáknak – s így az utolsó 47–48-inak is – nélkülözhetetlen s kimaradhatatlan staffage-a volt az akkori jurátusi és a megyei követek mellé osztott patvarista-ifjúság. Az fogta fel a tanácskozó-termek minden gyújtó szavát, szikráját s azok terjesztették s élesztették lángra. Képzeltető, minő hivatás várt reá a pozsonyi s utóbb a bécsi izgalmas márcziusi napok alatt! Csak fel kellett vetni a «nemzetőrség» eszméjét s már testté vált az ige. Híre jött ugyanis a bécsi aula-ifjúságból alakult légióknak s legott szervezkedett a pozsonyi magyar ifjúság is. De közbiztonsági érdek is szólt e mozgalom mellett, mert az osztrák szoldateszkának meggyült a baja Olaszországgal és Bécscsel; minden rendelkezésre álló rendes katonaságnak másfelé akadt dolga. Mindjárt a mozgalom nagyarányú kitörése után Pozsonyból is kivonták a katonaság nagy részét s szükség volt a rend fentartásáról más módon gondoskodni, mert nemcsak az ezüsthuzasok tűntek el hirtelen a forgalomból, ami nagy zavart, izgalmat keltett, hanem a pozsonyi ghetto-városrész ellen is mind fenyegetőbb állást foglalt el a polgári lakosság. *István* főherceg és nádor táviratára a bécsi bank, a hirtelen szükség enyhítésére, küldött ugyan egy millió ezüstpénzt a kincstári hivatalhoz, ahol az osztrák papírpénzt be lehetett ezüstre váltani, de ez keveset segített a bajon, mert azt egy pár nap alatt úgy széthordták, hogy nyoma is alig maradt. Beváltották, széthordták, hogy aztán ismét eldugják. A sokféle katonai posztokat, őrségi állomásokat is pótolni kellett. Megalakult tehát gyorsan az első magyarországi nemzetőrség, amelynek zömét, természetesen, a pozsonyi jurátus és patvarista s más ezeken kívül eső ifjúság alkotta, de

beleolvadt a polgári, iparos- és a kereskedői elem is. Népgyűlés lett hirdetve s szervező bizottság alakult, melynél önkéntesen lehetett beiratkozni. Ez az első nemzetőrségi gárda csakhamar aztán mintegy ezer főre emelkedett. Gróf *Zichy Ottó*t, egy katonaviselt főrendet választották meg vezérnek, s ő századokra osztotta a sereget s rendes gyakorlatokat is tartott vele. Nem volt ez a gárda sem rendszeren egyenruházva, sem hadi s tábori szolgálatokra felszerelve; csak karddal vagy szuronyos puskával kellett magát mindenkinek ellátnia. Külön nemzeti színű kokárda és karjelvény volt az együvé tartozóság jelvénye. A színe-javát persze a dietai ifjúság és a honorácziók alkották, akik mindannyian fekete attilát, kócsagos kalpagot és kardot viseltek s mindig a menet élén marsoltak. Ahányszor az így rögtönözve megalakult gárda kivonult vagy onnan visszatért, az egész város kivonult üdvözlésére s elhalmozta lelkesedett éljenekkel. Szokatlan látvány is volt ez akkoriban s fellelkesítő a nagy közönségre.

A gárda, gróf *Zichy Ottó* ajánlatára, megválasztotta közfelkiáltással vezénylő tisztjeit, akiket a mágnási, a követi s a szereplő ifjúsági s polgári osztályból szemeltek ki. Ezt az első nemzetőrséget nem a szigorú katonai fegyelem, hanem a becsületszó, a hazafiúi kötelességtudás és a szabadság érzülete tartotta össze. Ha kiadták a parancsot gyülekezésre, egy szálig megjelent mindenki s pontosan betöltötte a reábízott feladatot. Én, természetesen, az akkor szintén Pozsonyban művészkedett pályatársam: *Zerdahelyi* Edével együtt a feketeatillás, kócsagos kalpagú s díszkardos közlegénység sorába tartoztam, valamint *Kuthy* Lajos, *Lanka* Gusztáv, *Lónyay* Feri s *Tallian* Bérczi is velünk egy században volt, báró *Podmaniczky* Frigyes volt a vezénylő főhadnagyunk, a legszeretetre méltóbb s a leggavallérabb első nemzetőrségi tiszt, aminőt csak képzelni lehet. Sokszor kijutott nekünk az ő kommandója alatt az éjjeli inspekciós őrzésként a ghettóban s más hasonlóan exponált városrészekben. Nem egyszer kalandos incidensekben is volt részünk. Pihenőre gyakran bevitte aztán az egész csapatot valamelyik külvárosi kávéházba s ilyenkor ő volt a házigazda. Folyt a kávé, tea, puncs és a knikebájn, akinek mi és amennyi tetszett.

A gárda megalakulásától fogva a díszőrségek is annak a tagjaiból kerültek ki. Egy ízben engem és *Zerdahelyi* barátomat a primási palotában székelő *István* főherceg nádor lakásának előcsarnokába éjjeli páros díszőrségnek rendeltek ki. Parádés egyenruhában, kivont karddal lépdeltünk fel s alá, mikor a főherceg meglehetősen későn tért haza. Szemet szűrt neki elegáns külsőnk és katonás tisztelgésünk.

Szívélyesen fogadta a tisztelgést és kérdezte, hogy mik és kik vagyunk.

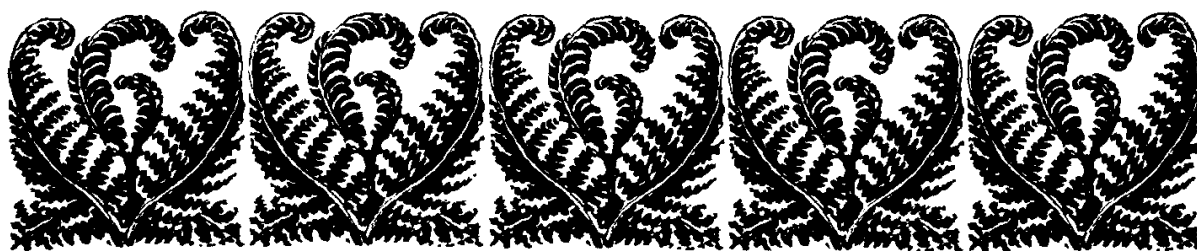
– Mind a ketten magyar zeneművészek vagyunk, fenséges királyi berezeg, – feleltük majdnem egyszerre.

– Szép önöktől – monda nyájasan – hogy felcserélik a lantot a karddal; ha felváltják önöket s pihenőre térnek, szép melodikus álmokat kívánok, – monda s ezzel felsietett lakosztályába.

Ez az első nemzetőrség aztán, amelynek a példájára alakult a többi mind az egész országban, egészen a 48-iki törvények szentesítéséig (április közepéig) maradt együtt, amikor is nagyobb számú sorkatonaság váltotta fel, amelyet a szentesítési nagy ünnepekre hoztak Pozsonyba. A pesti nemzetőrség volt a legszélesebb s a legfegyelmesebb alapon szervezve. A megyei önkéntes nemzetőrségekből később a horvát, szerb s erdélyi lázadások kitörésekor rendes honvédszászlóaljok alakultak, amelyek vitézül végig-küzdötték az egész szabadságharcot.

Szép, nagy s dicső emléké idők! Akik még élünk mi öregek s visszagondolunk történelmi nevezetességű eseményeire: letűnt ifjúságunk lánghevétől kiárad a szívünk s feldobog a keblünk, látva az országos lelkesedést a félszázados jubileum pillanatában.

Az elhunyt s még élő apák lelkesedése vezérelje a fiaikat és a későbbi unokákat!

IV.

Parlamenti zászlóalj 1848-ban.

A múlt évi 1848-iki jubiláris évforduló alkalmával föl-színre került számtalan visszaemlékezések között erről a sajátságos és történelmi nevezetességű incidensről tudtommal senki meg nem emlékezett. Pedig kimagasló fellobbanása és megnyilatkozása volt ez az akkori kor általános lelkesedésének, amire a *Jellasics* betörése Magyarországra s merész közeledése a főváros felé nyújtott alkalmat. Érdeemes azért a megörökítésre. Mikor a szentesített 48-iki törvények ellen nyílt lázadásba törtek ki a horvátok s a grancsárok és részben a rendes osztrák katonaság támogatása mellett átlépték a Drávát s égetve, rabolva, rombolva Pest-Buda bevételét és a magyar parlament, a felelős magyar minisztérium szétűzését tüzték ki célul: az egész főváros óriási izgatottság színhelyévé vált s az országgyűlés a legerélyesebb, csaknem kétségbeesett védekezésre határozta el magát. Nyakrafőre szaporította a honvédszászlóaljakat, szervezte a nemzetőrséget, fegyverre hívta a népfölkelést s minden rendelkezése alatt álló katonai erőt összpontosítva Jellasics útjába terelt, hogy előnyomulását visszaverje.

Az első magyar parlament körében is ekkor támadt az az önfeláldozó hazafias gondolat, hogy ha kell: maguk az országgyűlés tagjai is fegyvert fognak s megmentésére sietnek a megtámadt alkotmánynak. A parlament e hősiesség mozgalma minden irányban kihatott a közönség legintelligensebb rétegeire is s néhány nap alatt szervezve lett a legelittebb zászlóalj, mely valaha csatasíkra szállott. Ennek a zászlóaljnak, mely aztán az *önkéntes parlamenti vadász-zászlóalj* nevét viselte, maguk a képviselők képezték a zömét s melléjük sorakozott az intelligens társadalom számos tagja rangkülömbőség nélkül, leginkább: ügyvédek, hivatalnokok, írók, művészek, háziurak, az ipar és a kereskedelem képviselői. Én is mindjárt beiratkoztam az elsők között. A szolgálati kötelezettség időszaki volt, a zászlóeskü s a fegyelmi szabályzat betartása a hazafiúi becsületszóhoz lett kötve. Minden tag saját költségén adjusztálta s látta el magát fegyverrel, egyenruhával s a szükséges táborigényekkel. Az élelmezés is a tagok költségén ment s csak a táborban való elhelyezésről s az «ordre de bataille»-ról gondoskodott a parancsnokság. Zöldposztó egyenruha, vadászkalap tollal, szuronyos vadászpuska s rövid kard volt a felszerelés. Máskülömben a zászlóalj nem menetelt gyalog s tömeges rendben, hanem kijelöltetvén számára az idő és a találkozási hely: ott minden tagnak pontosan meg kellett jelennie.

Ez a rögtönzött zászlóalj, mely nagy mértékben hozzájárult a nagy tömeg felbuzdítására, elindulásakor mintegy 4-500 tagból állott. Vezénylőjét, főbb és altisztjeit saját maga választotta. Parancsnokául *Szontagh* Gusztáv katonaviselt képviselőt választotta, ki az elindulás előtt néhány napig csak úgy hevenyében hadigyakorlatot tartott velünk, megtanított minket a legszükségesebb katonai mozgásokra, evolúciókra, támadási, védekezési s egyéb legszükségesebb tudnivalókra. A többit az intelligenciára s a hazafiúi lelkesedésre bízta. Könnyen elképzelhető, hogy ilyen intelligens csapattal nem sok vesződése akadt, mert csak egypárszor kellett neki valamit mutatni, magyarázni s mindjárt a vérünkbe ment át. Gyakorlatait az elit-csapat mindig a mostani, de akkor még nagyon is elhagyatott s pusztán

állott Erzsébet-téren tartotta, ahol mindig nagyszámú kíváncsi közönség gyűlt egybe, hogy tanúja legyen a fölbuzdító gyakorlatoknak.

E parlamenti zászlóaljnak a tábori életéről is el kell még egyet-mást mondanom. Első találkozási állomásul a fehérmegyei Martonvásár lett kitűzve, ahol a kényelmes Brunswick-kastélyban székelt a magyar hadsereg tábornoka *Móga* osztrák nevelésű és érzelmű tábornok alatt. Ott tartották a haditanácsokat Jellasics fölvonulásával szemben, amelyekben állandóan résztvettek a magyar országgyűlés tábori biztosai s kiküldött hivatalos képviselője is. Mikor a parlamenti zászlóalj ott egybeverődött, hogy bemutassa magát a parancsnokló tábornoknak, éppen együtt voltak ott: gróf *Batthyány* Lajos miniszterelnök, *Csányi* László (a későbbi vértanú s állandó kormánybiztos), *Bonis* Sámuel országgyűlési tag, *Pázmándy* Dénes a Ház elnöke s még többen az irányadó körökből. Mikor a zászlóaljat fölállították a kastély udvarán, hogy *Móga* tábornok szemlét tartson felette: a nevezettek is mind megjelentek, hogy tanúi legyenek a ritka szemlének. Tisztelgésre vezényeltek bennünket s mikor a tábornok végiglépdelt soraink előtt s egynehány manőrvírozást végeztünk a legnagyobb pontossággal és intelligenciával: a leghízelgöbben kinyilatkoztatta, hogy ezt az elit-csapatot a maga személyes gárdájának óhajtja fön tartani s hogy csak a legvégsőbb szükségben küldené a tűzbe.

Tudjuk, hogy utóbb a pákozdi sikeres csata után miként szökött meg titokban Jellasics a három napi fegyverszünet alatt s tette meg a híres «Flankenbewegung»-ot. Harmadnapra aztán a magyar sereg is, a mi zászlóaljunkkal együtt utána indult a Duna jobb partján, hogy a haditanács határozata folytán az osztrák határszélen foglaljon állást, segítségére menendő a szorongatott bécsieknek. A parlamenti zászlóalj második gyülekezési helyéül aztán Parendorf határszéli városka lett kijelölve. A tagok ismét külön csoportokba verődve tették meg a meglehetősen hosszú utat fogadott kocsikon és szekereken, ahol közel három napig tartott a haditanács, amelyben már maga *Kossuth* Lajos is részt vett s hol hosszú pro és kontra való vitatkozás után elhatározták az előnyomulást. Magában a magyar seregben akkor már jóformán kétfelé oszlott a hangulat. Az egyik rész a rögtöni előnyomulás mellett volt, a másik pedig vonakodott a határt átlépni s a császári hadseregek ellen harcolni. A kunktátorkodás aztán meg is boszulta magát, mert mire a schwechati ütközet bekövetkezett s elveszett: a magyar sereg sorsa is eldőlt. Bécs kapitulációjával vissza kellett vonulnia, s magát minden nem eléggé fegyelmezett csapatoktól megszabadítania. *Móga* után *Görgey* lett a visszavonuló sereg fővezére, akinek első gondja volt minden nemzetőrségi, népfelkelési s díszcsapatot feloszlatni s csak a rendes honvéd- és sorkatonaságot tartani meg, kiegészítvén a kereteket s szervezvén a szigorú katonai rendet és fegyelmet.

Ekként Pozsonyban aztán a parlamenti zászlóaljnak is kijutott a feloszlatást rendeletből s gőzhajón több heti ide-oda való mozgósítás után visszakerült ismét Budapestre, ahonnan nagy lelkesedéssel kiindult. Nem sok rész jutott ki neki ekkor a hadi babérból, de annál több a táborozási nélkülözésekből, strapálásokból, s a példát adó hazafias áldozatkészségből.

E 48-iki parlamenti elit-vadászcsapat legnagyobb része különben későbbben, mikor a következő 49-iki év igazán a szabadságharc dicsőséges hadjáratává vált: bőven kivette abból a részét, mert vagy mint rendes honvédek, vagy más formában végig osztották a haza sorsát, fényben, búban s mindenféle megpróbáltatásban.

A martonvásári főhadiszállásról a zászlóalj számos képviselő tagja fölkereste a közelben bivakozó tábor s ott kitartásra, lelkesedésre buzdította a honvédeket, a huszárságot és a sorkatonaságot. Híres tábori szónok volt köztük a bihari képviselő *Bernáth* József (későbbben sokáig bihari első alispán), *Somossy* Ignác, szabolicsmegyei képviselő és a most is élő *Újfalusi* Miklós krassói képviselő s utóbb Krassó megye főispánja. Ezek és én, rendszeren összetartottunk s mindig együtt meneteltünk.

A 48-as jubileum alkalmával méltónak tartottam fölidézni emlékét e parlamenti incidensnek, mely a maga idejében oly nagy szenzációt keltett s az egész országban

mindenütt felgyújtotta a hazafiúi lelkesedés és önfeláldozás tüzét. – Kevesen maradtunk már meg abból a korból, ahol a parlament tagjai még a törvényhozás előnyeinek és kötelességeinek is előbbvaló dolognak tartották a tábori nélkülözést és a haza fegyveres védelmének a dicsőségét.

Vajha ne lenne erre soha többé szüksége a magyar parlamentnek!

V.

Egy drámai és egy komikus jelenet.

(1849.)

A magyar szabadságharcz öröknevezetességű évében sok oly mozzanatnak voltam tanúja jártam-keltemben, amelyek soha ki nem törölődnek az emlékeimből. Nyílt erre nekem elég alkalmam részint mint tábori kormánybiztosi titkárnak (két ízben is), részint mint a katasztrófa után afféle *országos* – ungon-berken keresztül – kóborlónak, míg végre rendőri felügyelet alá helyezve, meghúzhattam magamat a fővárosban s a művészet akkori sovány kenyerén tengethettem a szomorú életet. Ha én is, mint e kornak még itt felejtett-egyik élő tanúja, emlékeim tárházában kotorászok: hasonló incidensek egész sorát idézhetem lelkem elé, mert gazdag változatosság volt mind a kettőben, úgy a tábori, mint a közéletben. Ilyen volt a két fentjelzett is. Mind a kettő a muszka invázió derekára esik.

Görgey Artúr felső dunai seregével Komáromból a bihari s aradi síkságok felé vonulván vissza: az őt nyomon kísérő s üldöző muszkaéktól éppen nem kímélte az ágyú- és puskaölyvöket, sem a honvédszuronyokat. Vácznál is (1849 július második felében), kemény leczkéket adott nekik a borsodi, görömbölyi magaslatokon; a Sajó völgyben s a keszthelyi emelkedéseknél. Azután elhallgatott az ágyú- és puskaropogás egészen Debreczenig, hogy Arad és Világosnál végleg elnémuljon. A keszthelyi csata után a főhadiszállás Szerencsre lett áttéve a még ma is fennálló, de már romokban porladozó régi Rákóczy-várba. Én és főnököm: *Bonis* Sámuel (igazságügyi államtitkár s kormánybiztos) a szerény berendezésű református paplakban voltunk elszállásolva, ahova még a csata folyama alatt érkeztünk kora délutáni órában. A lelkészcsalád megtudván kilétünket, hangos panaszok közt adta elő, hogy a városon átvonult muszkasereg nemcsak mindenükből kiélte, hanem még lábon álló termésüket is vandálmódra letiporta. A kormánybiztosnak megesett a szíve a család sorsa felett s 350 forintot utalványozott a számára kárpótlásul, persze magyar bankókban, mert akkoron az ellenségtől megszállt országrészekben kényszerforgalomban czirkulált ellenpapírpénzből, a sokáig úgynevezett «Almássy-bankók»-ból Miskolczon közel kétszázezer forintot égettetett meg a megyeház udvarán, amit a hatóságok a magyar kormány rendeletéből neki beszolgáltatattak. Nagy volt a lelkészcsalád hálálkodása a jótéteményért; de hogy aztán elvonulásunk után mi hasznát vette a kiátkozott Kossuth-bankóknak: erről nem lett további tudomásom. Arra a vidékre magyar sereg nem tette be többé a lábát s így valószínűleg épp úgy autodafére ítélték az osztrák-muszka kormánybiztosok, mint Bonis az ő Almássy-bankójukat.

A Hegyalja tövében fekvő Szerencs mező városka, mintegy másfélórai távolságra fekszik Keszthelytől. A forrón sütött nap már hanyatlóban volt, mikor a csata ágyúi megszólaltak. Az éjjeli pihenő azonban jóformán biztosítva lett. Mert a magyar tábor erősen őrt állott a keszthelyi és szikszói magaslatokon, ahonnan dominálta az orosz támadásokat. De talán mind a két fél sztratégiája is úgy hozta magával, hogy egymást ezúttal tovább ne háborgassák. Épp úti elemőzsiás készletünkkel voltunk elfoglalva, mikor könnyű katonai bricska fordult be a paplak udvarába, amelyből idegen uniformisban deli termetű tiszt szállott ki felizgatott s véres

arczczal, a legnagyobb fokú lázas lelkiállapotot árulva el. Üdítő italt s friss vizet kért, hogy sebeit kimoshassa. Nem beszélt csak oroszul, lengyelül és francziául. Udvariasan köszöntött bennünket ez utóbbi nyelven, bemutatta magát s így szólt: «Bocsánat uraim, ha háborgatom; én *Barsinszky* Iván orosz szolgálatbeli, de lengyel születésű tüzérkapitány vagyok. Én és sok ezer lengyel honfitársam csak az erőszaknak engedtünk, hogy ide jöttünk önök szabadsága ellen harcolni; mintegy harmincezeren vagyunk beosztva az inváziós orosz seregbe, de elhihetik uraim, hogy inkább küzdenénk mindnyájan az önök oldala mellett, mint ellenük. Ám szét vagyunk tagolva s a legszigorúbb ellenőrzés alatt állunk. Egy pár órával előbb az én ütegem állott szemben az önökével, tovább nem állhattam, egerutat nyertem s a csata folyamában átpártoltam önökhöz s csak *az imént voltam legelőször boldog élelemben, hogy tüzes golyókat szórhattam közös ellenségünk közé.* Amint látják, meg vagyok sebesülve s egy honvéd bajtárstiszt szívességéből, utasítására jöttem ide, oltalmat és pártfogást kérve.»

Mélyen meghatottak bennünket a hős lengyel szavai; melegen szorítottunk vele kezét s a kormánybiztos minden tőle telhető pártfogásáról biztosította; azután bekötöttük sebeit s elláttuk erősítő szerekkel. Ez alatt leszállván az alkonyat, a főhadiszállási hivatalhoz utasítottuk jelentkezés végett, ahová maga a kormánybiztos is átment az érdekében. A hős lengyel még sok érdekes részletet beszélt el a lengyelek szánandó sorsáról az orosz hadseregben s mindegyre arra a kérdésre vezette vissza a beszélgetést: hogyan lehetne a lengyelek tömeges átpártolását eszközölni? De akkor már nem úgy állottak a viszonyok, hogy erre nézve valami biztató reménysugárt lehetett volna neki nyújtani. Másnap azután mind a két tábor tovább folytatta az útját. A magyar sereg Tokajon keresztül a Nyírség és Debreczen felé; az orosz pedig oldalvást kerülvén neki. Hogy mi történt tovább a lengyel tüzértiszttel? Nem tudom. Soha többé nem láttam, de soha el nem felejttem deli hősies alakját, szemeinek szabadság után vágyó tüzét s azt a lelkesedését, amelylyel a magyar ügy iránt viseltetett. Nem igen hiszem, hogy rózsás nyugágyra talált volna a futó találkozás után!

Ha ez a jelenet erősen drámailag, úgy a másik (még ma is, egy félszázad után) kaczagtatólag komikus hatást gyakorolt reám. és sajtáságos világot vetett arra a szerepre, amelyet a magyar renegátokból alakult muszkavezetők és tábori czivilbiztosok az időben játsztak.

A világosi fegyverletétel után én is a nyakamba akasztottam az országos bújdozás tarisznyáját. Igyekeztem másodszor is eljutni szülőhelységembe Sz.-Gy.-Ábrányba, Szabolcsmegye szélén, hol atyám és anyám – kiesvén lakhelyük az országos közlekedési útból – elvonultan remeteéletet éltek s hol erősen kompromittált bátyám, Ábrányi Emil is várakozott reám, míg a Tisza melletti Nagyfalú helységéből visszatérhettem, ahová Bónis és Josi-povics serdülő fiát (a volt horvát minisztert) biztos menhelyre vittem. Szülőfalum akkor négy órai távolságra feküdt tengelyen Debreczentől, most háromnegyed óra alatt lehet oda eljutni vasúton. Az alföldi metropolisban székelt akkor a muszka hadsereg egyik fő zöme s ahhoz volt beosztva D . . . F . . . muszka-magyar tábori biztos s ott gyakorolta korlátlan hatalmát a város és a bujdosók felett. Mint sok magyar család egyik-másik tagja az időben az ellenség szolgálatába szegődött: úgy az én családomból is – fájdalom! – kikerült egy pár ilyen s a debreczeni muszka kormánybiztos hozzá még történetesen sógorsági viszonyban is állt az atyámmal.

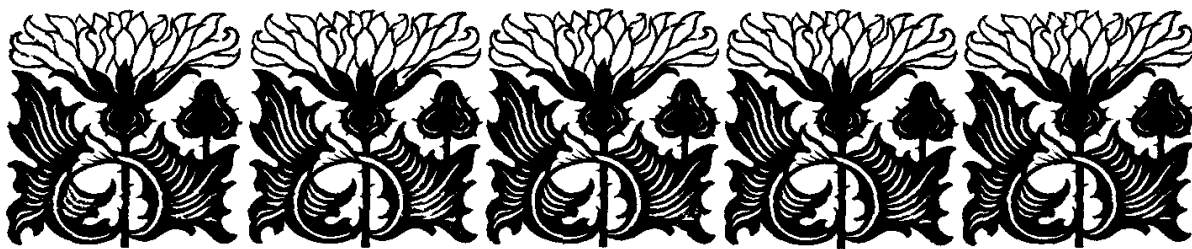
Tizenhárom próbás pecsovics érzelmű volt, esküdt ellensége Kossuthnak és a szabadságharcznak; mikor július elején először szállta meg a muszkák egy csapata Debreczent az ő vezénylete alatt, a Czegléden tartózkodott magyar kormány egy ezred huszárt küldött ki az elfogatására. Csak úgy dobálódzott a felakasztással és a lánczraveréssel mindenkivel szemben, még a rokonai s legintimebb régibb barátaival is szemben, hanem persze csak úgy szájjal, mert ha elébe kerültek, tőle menedéklevelet kérni: elfelejtette szerepét és bizalmas ölelésekkel fogadta őket. Mentségére legyen mondva, sokat meg is mentett a rögtöni

puskagolyótól, vagy a börtöntől. Úgy a magam mint bátyám érdekében tehát én is több ízben felkerestem debreczeni városházi mindenható trónusán, s mindkettőnket el is látott muszka cs. duplasassal megpecsételt ideiglenes menlevéllel. Nagyra volt és szörnyen dicsekedett teljhatalmával még a muszkákkal is szemben. A komikus jelenet azonban – amit elmondandó vagyok – nagyon megtépte egyszer előttem ebbeli nimbusát s mód nélkül megrestelte a dolgot. Nagy gurmán lévén, lukullusi asztalt tartott s derűre-borura traktálta a mindenféle muszka tiszteteket.

Az ily muszka-magyar biztosokat, hogy magasabb tekintélyük legyen az orosz hadseregben: azzal tüntette ki a fővezérség, hogy tábornoki rangos uniformist viselhettek. Az én sógor nagybátyám különben odahaza csak kényelmes háziköntöst viselt. – Egy ízben, mikor épp nála vagyok, nagy lármával beront hozzá egy szájas, hetyke alantas muszka tiszt, s nem is köszönve, kerek katona keppivel a fején, a *«panye Komisszaruv»* hangoztatta egyre s meglehetősen udvariatlansággal követelte tőle osztálya részére a megkésett furázst. D . . halálsápadt lett a dühtől, de nem szólt semmit; levetette házi pongyoláját, a szoba szögletébe ment, ott magára öltötte a tábornoki uniformist, felkötötte a kardját, feltette tábornoki süvegét s azzal odaállt a hetvenkedő muszkatiszt elé.

«Panye Komisszaru?» kérdezte tőle képéből kikelve s «Ja szóm panye General», folytatá, «micsinálom a teremtésedet!» (ezt már magyarul mondta) s ezzel úgy vágta pofon hatalmas tenyerével, hogy csak úgy repült le fejéről a büszke keppi. Erre az én muszkám megrökönyödve, egyszerre térdre borult s kezdte a kezét-lábát csókolni. Azután kilódította, mintha be sem jött volna az ajtón. Mikor vége lett a komikusan komoly incidensnek, D ... ismét levetette a tábornoki rangot s így mentegetőzött előttem: «Lásd öcsém, így kell bánni ezekkel a szemtelenségig kikapós muszkákkal, mert különben az ember elveszti előttük minden tekintélyét. Én már ismerem őket s ha kell, nem kímélem tőlük sem a botot, sem a kancsukat.»

Hanem annyi tanúságot mégis levont a nevetséges kellemetlen incidensből, hogy továbbra mindig egy pár magasabb rangú muszka tisztet kért ki magának, akik a mellékteremben tartózkodtak, hogy elejét vegyék a netaláni hasonló tekintélyt kompromittáló jeleneteknek. Ezeknek aztán jó dolguk volt, mert dúsan részesültek a muszka-magyar panye general kormánybiztos lukullusi asztala örömeiben.

VI.

Januári napok (1849).

A napisajtó legújabbán a »nagy idők tanúi« jelzővel szokta kísérni és regisztrálni mindazok elhalálózását, akik aktív résztvevői vagy tényezői voltak az 1848-49-iki eseményeknek, melyek emlékei a beköszöntött második milléniumi ciklusban is úgy fognak kimagasulni a magyar történelem lapjain, mint az óriási gúllák az egyiptomi síkságon. Egymásután költöznek is el a nagy idők tanúi azokhoz, akik átérték a nagy idők küzdelmeit és szenvedéseit, s akik osztályrészesei voltak azok dicsőséges fényének. Fél század választja el ez időktől azokat, akik még élnek mint e kor tanúi. Két nemzedék gyűrűkapcsa. A még élők közül kinek nincsenek olyan eleven s még ma is felizgató emlékei, amelyektől nem tud szabadulni s melyek még ma is úgy hatnak a lelkére, mintha csak tegnap történtek volna. Még azoknak is okvetlenül vannak, akik csak a nagy tömeg passzív láncszemei voltak akkor éppen úgy, mint ma s minden idők nagy eseményei közepette is tartozni fognak anélkül, hogy mint a zérus, akár osztó, akár sokszorozó szerep jutna a számukra. Mennyivel inkább tehát azoknak, akik benne éltek s belejutottak a nagy idők forгатagába, mely ragadta őket magával mint a szélvész a könnyű pehelyt.

Én is egyike voltam az ilyen igénytelen pelyheknek, akit – kivált az 1849-iki év mindent felkavaró számumja – hol innen, hol amonnan kapott fel s ragadt magával, hogv tanúja, részese legyek a dörgő viharoknak, lássak vérfürdőket, tanúja legyek emberfeletti szenvedések és hőstetteknek, lássam ragyogni a napot a magyar dicsőség egén s lássam ugyanazt leáldozni a vértenger sötét mélységében. Vannak hónapok, amelyeknek egykor lezajlott eseményei mint fekete varjak ülnek emlékezetem fájára s amíg el nem szállnak, nap-nap után érzem nyomasztó hatásukat. Ilyen emlékhónapom nekem amíg élek, a januárius is.

Az 1849-iki évnek nem volt sem kritikusabb, sem kétségbeejtőbb hónapja mint a januárius. Mikor az előző év december hónapjának vége felé *Perccel* Mór elvesztette a moóri csatát, mikor *Görgey* a fősereggel a bányavárosok felé húzódott teljesen a maga felelősségére, s mikor a december 30-án tartott utolsó országos vegyes-gyűlés elhatározta a főváros feladását s a honvédelmi bizottsági kormány és az országgyűlésnek Debreczenbe való áthelyezését: a magyar fővárosra a kétségbeejtő bizonytalanság nehéz, áthatlan köde nehezedett. *Windischgrätz* megszálló ellenséges seregének a közlekedése, a kormány, a minisztériumok, a hivatalok távozása, aztán a raktárak, a katonai depók s a minden néven nevezendő rekvizitumok lóhalálában való elszállítása, olyan óriási lehangoltságot bocsátott a lakosságra, hogy azt nincsen toll, mely leírhatná. Az emberek elvesztették a fejüket s megszűnt köztük minden összetartozóság; mindenki csak a saját bőre biztosítására gondolt. Januárius 4-én már üres volt a főváros a menekülőtől s még csak azok lézengtek az utcán a kegyetlen hidegben, akik hozzá voltak kötve, vagy már nem menekülhettek, vagy akik már semmit sem remélhettek. Mint itt rekedt művész, én is ezekhez tartoztam, mikor e nap reggelén a Váci-utcán hányva-vetve bizonytalan sorsomat, egyik legjobb barátommal s művész pályatársammal: *Zerda helyi* Edével találkoztam. Előkelő nyitrai dzsentrí-család tagja volt, aki

mint ilyen, velem és *Székely* Imrével a negyvenes évek eleién szintén első lépett e kaszt köréből a művészet szolgálatába s 1846-ban már hírneves zongoraművész lett, aki akkor *Liszt* Ferenczcel is több hangversenyében működött közre; bensőbb barátságba vele az utolsó 1847/48-i pozsonyi országgyűlés alatt léptem, hol együtt hangversenyeztünk, együtt nemzetőrösködtünk s aztán együtt ragadt bennünket magával a forradalom vihára.

– Hogy vagy, mit művelsz? – szölt hozzám a kölcsönös kézzorítás után, – nem mentél, nem még Debreczenbe?

– Itt kellett maradnom, – felelém lehangoltan, – de hogy mi történik velem, ha a német hadak megszállják a várost: azt a prófétát szeretném látni, aki ezt nekem megmondaná. És te?

– Én egy katonai s pénzügyi expedícióhoz szegődtem, melyet a kormány *Motcsehiczky* István földim s nyitrai grand seigneur kormánybiztossága mellett szervezett s mely fontos misszióban az északi határszélek felé megy s onnan Galicziába s Boroszlóba hatolni van hivatása, betörő sereg szervezése s ellátása céljából. Holnap indulunk s hogy vége szakadjon bizonytalan helyzetednek, csatlakozzál hozzánk. Főnököm úgy is megbízott pennaforogató, megbízható társ kerítésével, aki mellette a titkári teendőket végezné. Ha akarod, rögtön elvezetlek hozzá s remélem, az én ajánlatomra azonnal meg fogjátok egymást érteni. Én (és mellém adott társam) el vagyunk látva külföldi útlevéllel s a szükséges okmányokkal, melyek igazolják, hogy mint művész, pénzzé tevén örökségemet, külföldi utazásra indulok, feladatom: a kitűzött célra szükségelt pénzüsszeget átcsempészni a határon. Igaz, hogy kedvezőtlen esetben a fejünkkel játszunk, de ha a haza úgy kívánja,' ettől sem szabad visszariadni.

– Gilt! – felelém határozottan, – menjünk; e percztől fogva sorsotok osztályosának tekinthetsz.

Azután barátom bemutatott *Motcsehiczky*nek, aki az «István főherczeg» szállóban lakott egész expedícionális kolóniájával, mely a legkülönfélébb hazai s internacionális elemekből volt összeverbuválva, s azonnal maga mellé vett kormánybiztosi titkár címen. Januárius 4-ike mindenféle úti készülődésekkel, beszerzésekkel, de főleg az akkor már csak magas ázsióval konvertálható magyar bankóknak arany és osztrák papírpénzre való beváltásával telt el. Mikor szemügyre vettem az expedíció tagjait, azonnal arról győződtem meg, hogy annak feladata nem sikerülhet, mert valamint dobbal verebet fogni nem lehet: úgy az olyan titkos expedíciónak is dugába kell dőlnie, amelynek minden tagja – számra kilenczen – elkezdve a fejétől, meggondolatlan könnyelműséggel keresi a megbízás fontosságának a fitogtatását. Másnap elindult az expedíció üveges határokon s a téli utazás minden kényelmével ellátva. Ahol rászakadt az est s ahol éjjeli szállást ütött – lett légyen a hely város vagy falu – ott egy óra múlva már mindenki tudta, mi járatban van, mert erről kellően gondoskodott főleg az expedícióhoz osztott két női kém és a két német aulabeli porosz tiszt, akiknek soha el nem állt a szájuk, máskülönben maga a főnök és szószátyár tót huszárja is sokat járult hozzá a titok leplének fellebbentéséhez. A szfinx-szerep csak nekem, Ede barátomnak s a mellé osztott honvéd főhadnagynak jutott. Mi sem volt tehát természetesebb, mint hogy az akkori időben minden bokorban leselkedő kémek gyors feljelentései folytán az egész expedíció terve, tagjai, úti iránya s hivatása jókorán el lett árulva a határt őrző ellenséges katonai s polgári közegeknek, s későbbben ki is derült, hogy *Schlick* tábornok északon, már az István-szállóból értesítést kapott ez expedíció minden mozdulatáról. *Motcsehiczky*, *Kossuth*tól, mint a honvédelmi bizottság fejétől teljhatalmú kormánybiztosi kinevezéssel s okmányokkal volt ellátva, mely neki feltétlen rendelkezési jogot biztosított; élt is vele kelletténél kirívóbban, ami csak még inkább előkészíté a katasztrófát. De nem célom itt nekem most részletesen leírni e kalandos vállalat minden mozzanatát («Életemből és emlékeimből» című munkámban, a *Franklin*-társulat kiadványa, részletesebben leírtam), melynek végeredménye az lett, hogy hosszú, fáradságos és szenvedésteljes ide-oda hányattatás után, végre a főnöknek, nekem, az egyik női kémnek és porosz tisztnek nem maradt más

refugioma, mint a bányavárosok felé törő Görgey seregéhez csatlakozni, s annak minden sorsában osztozkodni. A többi tagtársakat a határon letartóztatták, s kit halálra, kit börtönre ítélték.

Besztercebányán volt januárus 20-ika felé Görgeynek a főhadiszállása, mikor sikerült nekünk seregeihez csatlakozni s aztán szemtanuja lehetni annak a csodás eredményű téli kárpáti hadjáratnak, melynek a «*sturecci átkelés*» képezte mesés kimagasulását. Ez az átkelés aztán egyszerre meg is változtatta Magyarország akkori képét és sorsát. Ha én ezekre a januáriusi napokra visszagondolok, egy félszázad után, még ma is ének merednek megmaradt hajam szálai, azokra a félisteni hőstettekre és kitartásokra gondolva, melyek ez átkelésnek a nyomában jártak.

A helyzet az volt, hogy Görgey serege nem két, hanem négy tűz közé jutott; az osztrák sereg egyik tekintélyes része hátul szorította, a másik, nyugat felől, oldalról fenyegette, északról a rendes járható utat előtte Schlick tábornok zárta el, előtte pedig a magas Tátra-hegységek emelkedtek, mint egy temetői zárkő. Ily viszonyok közt Görgey nagyot és merészet gondolt, s rátette a maga és serege életét, Magyarország sorsát pedig egyetlen kockára bízta. De Isten csodát műveit. Januárus vége felé járt az idő, mikor a parancs ki lett adva, hogy az egész seregnek csakumpak át kell kelnie a Tátra stureczi – egyik legmagasabb szerpentinás – nyergén, aztán leereszkedni Liptómegyébe, a Szepességen át hátul kerülni Schlick seregének s végre győzve egyesülni az abaúj- és borsodmegyei magyar seregekkel. Még csak gondolatnak is borzasztó merészség volt e stratégiai vállalkozás: húsz fokos hidegben, félőlnyi magasságú hófúvásos szerpentinákon s jégtükrökön keresztül; hát még megvalósítva! Ehhez hasonló tettet csakis még két hadvezér követett el valaha: Hannibal és Napóleon Bonaparte. Aki személyesen nem volt tanuja azoknak a szenvedéseknek és nélkülözéseknek, amelyeket ez átkelés alkalmával a 25-30 ezer emberből álló, hiányosan felszerelt hadseregnek el kellett szenvednie: annak nincs fogalma arról, mire képes az ember, ha egyrészt az önfentartás s másrészt a szabadságszeretet legyőzhetetlen ösztöne vesz rajta erőt. En láttam s magam is átéreztem annak mindennemű halálmegvetését. Görgey, bizonyos fontos kémkiküldésre kérvén kölcsön a kormánybiztostól a közelében maradt női kémét, akinek rendkívüli ügyességét már korábbról ismerte, csak négyen vettünk részt az átkelés forgatagában; főnököm, én, a német aulabeli hadnagy és a tót huszár. Mire a stureczi hegyhát aljára értünk, úgy reggeli kilencz óra felé: akkor már az előre tolt sereg jórésze ellepte a jeges és hófúvásos szerpentinákat, melyek alsó felkapaszkodója rendbehozatalán előbb több utászszázad éjjel-nappal fáradozott, s amely, mikor végre az egész sereg rajta áthatolt, robbantásokkal ismét járhatatlanná tétetett. A sereg ez által az ellenség előtt több napi avánszot nyert s biztos útja maradt a szabad kibontakozásra. Mikor az ellenséges üldöző sereg a Tátra aljához ért, akkor a magyar már fület mutathatott neki, s úgy nézhetett le reá a magasból, mint a megszabadult galamb a rókára.

Teljes harminczhat óráig tartott az átkelés és minő irtózatok kínok és erőfeszítések mellett! Az ágyuk elébe sokszor 10-12 lovat is kellett fogni, gyalogság, lovasság, municziós kocsik, élelmi társzekerek, podgyász-trainek: a szerpentinákon óriás kígyóhoz hasonló, lassan mozgó gombolyagot képeztek, melynek a hátsó része még a hegy alján volt, mikor az eleje már kezdett lebocsátkozni a hegy másik oldalán. Ha néha egy kimerült ló kidőlt, vagy egy teherkocsi összerokadt; meg kellett állnia az egész kígyó-mozgásnak s várnia, amíg az akadályt félre nem tolják; rettenetes helyzete volt ilyenkor főleg a huszárságnak és a tűzéréségnek, mert se nem mozdulhatott, se a lóról le nem szállhatott, hanem a szibériai hidegben mozdulatlan tétlenségre volt kárhoztatva. Lehetett aztán hallani ilyenkor olyan szemenszedett huszár-imádságokat, amelyekre még maga Asmódi is lesüthette a fejét. A mi fogatunk is akárhányszor belekerült az ilyen forgatagba, hol nem használt aztán se farkasbunda, se lábbocskor, csak az önmegadásig való krisztusi türelem. Még ma is rejtély előttem: miként állotta ki ez átkelési kínszenvedéseket a magyar honvéd és huszár

harminczhat óráig étlen, szomjan, huszonkét fokos hidegben anélkül, hogy lovastól együtt csonttá nem fagyott, A Sturecz nyereghát tetején kőkereszt áll, mely jelzi, hogy véget ért az emelkedés s kezdődik a szerpentinás alászállás, a tér is kissé kitágul e helyen s módot nyújt tágasabb kibontakozásra. Amely része a seregnek ide ért: nem volt hatalom, amely azt onnan jóidéig kimozdíthatta volna, ott megszűnt minden katonai fegyelem, amely pedig éppen Görgey seregénél volt a legkérlelhetlenebbül szigorú. Mert, akik legelőször feljutottak e helyre: azok olyan óriás máglyatüzet rögtönöztek, amely ki nem fagyott aztán mindaddig, amíg csak az utolsó honvéd is le nem bocsátkozott a túloldalra.

De ha emberfelettileg terhes és kínos volt a felkapaszkodás: száz veszélylyel járt a leereszkedés, mert a jégtükrös meredélyeken embernek, lónak, ágyúnak és terhes kocsiknak alig volt kemény támpontjuk s minduntalan a lesikamlás veszélyének voltak kitéve, miáltal egész sorok egymásra bukhattak. A gyalogság még csak könnyen vehette a dolgát, mert a legénység leguggolva, egymásba kapaszkodhatott s eleven szánka alakjában lekorcsolyázhatott a jeges talajon, de a lovasságnak egyenként s egymásután gyalog kellett a lovakat vezetni, az ágyuk s a teherkocsik kerekeibe pedig öt-hat embernek is bele kellett kapaszkodnia a kerékkötés mellett, nehogy tovagurulva a két oldalról tátongó mélységekbe sodortassanak. Akik végre lejutottak a líptómegyei dombos platóra, azt képzelet valaki, hogy ott csak egy mákszemnyi kárpótlás is várakozott reájuk? Csalódik! Szegény, elhagyott tót viskókból álló falvakat lehetett csak találni, hol száz forintért sem lehetett egy tojást, vagy egy korty italt is kapni, kiki a maga menáziájára volt utalva, mely minden alakban kőkeményre fagyott s csak tűz mellett lehetett némileg megpuhítani.

Isten csodája, hogy el nem pusztult az egész sereg.

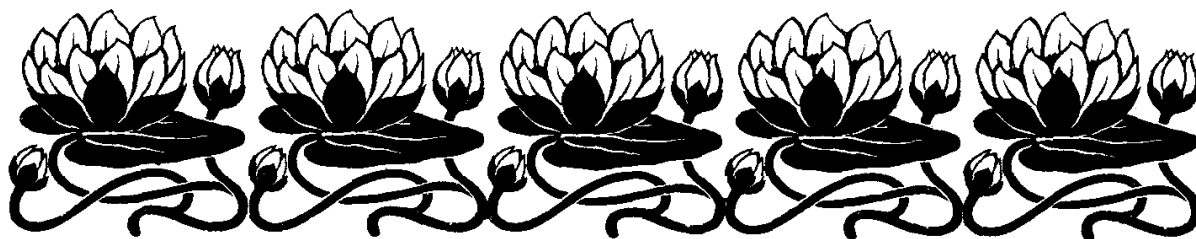
A magyar szabadságharcnak ilyen volt 1849 januárius havában az északkeleti képe. De egy cseppel sem igen volt talán vigasztalóbb a nagy alföldi rónán, melyen keresztül Debreczen felé vonult a magyar kormány, annak összes tartozéka, és a szertezilált seregek romjai, s mégis minő átalakulás ment végbe rövid két hónap lefolyása alatt! Görgey serege, a januáriusi kinszenvedések után már februárban diadalmasan áttörte a branyiczkoói magaslatok szorosait és seregét kiegészítve, felszerelve s teljesen harczképessé téve, Kassán már úgy mutathatja be magát a bámuló országnak, mint az összes magyar véderő legedzettebb magvat, s az alföldi januáriusi hadjárat vívmányai sem maradtak hátra, mert mire kidugta a fejét a távozó hó után az első márcziusi ibolya: a magyar hadi égen is kigyuladt a nap s ragyogott több hónapon át fényesen és melegítve, amíg az ősi átok: a pártoskodás gonosz szelleme el nem homályosította!

Az én januáriusi emlékeimhez, a stureczi átkelésen kívül, még számos olyan nap emléke is tapad, melyekre éltem fogytáig elevenen fogok visszaemlékezni. Olyanok különösen azok a metsző zúzmarás és hófúvásos napok és éjjelek, melyeket egész Szepes-Váraljáig töltöttem Motcsehiczkyvel, Görgey seregét kísérve, melynek feltartóztatlanul kellett tova haladnia, bármilyen akadály állt is az útjába; nekünk is tehát – mint a példabeszéd mondja – együtt kellett vonítani a farkasokkal. Sokszor estétől reggelig a szakadó hó úgy betemette az országutat, hogy elébb a hős utászcsapatnak kellett az irányt kijelölnie; irtóztatók voltak a hosszú hideg éjszakák az elhagyatott szegény vidéken, hol sokszor magának a fővezérnek és táborkarának sem jutott más fedél, mint a legszegényebb paplak. Egyszer egy nyomorúságos kis tót faluban, szakadt ránk a vigasztalan éjszaka. Főnökömmek, a kormánybiztosnak és kíséretének a szállásmester csak egy olyan tót viskót tudott kijelölni, melynek egyetlen szűk szobája és kéményes pitvarának a háziállatokkal együtt hét lakója volt. Tehát még négyünknek kellett abban magunkat meghúzni, sőt még egy huszárcapitány és egy élmezési százados is csatlakozott hozzánk. Tessék elképzelni azt az aromatikusság légkört, mely e 4-5 négyszögöles zárt területre beszorult. A quasi-szobát mi hatan, a kéményes pitvart pedig a számos tagú tót család foglalta el állatostól együtt. Künt olyan dermesztő hideg volt, hogy a lehelet is megfagyott s én és több társam a szó szoros értelmében egész reggelig nem

tettünk egyebet, mint fél-fél perczre ki-kidugtuk a fejünket, hogy bármily metsző hideg levegőt is szívhatva, aztán egy pár perczig ismét kiállhassuk a fojtó gunyhólevegőt. Csak a kényelemszerető kormánybiztos nem mozdult szarvasbőr takarója alól, az élelmezési százados pedig (*De Grach*, az évekkel ezelőtt a m. kir. Operánál rövid ideig működött hasonnevű tenorista nagybátyja) kimerülve az óriás strapától, pláne jóízűen horkolt a tót asszonytól elfoglalt ágyban. Egész éjjel forrt a tea, gőzölt a samovár, füstölt a szivar, melegített a rum. El lehet képzelni, hogy az ilyen éjszakákon mit szenvedtek a szegény katonák, akiknek még gyakran a vékony köpenyből s a száraz prófuntból sem igen jutott!

Ó! én édes magyarom, aki az 1896-iki januáriussal beléptél a magyar nemzet fennállásának második évezredébe, jusson eszedbe e hónapban mindig az 1849-iki januárus, melyben apáid és nagyapáid annyit szenvedtek és véreztek, hogy te ez évben dicsőséggel megülhesd a milléniumi ünnepséget s alkotmányod, szabadságod biztosított égisze alatt tovább folytathasd nemzeti missziódat.

A történelem sok-sok nevet hagy hátra e dicső korszakból, melyekhez eredményesnél eredményesebb ténykedések fűződnek. De ugyan mi marad meg ama számtalan *névtelen hősök*ből, akik voltaképpen e kor gránit-szikláit képezték, melyeken felépülhet az újabb ezredév? Csak a dicső legenda, amely mindnyájuk nevét csak egy vonással jelzi Klió tábláján, mint akik önzetlenül szenvedtek és meghaltak a szabadságért!

VII.

Degré Alajosról.

Egy pár év előtt (1896-ban) őt is eltemettük. Éppen halottak napjának az előestéjén liait meg, s a kerepesi-úti temető ismét gazdagabb lett egy sírkereszttel, amelyre évről-évre le kell hogy tegye koszorúját a kegyekt. Mert Degré Alajos, tekintsük akár irodalmi úttörő munkáját, akár hazafiúi lángolását, kitartó elvhűségét és hősi kitartását a szabadságharcában: mindenha érdemes lesz arra, hogy a késő utókor híven megőrizze az emlékét. Főleg pedig az idealizmus hívatott képviselője, a magyar ifjúság, amelynek jó és rossz napjaiban egyik lelkes vezére s irányítója gyanánt szerepelt, tartozik emlékének koszorúval.

Számos pályatársamat lekaszálta már mellettem a halál, de igen kevés a száma azoknak, kiknek a halála megindító b ban hatott volna reám, mint a Degré Alajosé, akivel ifjúságom legszebb éveit éltem át, s akihez annyi nemes küzdelem, fellángoló lelkesedés és változhatatlan baráti rokonszenv csatolt. Fialatabb éveiben, a negyvenes években ő egyike volt a régi magyar ifjúság igazi mintaképeinek; a két leglovagiasabb nemzetnek: a francziának és a magyarnak vére folyt ereiben, s ez magyarázza meg azt a már lassankint kihalóban levő tizenhárompróbás dzsentriszellemet, amelynek a megtestesülését képviselte. Együtt jogászkodtam vele Nagyváradon, későbben együtt éltük át a híres pesti jurátust világ mozgalmas élményeit. Az utolsó pozsonyi rendi diétán, 1848-ban, mint a pesti ifjúság egyik lángszavú képviselőjével, együtt álmodtam át vele a magyar szabadság dicső hajnalát, majd a Világost megelőző napok egyikén találkoztam vele Aradon, a nagy tragédia színpadán, mint a legdélibb huszárcapitányok egyikével. Az elnyomatás gyászos évei alatt csak futó találkozások alkalmával váltottunk sokatmondó baráti kézszerítást, míg a hatvanas évek második hajnalhasadásakor ismét együtt hordtuk – ő az irodalom, én a művészet – sokáig betemetett bányájából a nehéz köveket a további építkezésekhez.

Ha mindezek változatos képei az ő felhantolt sírjánál elvonulnak lelkem előtt: úgy érzem magamat, mint akinek nyomában már szintén ott leselkedik a senkinek irgalmat nem adó halál. Mert aki sokáig él, sok Őszi hervadás hulló leveleit kell megérnie, s valahányszor egy-egy nyomósabb esik a lábunk elé: mindannyiszor fagyos lehelletét érezzük a világi mulandóságnak. Olyanok vagyunk, mint az erdő rengetegének odvas, kérges vén fáit, látnunk kell, hogyan szolgálunk temető rétegéül az utánunk következőknek.

Degré Alajost egy félszázad leforgása alatt mindig ott lehetett látni, hol a reformeszmék, a nemzeti előhaladás zászlója lobogott, amely alá mindazoknak sorakozniuk kellett, akik önzetlen hazafisággal tudták szolgálni a közügyeket. A márcziusi napokban egyik kimagasló alakja volt, szóval és tollal a sajtószabadság s az emberi jogok kivívása ügyének. Azután elment a csataterre, hogy vérrel szolgálja a minden oldalról megtámadott hazát. Sok dicső napokat látott, de azután ő is egyike volt azoknak, akik maguk felett teljesen beborulni látták az eget s csak úgy tapogatózva jártak a koromsötétségben. Most is előttem lebeg a képe, mikor 1849 augusztus 11-én Arad egyik terén találkoztam vele. Izgatott s túlhevés vérmérséklete még jobban visszatükröződött az arcán s gyors tempóban osztogatta lóhátról parancsait a nyomában járt huszárosztálynak.

– Isten áldjon meg, Lojzi pajtás, – szóltam hozzá, – ha talán nem látnók egymást többé ez életben. Mert amint látod, temetésre készül itt most a legutolsó fűszál is; nekem holnap Világos alá kell mennem, főnököm, *Bonis* Sámuel rendeletéből s magammal kell vinnem biztos helyre az ő gyermekfián kívül még a turopolyai gróf Josipovics Antal kis fiát is (Imrét, a későbbi horvát minisztert). Hát te merrefelé tartasz huszárjaiddal? Nem állasz be circum dederuntot kántálóknak!

– Nem én, pajtás, – felelé azzal a büszke szarkazmussal, amely neki sajátja volt. – Hogyha a csataterén nem tudta eltörni kardomat az ellen, azt most meghajtsam előtte? Inkább elbujdosom világgá, szenvedek nélkülözést, de önkéntes rab nem leszek soha.

Azután némán szorítottunk kezet s többé nem is láttam őt, míg a közös éjszaka és az újból kisütött nap ismét össze nem hozott.

Degré Alajos sok szép sikert aratott irodalmi működésével, különösen az elbeszélő költészet és a színműírás terén. A negyvenes évek elején, de később is, a Nemzeti Színház műsorán igen gyakran lehetett találkozni elmés fordulatokkal telített vígjátékaival, amelyeknek egészséges humorát sikeresen tudta aztán átültetni elbeszéléseibe és terjedelmesebb novelláiba is. A legközelebb lefolyt évtizedekben a társadalmi világban is kiváló szerepet játszott, s mint szélesen ismert alak szerepelt úgy a közművelődési körökben, mint a szalonokban és a báli termekben, ahol deli megjelenésénél, kedves társalgási modoránál és sokszor megirigyelt hódítási sikereinél fogva igen ismert és kedvelt egyénisége volt a fővárosnak.

Az ifjúságra való későbbi befolyásának az alapját már jogász- és jurátus-korában vetette meg. E tekintetben már nagyváradi jogászkorában feltűnt agitacionális szellemével s már akkor vezérszerepet játszott a jogakadémián, ahol senki nálánál nem tudta jobban tüntetésekre harangírozni az ifjúságot. Politikai mozzanatok: restaurációk vagy követválasztások alkalmával, sokszor meg is gyűlt vele a baja *Fogarassy* Mihály igazgatónak, a későbbi erdélyi rájkszrátos püspöknek, akinek erős antiliberalis érzülete nem egyszer juttatta a pedellus hatósága alá. A későbben kifejlődött fővárosi báli szereplésének a gyökere is ott hajtott ki először, mert Degré Alajostól a jogász- s más bálók alkalmával az előtánczosi, az épp akkor divatba jött francia-négyes, körmagyar s kotilion rendezésétől a pálmát elragadni: erre ugyan nem volt képes Biharország összes aranyifjúsága.

Degré Alajos, ha nem is volt korszakot alkotó géniusz, aki új iskolát, új irányt alapított: de azok közé a nyilvános szereplésű tényezők közé tartozott, akik fenkölt szellemük, nem lankadó igaz lelkesedésük miatt s meleg honszerelmüknél és példásan következetes jellemüknél fogva a nemzetek életében azt a szerepet játszzák, amely nélkül a közöny és az erős önérdek felé hajló tömeget alig lehetne megmozdítani s nemesebb cselekvésre bírni. Nem volt birodalmakat rengető hadvezéri lángész: de az olyan tiszték közé tartozott, akik nélkül, hogy a csaták sorsa jóra forduljon, kárba veszne akárhányszor a vezénylő lángész számítása. Ahová állt, azt a helyet mindig megvédelmezte emberül s inkább meghalt volna, semhogy azt hűtlenül elhagyja.

Mikor a sokat hányatott sorsú *Balázs* Sándort elhantoltuk: a kerepesi temetőből ketten tértünk vissza gyalog a városba. Sokat tekintettünk vissza a régmúltakra s egymás emlékébe hoztuk azokat az időket, ahol még több volt az önbizalom és a munkakitartás, mint a jelenben, ahol az emberek szerepet cseréltek a perzselő láng felé röpködő pillékkal, hogy aztán száz közül kilenczvenkilencz elégesse magát benne..

– Szegény Sándor is jobb sorsra lett volna érdemes, mint hogy saját szíve ellen irányozza a gyilkos fegyvert, – jegyzé meg őszinte részvétellel, – megvolt benne minden szellemi nemesércz, csak fel kellett volna váltania az élet igényeinek aprópénzére; de ő sem tudta elviselni annak aránytalan beosztását s belefáradt a lélek sziszifuszi küzdelmébe a durva anyaggal szemben.

Degré Alajos e megjegyzése akkor eszembe juttatta az ő saját sorsát is. De hát az ő boldog

házassága megmentette őt attól, hogy lelki harczainak kérdését hasonló tragikus módon oldja meg. Ez megszabadította őt minden anyagi gondtól és az a boldog családi kör, amelynek ölében öreg éveit eltölthette, oly megillető kárpótlást nyújtott neki az ő sok küzdelmeiért és nélkülözéseiért, aminő az ő pályatársai közt csak igen kevésnek jut osztályrészül.

Most már az életnek semmi disszonáns hangja nem bántja többé s nem fáj neki mindaz, ami az ő életének is – annyi boldogság mellett – számos törsturását képezte. Megérte nemzete ezeréves fennállásának dicső ünnepségét, s amikor annak legutolsó fényes napja leáldozott: ő is behunyta a szemét örökre, hogy ne lásson többé borút ege fölött.

VIII.

Régi választások.

A múlt század második felében sokféle ősi intézményen nagyot fordulva, rohant keresztül az idők kereke, de talán egyet sem tört oly alaposan össze, min' a megyei és az országgyűlési választások kiváltságos rendszerét, mely a parlamentarizmus behozataláig (1848) nálunk uralkodott. Ha még kifutná az időből, alig lehetne érdekesebb időleges kiállítás rendezni, mint azokból a választási képekből, melyeknek a legutóbbi hat-hét évtized alatt Magyarország volt a színhelye. A század első negyedében a magyar választások kevés vizet zavartak; országgyűlések a háborúk és kongresszusok miatt nem tartatván, a megyékben is stagnált minden szenvedélyesebb közélet, de a harminczas, sőt még a negyvenes évekből is egynehány már legendáris számba mehet, melyekre a mai kor legöregebb emberei is csak a gyermekifjúság emlékfátyolán keresztül tekinthetnek vissza. A magyar történetírás általában a jelen századig kevés érdekeset jegyzett fel a megyei és diétái választásokról, de annál többet azokról, melyek a század második negyedére estek, mert minden nagy elvek s reformkérdések azok kohójában szűrődtek le s onnan került ki minden életrevaló s előrehajtó eszme. Hogy sok salak is vegyült a szízarany közé s hogy a világosság folytonos harcban állt a sötétséggel: ez csak természetes következése volt az akkori kor izgalmas kavargásának. De hát manapság sincs ez másképen.

Rége a szenzációs választásoknak megvoltak az ő kiváltságos megyéik; ilyenek voltak leginkább a kurucz-világ hagyományos fészkei: Szabolcs, Heves, Szatmár és Bihar, hol az összevegyült alsó és felső nemesség egy pár hangadó család érdekében véres csatákat vívott minden katonai vagy zsandártámogatás nélkül, egyedül saját rézfokosa-, ólmos botja- és kétélű bicskájára támaszkodva. A régibb választásokba lassankint kezdtek a politikai és a vallási izgatások is belejátszani, de az egyetemes nemességi tömeget szétválasztó nemzetiségi aspirációk soha sem fordultak elő; sokáig csak aszerint voltak csöndesek vagy viharosak, amint a döntő családok fejei közt kevésbé-többé hágott izzó fokra a személyes ambíció vagy a családi gyűlölség.

Egészen a 30-as évekig az úgynevezett gatyás és bocskoros nemesség nem igen vett részt a választásokban, ráhagyta az urakra, akik aztán helyette is gondoskodtak a vármegye dolgáról. A választási első nagyobb hullámot az 1830-i pozsonyi diétára küldendő követek választása verte fel. A trónörökös – a későbbi V. Ferdinánd magyar király – előzetes megkoronáztatása s a júliusi francia forradalom által teremtett bizonytalan európai konstelláció folytán a rendektől kérendő szokottnál nagyobb subsidium és újonczjutalék: ezek voltak a királyi meghívólevél legfőbb pontjai, melyek országszerte nagy izgatottságba hozták a kedélyeket, mert a nemesség nagy zömét főleg a nagy subsidium kérdése nyugtalanította, nehogy udvari csellel esetleg érzékeny seb üttessék az annyi századon át megőrzött adómentességi privilégiumon. Meg kellett hát nagyon válogatni az embereket. A magyarnak állami s oktatási nyelvre való emelésének kérdése is erősen belejátszott e választásba s azért bizvást el lehet mondani, hogy Magyarországon a pregnánsabbul kidomborodó politikai pártok első

kijegeczesedését ez időre lehet visszavezetni, mert ettől fogva mindinkább terjedt a patriarkális választás csendes vizébe dobott szenvedélyes korteskedés gyűrűköre s a következő választási ciklusok alkalmával (egészen az utolsó 47-iki rendi diétaig) már mind véresebb farkasszemet vetettek a pártok egymásra.

Akik a szeptemberben megnyílt s csak három hóig tartott 1830-iki pozsonyi koronázási diétáról haza érkeztek, mesés dolgokat tudtak regélni arról a rendkívüli fényről és eseménygazdag napokról, amelyeknek ott tanúi voltak. E királyt koronázó nemesi népvándorlás után igen sok új divat, szokás, társadalmi és kulturális reform is jött forgalomba, még a legtávolabb eső vármegyékben is (természetesen előbb-csak az előkelő osztályoknál), amelyekről azelőtt nem is álmodtak a megyei urak. Ilyen volt a szivar, a fagyfalt, a pezsgőbor, az aspes gyűjtő-szerszám, a moderátor-lámpa, stb. – Rengeteg távolság volt akkor Pozsony csak Debreczen- vagy Szatmárral is szemben, kivált zimankós téli időszakban, hát még a végvidékektől. De azért számos oly nagynevű és vagyonú követő volt az országnak, akik 10 – 12 jurátust is vittek magukkal országos prakszisa saját költségükön, mert hát akkor jórészt még országos «nobile officium» volt a követi állás. De alig is lehet ellentétebb viszonyt képzelni, mint a régi és a mai választás alapján álló követekét. Csak a régi 52 megye választott, mindenik – tekintet nélkül nagyság és népességre. Kettőt egyenlő rangfokozattal, a kir. városok, káptalanok, nagy községeknek, hallgatás volt a nevük; – a diéta tartama alatt minden követnek személyenként napi hat ezüst forint napidíj járt ki a megyei házipénztárból s mellé uti, szolgál-, irodai általaný s egyéb deputatum. Minden megye utasításokkal látta el követeit, amelyeket be kellett tartaniok, máskülönben a megye visszahívási jogát gyakorolta irányukban. A két követnek csak egy szavazata volt, ha t. i. mindakettő egy véleményen volt, ellenesetben elidálták egymást s ilyen esetben a megye szavazat nélkül maradt az illető kérdésben. Sok országos érdekű ügy bukott így el az időben, mert sok követ lett akkor is köpenyeforgató utasításával szemben s olyan szerepre kárhóztatta magát, ami gyakran fordul elő: bukott, – de fölfelé. A 30-as években főleg Szabolcs. Heves és Szatmár választásai lettek országosan híresekké, – amint már megjegyeztem – az ő rézfokosaik, ólmos botjaik s kétélű bicskáik segédkezésével; olyan korlátlan volt még akkor a magyar nemesi választási privilégium, hogy az 1836-i nagy-kállói restauráció alkalmával több mint 130 halott maradt a placczon s a két egymással versengett Kállay-nábob (Péter és Gergely háza) lett teljesen kifosztva anélkül, hogy bárkinek még csak a hajaszála is meggörbült volna. – Nagy-Károlyban *Kölcsey* Ferenczet is a csekei ólmosbotok szorították le a haza további szolgálata teréről. Zsandárfedezetnek akkor még híre sem volt, s csak a megyei hajdúk és pandúrok szolgáltatták volna – ha ugyan erre képesek lettek volna – a közbiztonsági közegeket. A sorkatonaság rendes szereplésével a magyar választásoknál, legelőször a 40-es évek elején lehetett találkozni.

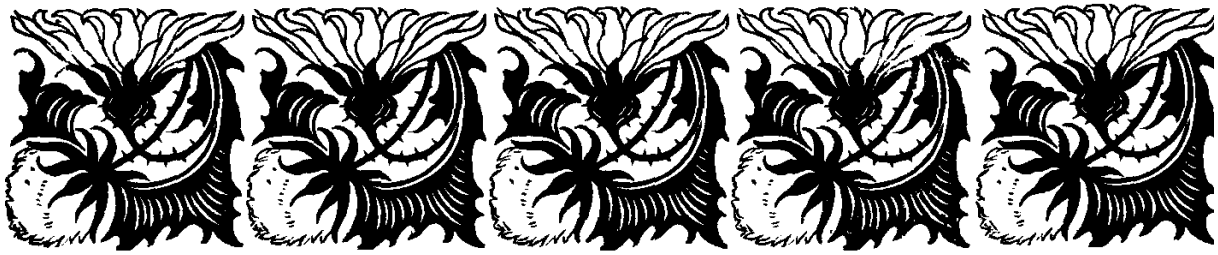
Rendkívül izgalmas választási hullámokat vert fel a 30-as évek végén s a 40-es évek elején az akkoriban merész szabadelvű agitáció, mely a nemességet is rendes adófizetés alá akarta vonni, valamint az, mely a vegyes házasságok részére reverzális nélkül is érvényességet követelt. Ez utóbbinak az egész országban nem volt hatalmasabb és szarkasztikusabb szószólója, mint Biharban a nagy szónok: *Beöthy* Ödön (a ma is szereplő *Beöthy* Ákosnak az atyja). E két sarkalatos reformkérdés tárgyalását minden megye felvette közgyűlési napirendjére s belevitte a választási harcokba is, óriási izgalmat keltve s két ellentáborra osztván az egész országot. A maradi (pecsovics, konzervatívnak nevezett) párt akkor vitte legelőször tömegesen szavazásra a felbujtatott köznemességet «nem adózunk» jelszó alatt s azután folyt a vér úgy bent a teremben, mint kint a piacon – Utálatos képek sorát tárja elénk ez a kor, amelyektől csak undor- és megvetéssel fordulhat el a mai civilizáció. De ugyané korból a magyar nemesség jobb érzésű részének örök dicsőségét is fogja hirdetni az az önzetlen hazafisága, amelylyel már akkor szembe mert szállni a sötétség és az önzés lovagjaival, mikor apa fiúval, testvér testvérral, férj feleséggel s rokon rokonnal állt szemben

engesztelhetlen gyűlöléssel. A maró ellentétek első kiegyenlítését aztán a márczius napok balzsamos ózónja hozta meg 1848-ban, de ezt még az utolsó rendi választásnak kellett megelőzni 1847-ben.

A magyar politikai és szellemi élet öntudatos fellendülésének az 1847-ik év volt az utolsó záróköve. Utána jöttek még – az igaz – a történelmi nagy tények, de ezek mind csak természetes következményei voltak már annak a megfeszült villambatériának, amelybe eddig össze lett halmozva a magyar nemzet összes ekszpánzív ereje. Az 1847-iki diéta megnyitása Pozsonyba november hó elejére lett kitűzve s a kir. meghívó első propozícióját a nádorválasztás képezte. Soha nemzet nagyobb lelkesedés-és egyhangúsággal még nem ragaszkodott választott jelöltjéhez, mint a magyar akkor *István* főherceghez, aki előzetesen beutazta az egész országot s mindenütt óriási rokonszenv- és hódolattal találkozott. Az a hagyományos kegyelet, amelylyel a magyar nemzet a nagy *József* nádor egész családja iránt mindenkor s manapság is viselteti, akkor a maga elementáris erejével nyilatkozott meg István főherceg irányában; de a sors könyvében nem úgy volt megírva, hogy e kölcsönös érzelmek egyensúlyba jöhettek volna.

A szabadelvű párt ez utolsó rendi követválasztáskor azokat a nagy reformelveket mind a zászlajára írta, amelyek megvalósításától várta Magyarország regenerálását. Nagy volt tehát ellene a reakció a nemesség ama nagy többségénél, amely sem adózni, sem az úrbéres jobbagyságot felszabadítani, sem vallásszabadságot és szabadsajtót, sem semmiféle egyenlőséget túrni nem akart, de az ország értelmiségének színe-java sorakozott a reformeszmék körül s minden megyének megvolt az ő prononszírozott liberális követjelöltje, azok sorából, akik két évtizeden át küzdöttek a kitűzött zászló alatt. Az egész ország figyelme természetesen a tizenhárom próbás hazafiak megválasztása felé irányult. Zajosabb és izgalmasabb választások talán nem is fognak ez országban soha előfordulni, mint az 1847-iek voltak, de azt is mindjárt hozzá tehetjük, hogy a mai pártok ellenségeskedése, gyűlölködése kismiska ahhoz képest, amely akkor a liberális és a maradó pártot egymástól elválasztá. A mágnás- és dzsentrivilág, a vagyonos és köznemesi osztály mind csak két fő pártra oszlott: az egyik minden jogot meg akart osztani a néppel, míg a másik egy jottát sem volt hajlandó feláldozni a nemesi privilégiumokból. A legelőkelőbb mágnás- és nemes családok tagjai álltak be fő-főkortéseknek s akkor azok járták be a megyék falvait és városait, nem mint ma a jelöltek maguk. Pestmegyében Kossuth mellett pl. a gr. Károlyiak, Batthyányiak, Telekies, Rádayak, Pataiak; Biharban Beöthy mellett egy gr. Wenckheim Béla, gr. Vay Daniel, Komáromy György, Csanády Sándor (a csak néhány év előtt elhunyt szélsőbali parlamentáris kurucz képviselő) s mások fraternizáltak hetekig a köznemességgel, csak hogy diadalra segítsék a reform ügyét. De a reakció sem maradt tétlen s nem egy illusztris nevű kandidátust buktatott el E választásnál nagyon el volt terjedve az egész országban, hogy a bécsi kormány nagy összeg pénzt bocsátott az adminisztrátorok rendelkezésére a liberális jelöltek megbuktatására, így bukkott el Biharban Beöthy Ödön is, hol Pappszász Lajos félliberális és Reviczky Menyhért (egészen aulikus) lettek megválasztva, akik később azután nevezetes szerepet játszottak ez utolsó diétán.

Kossuth híres reform-felirati indítványa volt a napirenden s a megyék egymásután – nem sorban – adták le indokolt szavazataikat; még csak egy szavazat volt hátra, a Biharországé, mely ha ellene nyilatkozik, ledönti a nagy nehezen kivívott egy többséget: Reviczky csakugyan ellene szavazott, de Pappszász elidálta a magáéval s a felirat győzedelmeskedett. Volt is része aztán Papp-szásznak a legnagyobb mérvű ovacziók- és ünnepeltetésekben. Bihar természetesen nem késelt visszahívni hűtlen követét s helyébe az általa megbuktatott Beöthyt küldeni fel. De mire a nagy szónok Pozsonyba ért, akkor már az 1848-iki márcziusi légáram nemcsak Magyarországon, de egész Európában végig vonult, mindenütt ledöntvén a születési előjogokat, a kiváltságos választás és a hűbéri rendszer sánczait, amely annyi századon át Magyarország fejlődése s állami egységének is az útjában állt.

IX.

Petőfi és a magyar dal.

A múlt évi magasztos, lélekemelő fehéregyházi és a segesvári Petőfi-emlékünnepek az egész magyar nemzet osztatlan kegyelete és fellelkese mellett zajlottak le s az egész ország szellemi értelmisége, politikai, társadalmi, irodalmi s kulturális tényezői a hervadhatlan babérkoszorúk egész tömegét rakták le a legnagyobb magyar költő s a világ egyik legkimagaslóbb lángelméjének sir-emlékszobra lábaihoz. A magyar dal és zene génuszának nevében én is lettem akkor a mirtus-koszorút halhatatlan emlékének az ércztáblájára. Mert a magyar dal és zene újabkori föllendülése oly elválhatlanul van összeforrvva a Petőfi nagy nevével, hogy azt többé egymástól elválasztani nem lehet.

Költészet, zene, – költemény és dal, – költők és zene-írók: oly ikertestvérek, akiknek egymással való öllekezését minden művelt nemzet történelme igazolja. A régi kultúrnépek minden szépet és eszményit, a természet közvetlenségénél fogva, sokkal tisztább szemüvegen át tekintettek, mint az utánuk következett s mindjobban elanyagiasodott nemzedékek s ennél fogva a költőket s a művészeket is sokkal eszményibb dicsfénnyel vették körül, mint a későbbi, de főleg a mi folyó századunk, hol kevés kivétellel nem annyira a génuszi égi szikra, mint a szellemi termékek ingerlő alkalmisága, kiadási üzlete s azok rafinált kelendőségi szárnya emelkedik túlsúlyra.

A mélyebben gondolkodó előtt felette érdekes és tanulságos kép tárul fel, ha összehasonlításokat tesz a régi és újabb kor írói, költői, dalmokai és művészei közt. Amazoknak nem volt szükségük a spekuláns kiadók tárogatójára s nevüket, műveiket mégis ismerte az egész művelt világ, saját népeik pedig különleges aureol-fénnyel vették körül. A nép megértette őket közvetlenül, nemzedékről nemzedékre adta dalaikat s azokban magával hordta a lelkesedés ideálját. És sajátságos anomáliája a szellemi átalakulás kohójának, hogy ez a régi közvetlenség egészen ellenkező irányba csapott át attól fogva, hogy Gutenberg szabaddá s vég nélkül sokszorosíthatóvá tette a gondolatot, a betűt, a dalt és a hangjegyeket. Igen, mert a költők, a dalmokok lassankint elvesztették a régi közvetlen érintkezést a néppel, mely csak az átérzésre, de nem szörszálhasogató kritizálásra termett. Közéjük furakodott az irigység, a lapos tudákosság, a tehetetlen köznapiság s félrevezették a nép természetes józan érzékét, fogékonyságát. Csakis így magyarázható az a csodás anomália, hogy például Shakespeare világszellemé majd két századig lehetett eltemetve s hogy egy Bachot, Beethovent, Schubertet haláluk után sok idő multával újra fel kellett fedezni. Kissé merészet, de éppen nem mondok lehetetlent azzal, hogy a mi Petőfinket is talán még e század végéig sem fedezte volna fel valami esztétikus tudóstársaság, ha az 1848–49-iki általános lelkesedés vihara ki nem ragadja nevét az irodalmi kufárkodás, az alantjáró, az epéskedő kritika s a tehetetlen fenhéjázás karmai közül, amely nagycsörtetve és sáros faczipőben szokott dübörögni még az olyan szentélyben is, ahol maguk az angyalok csak lábujjhegyen mernek lépdelni.

A 40-es évek képezték a magyar szellemi élet újjászületésének a hajnalát. Olyan általános forrongásba hozta ez az évtized nemzetünket, amelyhez hasonlót nem mutat fel ezeréves

történelme. De ugyanakkor az ellenáramlatok habjai is oly magasra dagadtak, hogy a népek felett örökös gondviselésnek különös kegyelmére volt szükségünk, hogy az igazi nemzeti irány diadalt üljön a kétes értékű fattyú-hajtások felett. Nem vártatva, de egymást kergetve, egymásra rohanva jöttek létre a legmaradandóbb nemzeti alkotások. Politika, irodalom, dráma, költészet, szín- s képzőművészet soha nem képzelt magas színvonalra emelkedtek. Csak a magyar hangzó művészet vesztegelt még nehéz álomban s mikor Erkel két magyar operája egyszerre kinyitotta a szemeit: akkor jött tudatára annak, hogy mennyire hátramaradt s hogy mennyi rengeteg tért kell még befutnia, hogy az épület fundamentuma utolérje az égből csodálatosan leszállt fényes kupolát. De merre induljon, hol kezdje, minő irányt kövessen?! S ekkor jelent meg mint ragyogó üstökös a magyar költészet egén *Petőfi*, aki aztán az ő hamisítatlan nemzeti irányával és csodás költészeti közvetlenségével fáklyát gyújtott a sötétben a magyar dal- és zenének is továbbfejlődésére. Mert egy olyan nemzeti nagy géniusz, mint *Petőfi* volt, hasonló a naphoz, amely mindent felmelegít, megtermékenyít s mindenbe beleheli örök fényességét. Változhatlan törvénye nemcsak az anyagi, de a szellemi világ forgásának is, hogy a *voltból* mindig *újat* törekszik formálni; azért a művészet, – de főleg a zene – sem vonhatja ki magát ez örök törvény alul, még az olyan ága sem, mint a nemzeti dalirodalom.

Mert a régi, elévülhetetlen becsű, a népszellemnek leghívebben megfelelő ősforrásból eredt nemzeti dalok megmaradnak állandó mintaképeknek, de a folyton változó ízlés, az új formák, hangulatok után való vágy, ösztön, az érintkezési keresztutak s a társadalmi, nemzetiségi kavargások nem hagynak nyugtot még a népies elemeknek sem, hanem mint mindenben, úgy a zenében is kényszerítik engedelmeskedni az átídomulás törvényének. S ilyen korszaka állott be a magyar dalnak is először a 40-es évtizedben *Petőfi* felléptével, aki lángszellemével egészen új s a nemzeti géniusznak legtökéletesebben megfelelő irányba terelte a magyar költészetet s utána az 50-es évtizedben, hol a magyar, mérhetlen búbánatába merülve, olyannyira szükségét érezte a reménység ragyogó pillangójának a szárnyát is felölteni s bekalandozni vele a szebb jövő rónáit és bérceit.

Petőfi «*Dalaim*» című csodálatos kedélyhullámzású költeményének a szelleme uralkodott s vezette a magyar dalirodalmat a negyvenes évek végén s az ötvenes évtizedben.

De hogy *Petőfi* általában minő hatalmas lökést adott az ő költeményeivel az újabb keletű magyar nép- és mű-dalirodalomnak: leginkább kitetszik abból, hogy valamint ő, szakítva a régibb műformák merevebb kereteivel s azok idegen ízű, tartózkodóbb szenvedélyi fellobbanásaival, mint a puszták fékezhetlen paripája tört keresztül minden gátat, mely az igazi magyar érzés- és ideálfestésnek az útjába állt: úgy minden mélyebben érző és gondolkodó dalköltőnek is tisztába kellett jönnie a felett, hogy a fejlődésre hivatott magyar dal- és zenének is szakítania kell a régi s idegen elemekre támaszkodó formák s jórészt egyhangú kedélyhangulattal s a *Petőfi* által oly diadalmasan inaugurált nemzeti irányú költészettel kell párhuzamosan haladnia.

És sajátságos tünemény, hogy e tekintetben az Írástudóknak első sorban maga a nép szolgáltatta az ösztönt, sőt a mintaképeket is.

Petőfi számos dalkölteményét, melyek a nép lelkét, érzését s észjárását leghívebben tükrözik vissza, legelőször maga a nép öntötte dalba s ezek mintha egészen új világból származtak volna, a hagyományos régibb magyar daloktól lényegesen eltérő ritmust, hangulatot s kifejezést tüntettek fel. Lendületesebb, szikrázóbb, pajzánabb s prizmatikusabb színűek lettek, pl. a «Juhász legény», «Nem tesz föl a lány magában egyebet», «Befordultam a konyhába», »Árva-lányhaj», «Esik, esik» stb. mind oly népdalok, melyek a régebbiektől lényegesen elütnek dallamhajlítás s kifejezés tekintetében. *Petőfi* költeményeinek az ismert nevű s az ő szellemével magukat teljesen azonosítani tudó megzenésítői, akiknek dalai épp ez okból szélesen el is vannak terjedve a nép között, e jelenségeket még inkább érvényre emelték – és emelik – elannyira, hogy a szakértő kritikus, még ha nem is ismeri az újabb termékek

keletkezési idejét: feloszthatja a magyar népdalokat *Petőfi* előtt és után való dalokra. Ilyenek pl., hogy csak néhány kiválót említsék: «Ereszkedik le a felhő», «Te vagy, te vagy barna kis lány», «Ez a világ a milyen nagy», «Boldog éjjel», «Nem ver meg engem az Isten» stb., stb., amelyeknek akár dallamhajlítását, akár hangközi lépéseit, akár harmóniai gazdagságát tekintjük: a régiektől feltűnő különbségeket mutatnak.

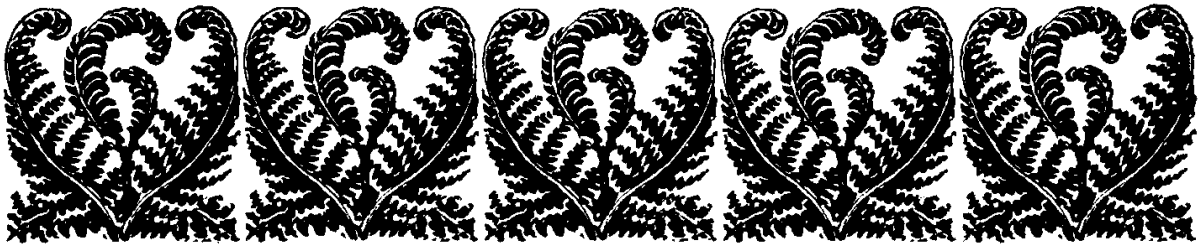
Az az óriási nagy befolyás, amelyet *Petőfi*, szellemileg gyakorolt nemcsak kortársaira s az utána következett költőnemzedékre, de fog gyakorolni még a legkésőbbiekre is, a szorosán vett dalirodalom mellett kihatott a magyar zene abszolút műformáira is, amelyen a teremtő erőt szintén teljesen más irányba terelte, mint a minőben a régi magyar zene műformái mozogtak. Kiszélesítette a tartalmi kereteket, eszményítette a magyar nemzeti élet képeit s tartalmilag magasabb régiókba emelte a művészeti aspirációkat. Mert a valódi költészet – mint a *Petőfié* – olyan, mint az elbódító illat, amelynek átható légkörétől élnem zárkozhatik semmi, ami a szív, a képzelet s a kedélyvilággal rokon. Ez okozta aztán, hogy a magyar zeneirodalom az ő egyetemségében azokat a termékeket mondhatja legbecsesebbeknek, legművészebb értékűeknek, amelyek a *Petőfi* költészetének a megihletése alatt születtek úgy a dal, mint az abszolút zene mezején.

A nemzeti nagy költők mindig felemelőleg, előrehajtólag befolyásolják a velük hasonló nemzetiségű dal- és zeneköltőket, mert amit ők szóval s aminő képeket a leírás fantáziájával egy nemzet bel- és küléletéről élénk állítanak: mindaz elébb csak sejtett, de a belemélyedés folytán felfogható, átérezhető formákat nyer a zeneköltő lelkében. Mert a dallam olyan eleme a zenének, mint a festészetnek a rajz, a harmónia olyan, mint ennek végtelen színgazdagsága, a forma pedig olyan, mint a kész remekkép összhatása. De a költő sem tesz egyebet, mint fest s megérzékít hangulatokat a szó művészetével. Mentől nemzetiesb irány- s hűségben sikerül ez neki, annál inkább hasonló rokonérzelmekre s képzeleti képekre hangolja a zeneköltőt. Így fejlődik ki aztán köztük egy olyan lelki közösség, amely a közös művészeti ágakat nemzeti piedesztálra emeli. S ezt tette *Petőfi* is az ő költészetével a magyar szellemi birodalomban. Mindent átalakított s megteremtette a tiszta nemzeti művészeti ideált.

Ő előtte, mellette s utána is voltak, vannak kimagasló magyar költők, akik fellángolásra tudták s tudják lelkesíteni a magyar zeneműköltőket, de oly intenzivitással, annyi ellenállhatlan erővel s oly bűbájos vonzódással senki nálánál jobban nem tudott rájuk hatni s nem is hiszem, hogy valaha jöjjön még egy második *Petőfi*, aki ezt a szellemi csodát véghez vinni képes lenne. Mert ő a nemzeti érzések és képzelmekek tengerfenekéről felszínre hozott minden drága gyöngyöt. A mit még egyre hordanak fel belőle: az lehet s kétségkívül van is köztük sok kiváló, nagybecsű s fellelkesítő; de a hazát, a szabadságot önfeláldozásig szeretni, a szerelem gyöngéd húrjain elmámorítólag zengeni s a lelkesedés tüzeit hatalmas lánggá növeszteni: erre csak egyedül ő volt képes utolérhetlenül. Ezért volt, van és marad ő időtlen időig a magyar zeneíróknak örök lelkesítő forrása.

A magyar múzsa áldva borulhat *Petőfi* ércszobrának a lába elé, mert ő tárta fel neki a valódi nemzeti idealizmus világát. Bemehetett a kapuján s ott felismerhette igazi hivatását.

Petőfi és a magyar dal! E kettő soha többé el nem válhat egymástól.

X.

Petőfi-zenealbum.

A magyar zeneirodalom az 1848 márczius 15. félszázados jubileuma napján méltóbban s érdemesebben nem képviselhette magát, mint azzal a 150 lapnál terjedelmesebb díszes kiállítású zenealbummal, amelyet a *Rózsavölgyi és társa* cs. és kir. udvari zenekiadói cég nevezett napon bocsátott közre s vele oly monumentális emlékekkel járult a dicső korszak s annak lánglelkű, nemzetfelrúzó s legendás hőshalált halt költője megdicsőítéséhez, amely ép oly örökbecsű nemzeti ereklye marad, mint azok a költemények, amelyek az albumban szereplő 18 magyar zeneíró megihlették, hogy dalhangokba öntsék a szóköltészet legremekesebb megnyilatkozásait. Aki ez albumot végiglapozza: újra átéli a dicső korszakot, amelyben e költemények születtek s újra és újra teleszívja a lelkét a nagy nemzeti költő mottójával:

«Szabadság, szerelem!
E kettő kell nekem.
Szerelmemért fölálodom az életet,
Szabadságért fölálodom szerelmemet.»

Az album mind a 100 dala (melyek jó fele szabadon teremtett népdal ismeretlen szerzőktől) a szó- és zeneköltészet e két örök forrásának a hangulatát tükrözi vissza. Bajos volna – de nem is célom – mind a 100 dalt szépség, érték s jellemzettség tekintetében osztályozni; csak konstatalem, hogy egytől végig oly termékek, amelyek igaz lelkesedésből fakadtak s ez érzés továbbélesztésére hivatvák. Az albumban (amely hazafias s lendületes kiadói előszóval van ellátva) a szereplő dalköltők betűrend szerint a következők: id. *Ábrányi* Kornél, *Beleznay* Antal, *Doppler* Károly, *Egressy* Béni, gróf *Festetich* Leo, *Füredy* Mihály, *Hubenay* Klára, *Langer* Viktor, *Lányi* Ernő, *Miha-lovich* Ödön, *Mosonyi* Mihály, *Ogyek* (álnéven Langer Viktor, az album szerkesztője), *Simonffy* Kálmán, *Szenffy* Gusztáv, *Them* Károly, *Volni* Vilmos és *Zimay* László. E névsor azonban távolról sem meríti ki mindazokét, akik Petőfi géniuszától meg lettek ihletve egy fél századon keresztül úgy a múltban, mint a jelenben s meg lesznek ihletve, a jövőben is; mert a jelzett 18-at csak azok képezik, akiknek enmü termékei a lelkes s áldozatkész kiadó cég kiadásában jelentek meg. Mert a Petőfi lelkének kincsbányája volt az a forrás, amely a leggazdagabban megtermékenyített minden szellemi tért s így a magyar zenéét is.

Alig lehet valami érdekesebb, mint ha e 100 dalt irány, forma és tartalom tekintetében elemezzük s az ugyanegy szövegűeket egymással összehasonlítjuk. Látjuk, miként lesz a nép és zeneművész egyaránt sajátosságosan megihletve a költemények csodaszerű ereje, hangulata által s látjuk, érezzük a vonalakat, amelyek a nép- és a műdalköltőket egymástól elválasztják, de amelyek szellemsugaraik mind egy közös érzület fókuszában találkoznak. Számos szöveg egyaránt ragadja meg a népet és a tanult, művelt zenészt; ily esetben legtöbbször az előbbi viszi el a pálmát. Ahol a nép maga- száll sikra önmagával valamely szöveggel szemben: ott a természetesebb ösztön és a valódi magyar érzék emelkedik magasabbra. Ahol pedig a

műzenészek találkoznak össze egymással, ott a kifejtettebb magyar érzék kerekedik a másik fölébe. Egészben véve ismétlem, hogy ez a díszes és felette jutányos áru (2 forint) album oly érdekes fejlődésű képét tárja föl a magyar nép- és műdalirodalomnak, amely analízis tekintetében unikumnak mondható.

Ez alkalomból felmerül egy nagyon életrevaló s nemzeti jelentőségű indítvány. Ahogy most a Rózsavölgyi cég (amely a jövő 1900-ik évben maga is félszázados jubileumát ülendí meg fennállása- s kiható működésének a magyar zeneirodalom érdekében), úgy a többi hazai zenekiadói cég is, amelyek Petőfi megzenésítési kiadványaival rendelkeznek, közös erővel álljanak össze s a századvégi párisi világkiállításon mutassák be az összes Petőfi-költemények megzenésítését. Ez bizonyára nemcsak az egész nemzetközi zenevilágot, hanem az egész világ művelt közönségét is kihatóan fogná érdekelni. Hiszen nincsen művelt nemzeti nyelv, amelyre Petőfi költeményei ne lennének lefordítva s akinek a nevét, világszellemét ne ismerné minden műveit ember. Gondolkozzanak hazai kiadóink ez indítványról s emeljének magyar zenészed emlékoszlopot a legnagyobb magyar géniusznak.

Ennek a Petőfi-albumnak pedig csak azt lehet kívánni, hogy minden magyar családi kör zongoratóráján ott ékeskedjék s lelkesítsen örökké a szépre, fenköltre és a hazaszeretetre.

XI.

Hegyről guruló magyar zene.

Hát ez a kép bizony nem igen örvendetes, ha végig tekintünk öt évtizedes múltján s eljutunk a mai stádiumához. Mert a magyar zeneírók kebléből is méltán kitörhet a keserűség, mint a nemzeti aspirációk várfokán őrt álló politikusokéból, ha a mostani közéleti, társadalmi s művészeti viszonyok folyásán gondolkodnak. Mert ne szépítsük a dolgot, ne ámítsuk magunkat, inkább ismerjük be, hogy magyar nemzeti kulturális áramlat tekintetében erősen hányadunk s gurulunk lefelé a hegyről. Semmi és senki nem érzi ezt jobban, mint a magyar zene és a magyar zenészek, akiknek az az ideáljuk, hogy önzetlenül fektessék be munkájok tőkét a művészet csarnokának az emelésébe. A többi testvérműzsák igazán eldorádói helyzetben vannak ahhoz képest, amelyben a magyar zene manapság csak teng-leng, mindenfelől magára hagyatva. A költők és színműírók csak megvannak, még pedig eléggé előnyösen. A színházak kapui nyitva állnak előttük; akadémia, irodalmi társulatok s magános meczenások pályadíjai kínálkoznak, nekik, folyton pályázhatnak, s ha van protekciós szerencsájük: be is söpörhetik az aranyakat. A sajtó, a közönség, az irodalmi részvénytársulatok támogatására is számíthatnak. A képzőművészetek: festészet, szobrászat, építészet «grand seigneur»-jei- és adeptusainak pláne briliáns dolguk van a zenéhez képest. Az állam, a szakminisztérium kezdeményez, áldoz érdekekben; a hivatalos és nem hivatalos tanácsok, a tekintélyes klikkek, szecsesszionisták reform-ankéteket tarthatnak, megrendeléseket nyerhetnek, vásárlókra tehetnek szert, sorsjátékok nyereségeiben osztakozhatnak stb. De ugyan mire támaszkodhatik a magyar zeneművészet ebben a sivár, önző világban, ahol az ő finomabb ötvösségű munkájának se méltatása, se keleté nincsen? Az államra? Annak kisebb gondja is nagyobb, mint hogy a magyar zenének csak megközelítőleg is egyenlő mértékkel mérne, mint a többinek. A millenáris évben – isten tudja miféle inspirációból – létrejöttek ugyan a magyar királyi zenepályázatok, de elzüllöttek nyom nélkül úgy a nyertes, mint az elbuktatott pályaművek, mert nem volt bennük életrevaló nemzeti mag, mely kikelhetett volna a közönség s a zenevilág lelkében, hangulatában. Nagyzási, kozmopolitikus hóbortok összekavarodása lett belőlük, amiből senkinek sem volt haszna, kivéve a protekciós kosárba esett pályázóknak versenydíj alakjában. Idegen érzelmű s hajlamú elbíráló bábák már a fürdőkádban megölték az egészségesebb magyar szülötteket. Vagy talán a hazai kiadókra? – Ott ugyan jó helyen kopogtathat. Ott ma ajtót mutatnak mindennek, ami magyar, ott csak szirmos csárdás-nóta, mosdatlan kupié, trágár sanszon, máról holnapra élő operetté s népszínműi zeneférczelmény kell. Mehet hozzájuk akár régi, akár új magyar zeneíró – legyen bár Beethoven-i vagy Chopin-i szellemmel megáldva. Nem kell, – mondják, – mert nem veszi a közönség. A közönségnek pedig miért nem kell? Mert szíve, vére, agya úgy meg van fertőzve a léha nemzetközi vásári s a cigány naturalizmusi férczelmények bacillusaitól, mint a politikai s társadalmi tisztességtudás paragrafusai.

Ó! te szép tündérhajú s bájos hangú műzsája a magyar zenének, hová is múltak egykori verőfényes napjaid, mikor annyi lelkesedéssel s eredménnyel dolgoztál, hogy ragyogó szárnyakat adj az ideálnak. Elpárolgott, mint a szappanbuborék, Manapság árulhatsz

petrezselymet, mint a kivénült, párta nélkül maradt bálkirályné!

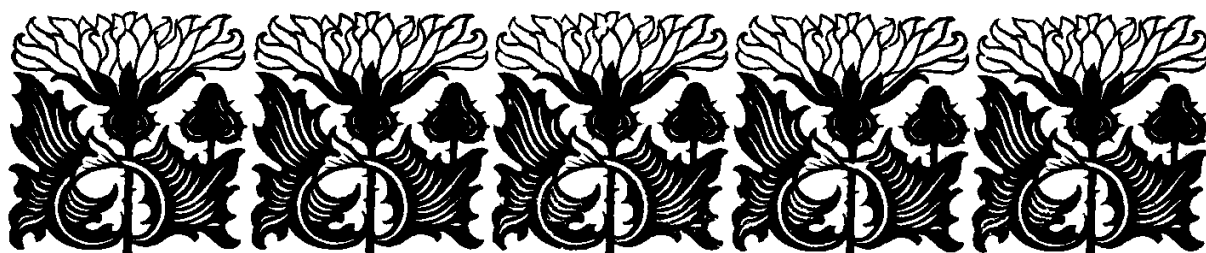
A közönség, a zenevilág, a művészek konzorciumainak a felkarolására akarsz számítani? Kegyetlenül csalódnai fogsz. A közönség szalad tőled, mint az ördög a tömjén-füsttől, annak többet ér egy szál kupié-lóhere, mint egy egész vagon rózsacsokor. A nagy zenevilág sokkal magasabb paripákon trappol, semhogy észrevenné vergődésedet a földön. Maguk a magyar művészeketől is meghalatsz éhen. Az idegen tránzitó-hangversenyzők és virtuózok sem méltatnak legcsekélyebb figyelemre sem. Az idej legzajosabb, a legintenzívebb hangversenyidényben is vájjon magyar, nem magyar művészek jut-e csak egyiknek is az eszébe, hogy valamicskét bemutasson bájos arczodból? Az a rengeteg falánksza az önállóan hangversenyző vagy a hangversenyekben közreműködő dalénekeseknek, vájjon jut-e egynek is az eszébe, hogy világkiállításra érdemes dalirodalmadból valamelyikre rávesse a tekintetét? S ha ráveti is, talán alkalmi opportunitásból: azt hiszed, aranyszálaid valamelyikére esik a választása? Csalóddol! Kelendősebb a raffinált hajtoilette-kócz, mint az arany-ezüstös hímes fonás.

Gurulsz bizony te árva magyar múzsa, lefelé a hegyről erősen! Minden támogatásod csak abból áll, ha a cigányprímások, vagy a jubiláló dalegyesületek megkegyelmeznak neked s pohárcsengések közt rágyújtanak egy-egy népdalegyvelegre vagy rég kicséptelt talmi magyar négyesre. Ha tudsz: ebből megélhatsz, virulhatsz, de többre ne vássék fehér gyöngyfogsorod.

Messze vezetne, ha azt akarnám kimutatni, hogy a restituait alkotmányos szabadság negyedik évtizedében hogyan s miért jutott a magyar zene ilyen árvaságra s meg nem érdemelt mellőzésre? Amíg tiltva, üldözve volt, tűzzel-vassal hordtuk össze az építkezés köveit. Mikor lehulltak a lánczok s szabadon mozoghattunk, jó ideig még a hozzánk ellátogatott legnagyobb idegen művészek is hódoltak neki, a mi művészeink pedig versenyeztek a tömjénfüstölésben. A nagyközönség pedig hallelujázott nekik s ha magyar volt a neve, még a legsilányabb kiadványra is volt pénze bőségesen. Azután lassanként kezdett a szalmaláng kihamvadni s minden faktor kihüledezni. Szétterjedt a nemzetközi nagyzási hóbort, az eredmény pedig az lett, hogy a mai magyar zeneművészek tud nem magyar operákat, hangos szimfóniákat s mindenféle kosztümbe öltöztetett hangzó ákum-bákumokat írni: de jóformán a nevérol sem ismeri már az évtizedeken beraktározott magyar zenei kincses termékeket.

Hát mindez csalahatatlan út arra, hogy a jövő században ne legyen más magyar zene, mint a pléhgallérozott s a nevetségig felfújt nimbusú cigányzene és kompozíció, no meg a végtelen melódiákban úszkáló magyar operai és szimfóniái stílus. Az Isten ne adja, hogy Hunyady s Bánk bán lekerüljön valaha a m. kir. Opera műsoráról, mert akkor bepakolhat a magyar zene múzsája s mehet világgá.

Utána az archeológusok feladata fog következni, a késő nemzedékeket tájékozandó, hogy «anno Domini» ekkor és akkor merre járt s minő kosztümben láttak Magyarországon? Addig is pedig hanyatlik állandóan s rohanva gurul le a hegyről!

XII.

Zene és kozmopolitizmus.

E fejezet szorosan egybefügg az előbbivel, sőt mondhatom, annak szülőanyja. Mert a kozmopolitizmus szó soha oly magasan nem hordta a fejét, mint napjainkban, ahány ember az ajkára veszi, annyi értelmet tulajdoni, neki. Olyan, mint a Hamlet felhője, amelyben Polonius mindenféle alakot lát. A politikus, az államférfi azt hiszi, hogy ez a ködös gondolat a nemzeti aspirációk czirkulusait zavarja. Az írók, művészek meg érzik, hogy erős zuhatagok hátán hordja elejbük az idegen elemeket, hogy vagy leszorítsa őket a nemzeti alapról vagy az árral úszni kényszerítse. Divatos szóvá vált, ez csak természetes, mert rendszeren ott szokott a gyökere erős talajra kapni, ahol mindenféle nemzetiségi törekvések torlódnak össze és kelnek harcra egymással. E tekintetben pedig a mi magyar hazánk igazán mintaszamba mehet. Minden nemzet, amely szilárd önállóságra jutott, erős harcot vívott ellene s főleg két oly faktorról szövetezett, amelyek mellett a többi úgyszólván csak kiegészítő szerepet játszik; e két faktor: az *irodalom* és a *művészet*. Ha e kettő nem áll nemzeti alapon, hiábavaló minden más erőlködés, mert ha az agy és a szív nem magyar: az egész ország akár ki se lássék a nemzeti színű zsinórtatból, mégis csak olyan lesz a vetés, mint amelyet épp a kozmopolitizmus érlel meg a maga számára.

Az ellene való védekezésben az az egyoldalúság vezet legkevésbé célhoz, amely a nagy kövek hengergetése mellett nem veszi tekintetbe a sziklahasadékokba szorult vízcseppeket, amelyek ha gőzzé változnak, óriási tömegeket mozdítanak ki a helyükből. De másrészt a kozmopolitizmusból nem is kell oly elrettentő mumust faragni, amely még magát a sovinizmust is felfalja.

Azon a téren, amelyen egy félszázad óta leginkább működöm (értem a zenét), magam is meglehetősen megcsontosodott sovinizta hírbe jutottam (s állok talán még ma is). Hiszen mikor az országos zeneakadémia életbeléptetése mellett én is erősen buzgólkodtam, ellenlábasaim még azt is rám fogták, hogy a zene aritmetikáját, az általános ellenpontozatot, sőt magát a fűgát is, csárdás-stílusban akarom meghonosítani (pedig ez nem is olyan abszurdum, minőnek a hozzá nem értő képzele). De mégis azt tartom, hogy a kozmopolitizmus a maga helyén és módjával, épp oly szükséges kelléke az általános műveltségnek, mint minden más állami vagy társadalmi rekvizitum; sőt tovább megyek: európai műveltségre törekvő nemzetnél nem is lehet oly fejlődést képzelni, amelynek ne lenne szüksége arra, hogy vérkeringésébe számos sejtszála bele ne fonódjék az egyensúlyozó és izmosító józan kozmopolitizmusnak. Csakhogy ebből még nem az következik, hogy ha a túfok sokféle selyemszál áthúzására szolgál, hát akkor erre a szerepre a vastag kötelek is igényt tarthatnak. Nem célom a kozmopolitizmus kérdésével politikai, nemzetgazdászati vagy államszervezeti szempontból foglalkozni s még az irodalomhoz való viszonyának taglalását is másokra bízom.

Csak a magam portája: a zene udvarán akarok egy kissé söpörni, hogy a túfok-hasonlatot illusztráljam.

Ha a kozmopolitizmus imminens veszedelmeit fel akarjuk ismerni: nem elég a panaszt

csak úgy általánosságban a világba dobni; hanem nevének kell nevezni a gyermeket, mert úgy találomra, sokszor ott látjuk, ahol valóságban nincsen s ott nem vesszük észre, ahol hihetetlen módon ront, bont. Én nevének nevezek egy ilyen gyermeket, amelyről a dal már olyan régi, hogy talán ki sem lehet többé irtani. Azt zengi e dal, hogy Magyarországon – főleg pedig a fővárosban, amely irányadó – a nemzeti szellemet s a hazafias érzületet irtó, mételyező kozmopolitizmust mindenekfelett a *zene* terén kell keresni, azon a talajon, amely leginkább van hivatva oly lelki s érzési hajtásokat termelni, amelyek legerősebben buzogó forrásai a nemzeti érzületnek. – Nézzünk egy kissé a szemébe.

Az ezredéves ünnepségek mámore után azt lehetett várni és hinni, hogy a hazai művészetnek is fel fog alatta és utána derülni a hajnala. Bizony nem igen derült! Egyik lehangolóbb tapasztalatokra juttatott, mint a másik. Azután megjött a rendes zeneidény. Talán teleszívta magát a zene azokkal a megszámlálhatlan ékes dikciók- és tósztokkal, amelyek fénysugaraiból itt-ott neki is kijutott? Távolról sem. Legfőlebb az illik rá, amit Petur bán mond, mikor a holdvilágon mereng: «Menj te is, lopott fény!» Az ezredéves fényből édes keveset fogott fel a mi zenevilágunk, mert ma is ott állunk, hogy még jobban ráillik a régi dal, amely mindig új marad. A magyar fővárosban ma is csak úgy röpkéd kiterjesztett kozmopolitikus szárnyakkal, mint a múlt évben, mint azelőtt s még azon túl is. Egymást érik a mindenféle hangversenyek és dalestélyek és a tapasztalás ugyanaz. Már több év óta beálltam zenészeti statisztikusnak s szorgalmasan gyűjtöm, megfigyelem az évi programokat, hogy a végén konstatáljam, nem a magyar dal- s zeneirodalom kiválóbb termékeinek (ez túlmerész aspiráció lenne), hanem csak a magyar nyelven előadott énekszámoknak a kvótáját. Eredmény: a Budapesten 4-5 év alatt előadott, több százra menő énekszámából *magyart* öt százalékot hoztam ki. Ha a többi év is úgy halad, mint ahogy a millenniumi év megindult: úgy hiszem, tetemesen le kell majd szállani a kvótával.

Nálunk a zenei kozmopolitizmussal szemben az az anomália – jobban mondva – anománia uralkodik, hogy azt nem annyira az idegen elemek táplálják, mint a hazai termelő' és előadó művészek, akik még túlicizálják azokat; s hogy a kozmopolitizmust emlegetők sorában nem egy olyan hangzatos szavú akad, aki minden más téren kész harcra kelni ellene, csak a zene terén nem, sőt ott még az is helyesléssel találkozik, ha egy zeneintézetben a zene, a zeneköltészet oktatása német s nem magyar nyelven folyik, magyarul nem is tudó tanárok révén. Hát ilyen fogalomzavar csak nálunk eshetik meg, ahol sokan még azzal sincsenek tisztában, hogy egy tárgyat nem lehet egyszerre fehérnek és feketének látni.

Ha magyar embernek valamely ismeret, vagy tudomány elsajátítására nincs szüksége saját nyelvére: akkor másokkal szemben is nélkülözheti; de ha minden vonalon nemzeti igénynek tekintetik, akkor nem adható hely kivételeknek, nem főleg a zenével szemben, amelynek nemcsak az agygyal, de a szívvel, az érzelmi világgal is van némi köze.

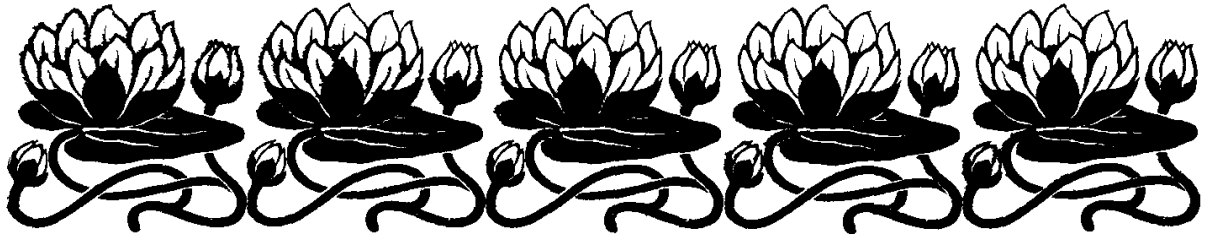
A zenészed kozmopolitizmussal szemben – főleg nyelv tekintetében – soha nem tudtam s ma sem tudom megérteni (s ez nemcsak a magyar, de minden más nemzetre is vonatkozik), hogy miért kell azt egyszer respektálni, máskor pedig ignorálni? vagyis: miért ragaszkodik minden nemzet saját nyelvéhez, ha színpadi, vagy nagyszabású énekműről van szó, s miért mond le e szívós ragaszkodásáról, mihelyt a zene dalformában a hangversenyterembe vonul? Ekkor mindjárt kész elfogadni az eredeti szövegnyelvet prozódijával együtt, habár a zene ritmikái súly s beosztás tekintetében egyik esetben sem változik. Logikusabb lenne, hogy a szöveg a maga eredeti szövegnyelvét vagy mindig megtartaná, vagy minden nemzet nyelvéhez alkalmazkodnék. Az önállóságukra sokat tartó nemzetek nem is tágítanak ettől a hangversenytermekben sem, legkevésbé pedig attól, hogy az eredeti szöveg saját nyelvükön is szerepeljen a műsorokon. Csak nálunk dívik az a visszatetsző szokás, hogy tíz-tizenöt idegen dalszöveg is szerepel egy-egy műsoron címezéstől együtt, csak éppen magyar nem.

«Zene dolgában nem kell túlhajtani a sovinizmust s aztán az eredeti szövegnyelv jogosultságához van kötve az előadás valódi szelleme is» – ezt szokták rendszeresen ellenérvül

felhozni. Való igaz, hogy a zene a legkozmpolitikusabb művészet, amely a merev sovinizmust legkevésbé tűri. Van is neki elfogadott magyarázó világnyelve: az olasz terminológia, de azért épp ebbe a kozmpolitikus várába lőnek legtöbb részt a szereplő nemzetek: a németek, a francziák, akik még a hangulat s az időmérték jelzésére nézve is ragaszkodnak a saját nyelvükhöz, mintha minden embernek a világon kötelessége volna németül vagy francziául tudni. Az oroszok pedig még tovább mennek az Ő nemzeti sovinizmusukkal, s akárhány kiváló orosz zeneköltő olyan vezérkönyvet tesz közzé, amelyből az orosz nyelvben járatlan karmester egy kukkot sem ért meg. Mintha büszke fölényel így szólnának az idegen zenevilághoz: «Ha meg akarsz bennünket érteni, tanulj meg *oroszul*.

A mi magyar zenevilágunk képviselői- s irányítóitól egyszerre ennyit kívánni: szertelen huzakodás lenne. De annyit csak mégis megtehetnének már magyar hangversenyénekeseink a második ezredéves lusztrumban, hogy legalább a már lefordított klasszikus dallamokat magyar nyelven énekelnék a hangversenytermekben is. Igaz, hogy legtöbb esetben egyre megy, akármilyen nyelven énekelnek is, mert úgy sem lehet megérteni, de legalább eloszlatnák a magyar főváros hangverseny-műsorának annyira sértő kozmpolitikus jellegét!

Védekezzünk a kozmpolitikus áramlat ellen. Ez helyes és opportunus dolog, mert sok az ellenségünk és sok felbontó elem vesz körül; de aztán ne hagyjunk semmit tekinteten kívül s főleg azokat a tényezőket nem, amelyek a nemzeti érzületben tesznek legtöbb kárt. Mert sokféle külső jelvényes aspirációt, alkalomadtán egy vonással jóvá lehet tenni, de a kozmpolitizmus etikai eltévelyedései megigazítására évtizedek, sokszor századok sem elegendők.

XIII.

Az udvarképes «Marseillaise» és eredete.

A villámvonat gyorsaságával rohanunk a múlt század vége felé, amelyről a késő történelem azt fogja följegyezni, hogy nem volt nálánál sem a meglevőt összetörőbb, sem csodálatos fordulatokban gazdagabb, érdekesebb százada az emberiségnek. A számtalan bámulatos találmány, fölfedezés: átváltoztatták a föld színét, a szellem ereje fölülkerekedett az anyagi világ erőin s összegabalyodott harcából újvilági torzalakulások keletkeztek, amelyekkel szemben feleslegessé válik minden, ami a világ rendjét vezeti és szabályozza. Ószeres portéka lett a logika, erkölcsi érzék, eszmény, elvhűség, következetesség, mert manapság -már csak egy irány uralkodik: a bolondnál bolondabb anomáliák iránya. Valaha kivétel volt, jelenben általános és mindennapi. Ki győzné mind felsorolni, amire száját tátja a világ s nem tudja elképzelni, álom-e vagy valóság? A víz fölfelé folyik; a világosság egy tából eszik a sötétséggel; a farkas a báránynyal iszik testvéri poharat s a szűz múzsa kánkánt jár a jegesmedvével.

A csodabogarak e korszakában alig van érdekesebb jelenség, mint a francia nagy forradalom nyaktíló-himnuszának az udvarképessége éppen az orosz udvarnál, amely millió emberéletet s megszámlálhatlan vagyonértéket áldozott a királygyilkos dal s induló hangjainak az elnémítására.

De hagyjuk a «Marseillaise» és az orosz császári himnusz ölelkezésének politikai motívumait. Nem ezzel akarok ezúttal foglalkozni, hanem magával a gilotin-dallal és annak az eredetével, amely felett épp oly történelmi tisztázatlan kétség lebeg, mint a mi régi Rákóczy-nótánk és az abból keletkezett indulónak eredete felett. Tény, hogy mindakettő a világ-zeneirodalom legfellelkesítőbb terméke, azzal a különbséggel, hogy a míg a «Marseillaise» vértől öntözött talajból nőtt dalvirág, amelyre soha nem gondolhatunk a nélkül, hogy sok százezer ártatlanul lehullott fő kísértetet is föl ne idézzük, addig a mi Rákóczy-nóta, a hősi idealizmus dicsfényének örök ragyogása, amelyhez semmi homály, semmi tisztátalan lehellet nem férhet. Abban is hasonlítanak egymáshoz, hogy mindakettőnek a valódi eredetét és íróját külön kellett felfedezni.

A régi Rákóczy-nóta keletkezése ma is homály, de az indulóval szemben a 60-as évek elején, hiteles élőtanuk és adatok nyomán sikerült a valót földéríteni. A «Marseillaise»-zel szemben ez nem mondható, vagy csak egyoldalúlag, a történelem meghamisításával, amelyet már alig lehet rekorrigálni, mert a hamis adat a világ vérébe ment át, mint egy kiirthatatlan monda vagy hagyomány. Újabbán, hogy a «Marseillaise» udvarképessége oly hatalmas aktualitással tolt előtérbe: talán nem lesz érdektelen, ha fölöle egyetmást elmondok s föleleveníték, ami megállapított történelmi tényeken alapul.

Ily megállapított történelmi tény, hogy a «Marseillaise» szövegét *Rouget de l'Isle* irta 1792-ben Strassburgban, ahol mint mérnök-kapitány szolgált a forradalmi seregben; de zenéjének a tulajdonjogát csak bitorolta, mint a mi Rákóczy-indulónkét *Scholl* Miklós, az Esterházy herceg magyar ezredének német-cseh karmestere, Biharival, a valódi szerzővel szemben. A francia forradalmi dal gyorsan elterjedt s az egész Franciaország lelkesedett rajta, olyan

volt, mint nálunk 1848-ban a Petőfi «Talpra magyar »-ja De Rouget nem írván hozzá zenét, a nép pedig dalolni is akarván hozzá, kezdetben valami operai dallamot használt, amelyet a szövegszerző maga is jóváhagyott. A harci himnusz onnan nyerte a «Marseillaise» nevet, mert a Tuileriák ostrománál, 1792-ben a marseille-i önkéntesek legelőször hozták közforgalomba.

Élt az időben Parisban bizonyos Julien *Navoigil* nevű jól ismert zenész, karnagy, hegedűmester, számos kapós dal s színpadi zenemű szerzője, aki a múlt század nevezett évében ily cím alatt adott ki egy zeneművet «*Marche de Marseillaise, paroles du citoyen Rouget de l'Isle, musique du citoyen Navoigil, Paris che% Frère, passage Saumon, où l'on trouve tous les airs patriotiques des vrais sans-culottes*». (Magyarul: A Marseillaise-induló, szövegét írta Rouget de l'Isle polgártárs, zenéjét írta Navoigil polgártárs, megjelent Parisban Frère kiadónál – Saumon átjáró, – hol a valódi szánkület-ok összes hazafias dalai is kaphatók.) 1793 – 94-ben az egész francia világban, de a külföldön is így volt ez ismeretes s elterjedt anélkül, hogy Rouget l'Isle protestált volna ellene, sőt mikor Rouget 1797-ben összes prózai műveit s verskölteményeit kiadta, melyek közt az «Allons enfants de la patrie» is előfordult, egy szóval sem jegyezte meg, hogy annak a zenéjét is ő írta.

Navoigil 1811-ben halt meg, Rouget pedig 1836-ban.

De 1825-ben, tehát Navoigil halála után tizennégy év múlva, ily címen adott ki egy terjedelmes füzetet: «*Ötven francia dalköltemény, különböző szerzőktől, megzenésítve Rouget de l'Isle által*. Ezek közt volt az ő «Marseillaise» címen ismert himnusza is, Navoigil fentjelzett zenéjével. Több mint harmincz év lefolyása választotta el az igazi és a bitorló szerző kiadványát; az ez idő alatt lefolyt világesemények mellett alig jutott valakinek az eszébe, hogy a történelmi helyreigazítással foglalkozott volna. Rouget nevéhez tapadt lassankint úgy a szöveg, mint a zene dicsősége s a fentjelzett füzet megjelenése után tizenkét év is elég volt arra, hogy a meghamisított tény minden enciklopedikus és biografikus munkában meghonosuljon s azokból többé ki se legyen írható.

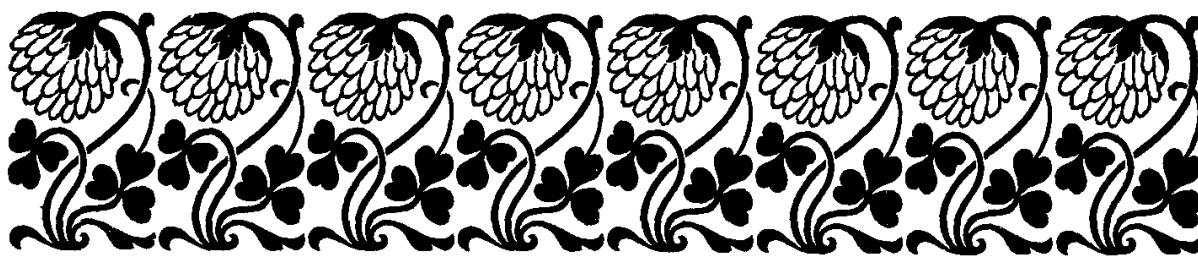
1847-ben azonban új fordulat állott be ez ügyben, amely a minő nagy port vert fel akkor úgy a francia, mint a külföldi közvéleményben: mégsem volt képes többé helyrehozni a valódi tényállást. Az írók, a kritikusok, a zenészek, a lapok: több éven át – pro és kontra – elvitatkoztak a Marseillaise-zene eredetén, de végre is minden maradt a réginél s Rouget dicsőségét tovább hordta s hordja manapság is a megtévesztett közhit. A nevezett évben ugyanis az történt, hogy *Fétis*, a szélesen ismert zenetörténelmi tudós, író s a brüsszeli kir. zeneakadémia volt nagyhírű igazgatója, véletlenül birtokába jutott két nagyérdékű eredeti zene-relikviái példánynak; az egyik: minden névvel nevezhető forradalmi dalt s a másik a későbbi császárkorszakbeli ünnepségi, katonaszemle, nép-ünnepségi s diadalmi himnusz-zenéket tartalmazta, az akkori leghíresebb francia zeneírók tollából. Az előbbi füzetben ott találta Navoigil eredeti Marseillaise-zenéjét is. Hogy Fétis magát is rehabilitálja, aki 1841-ben kiadott általános zenetörténelmi s életrajzi művében maga is Rouget-nak nyújtotta a pálmát, mint a Marseillaise-induló szerzőjének, a felfedezésből nagy lármát csapott s erélyesen leálczázta Rouget plágiumát, aminek folytán annak egyik rokonutódával heves polémiába is keveredett, mert ez apokrifnek állította a kiadványt s ígérte, hogy a Rouget eredetijével fogja az állítást leczáfolni. De ezzel a mai napig is adós maradt, Fétist pedig idők multával cserben hagyta a kritikai s irodalmi világ s halála után minden maradt a réginél, kivévn, hogy Fétis a talált relikviák példányát a brüsszeli zeneakadémia könyvtárában letéteményezte, hol mindenki meggyőződhetik ma is állítása valódiságáról. Csakhogy a világ sokszor annak sem hisz, amit saját szemével lát s könnyen tévútra jut, ha sokan a fehéret feketének állítják előtte.

Fétis a többek közt azt is írta a nevezett időben, hogy ő Rouget-val többször találkozott 1809-ben Gail asszonynál, kinek házáat Rouget sokat látogatta s hol közvetlenül meggyőződött az ő gyenge zenészed képzettségéről s nem is tudta elképzelni, miként sikerült neki oly

hévteljes és plasztikusan megalkotott induló-zenét teremteni. Későbbi felfedezése után persze megoldotta a rejtélyt. A «Marseillaise» eredete felett máskülönben még sok verzió is forog a zenebúvárok körében. Különösen a németek erősen állítják, hogy sem Rouget, sem Navoigilnak a fejből nem kerültek ki azok a motívumok, amelyekből össze van szerkesztve, hanem csupa összerakott mozaik dalkoczkák régi német egyházi és operazenei vezérkönyvekből.

De ezek másodsorban szintén nem egyebek, mint az énekek és a himnuszok ősforrásának: a római Gregoriánusok könyvének ritmizált egyenértékű hangjegyeinek a sorozata. De ennyire már nem is lehet visszavezetni egy zenemű kútforrását, mert igaz, hogy az újkortól kezdve mindenféle ritmusa, dallamhajlítása azonos a keresztény zene korális zöngégyűjtésével s nincsen olyan Beethoven-i vagy Wagner-i dalcsira, amelyet azok «plein chant»-jaiban fel ne lehessen találni: de a zeneművészet anyaga épp azért örök és kimeríthetetlen, mert nem az Őselemek kizárása, hanem azok végtelen keverései útján halad előre, tökéletesbül s alkalmazkodik az idők ízléséhez.

Annyi tény, hogy a zene történetében soha dal még olyan kariert nem csinált, mint a legújabb időben udvarképesé lett «Marseillaise». A francia királygyilkos szán-külot gilotindal, testvéri csókot cserél a mindenható büszke czarinduló hangjaival s az orosz ezredek zenekarai éjjelt-nappalt egygyé tettek, csak hogy a forradalmi apoteózis megtestesült frígiái sapkáját azzal a melódiával üdvözölhessék, amely mellett ezelőtt száz évvel a párisi hóhér a szent szövetség egyik királyné tagjának a fejét fűrészporos kosár fenekére hullatta. Még álomnak is merész, nem hogy valóságnak! Az állambölcs, a filozóf, az emberi kedélyek bűvára elkábul a művészet ily szerepcseréjére, mert az állami érdek, a kielégíthetetlen emberi önzés és érdekhajhászat sokat felfordíthat, sokat a feje tetejére állíthat abból, aminek más etikai hivatása van, mint az, hogy a jelen imádsággá változtassa az egykori káromlást s tejet szívjon a méregfából. De végre talán más összekötő hidat is lehetett volna választani két oly nemzet összekötő folyóján át, amelyek – akár hogy forgassuk is a francia-orosz alliansz ragyogó prizmáját – a «Marseillaise» és az «Életünket a czarért» zengő induló hangjaiban soha tartósan egyesülni nem fognak. Miért nem gondoltak a döntő körök a »Partons pour la Skie» szintén francia hadi dicsőséget – csak hogy más formában – zengő dallam- és indulóra, melylyel legalább enyhítették volna az udvarképeség dekorumát; mert habár ez is a forradalmi átalakulás terméke, de legalább nem fröccsenti a dinasztikus vérömlést a czári aranyos tapétákra, s hozzá még az a történelmi becse is meglett volna, hogy népválasztotta császári dinasztíának egyik királyné-hajtása szerzetté hozzá a zenét: *Hortánzia*, III. Napóleon anyja.

XIV.

Néhai Brassai bácsi mint zenész.

Még nagyon is sok év fog elmúlni, amíg a száz évet élt Brassai bácsinak, a tudományos világ, a magyar irodalom és közművelődés ez egyik kimagasló alakjának a jellemző vonásaiból kifogynak a hírlapi tarlózások. De ne is fogyjanak ki soha, mert aki egy hosszú századon keresztül mindig dolgozott, nem pihent s aki a tudás fájának minden ágáról annyi hasznos és tápláló gyümölcsöt szórt az emberiség s főleg honfitársai ölébe, az méltán jogot tarthat arra, hogy a róla való megemlékezés forrása soha ki ne apadjon. Nehéz volna meghatározni, hogy a magyar nemzet közös Brassai bácsija ugyan minő téren is magasodott ki oly nagyon, hogy minden polihisztor tudós pálmaágot nyújthat az emlékezetének? A tudósvilág ebbeli eldöntésébe nem akarok beleavatkozni s én csak egy olyan tulajdonságáról akarok tárgyilagosan megemlékezni, amelyről annyi sokszor volt említés életében épp úgy, mint halála után s amely még a legnagyobb tudósok – főleg a magyar tudósok – sorában is fehér holló számba mehet. Értem az Ő rajongó szeretetét, vonzalmát, mondhatni lelkesedését a szépművészetek, de leginkább a zene iránt, amelynek nagyobb hódolóját nálánál nem igen ismertem, pedig már vagy hat évtized óta kísérem figyelemmel a zene hivatott és nem hivatott entuziasztáit.

Száz évének a megjubilálása unikum számba ment. Nem is élte túl sokáig e megdicsőítését. Annyira szerette a zenét, hogy én azt hiszem: ha Illés próféta tüzes szekéren, úgy ő bizonyára Apolló lantos faetonján szállt az égbe.

Brassai bácsi mint zenész, igazabban szólva: mint ritka zenebarát, zenerajongó, csodálatos vegyülékű érzékkel bírt a zenének úgy régi klasszikus, mint modern irányú s nemzeti áramlata iránt. De amennyire én ismertem – pedig nagyon sokszor cseréltem vele eszméket mind a háromnak a lényege felett – azt mondhatom, hogy amíg az elsővel szemben – s nagyon is méltó alapon – a bálványozásig ment rajongásában, addig a modern romantikus zeneirodalom termékeinek a gyümölcseit csak nagyon szórványosan volt hajlandó megízlelni. A nagy koturnusos zenedráma végtelenül elnyúló preparátumaitól hátborzongva futott; a nemzeti s így a magyar műzenei aspirációkkal szemben pedig igen rezervált s legfőlebb erős szubjektív álláspontra helyezkedett. E tekintetben egyetlen tekintélyt s ideált ismert el: *Erkel* Ferenczet, akihez régi, igazi barátság köteléke is fűzte s rajta kívül talán még *Székely* Imre magyar ábrándjai és idilljei iránt viseltetett méltánylőbb tekintettel. De hogy a magyar zeneirodalom számos régibb és újabb műkerteszeinek a vetésein is valami nagyobb gyönyörűséggel, pláne lelkesedéssel legeltette volna szeméit: erre igazán nem mernék esküt tenni.

De ezen nincsen is mit nagyon fennakadni, sőt természetesnek találom, mert aki száz évet élt mint ő s aki e hosszú idő alatt csak nagyon ritkán sodortatott bele a művészet, a zene ama hatalmas forgatagába, amely időnkint a következő századok számára szokta fölvetni mélyéből az újat termelő magokat s aki mintegy megkövesült az eszményi örök szép forrásában: attól nem is lehet rossz néven venni, ha messze húzódik a művészeti délibábok csillogó, de sokszor gyorsan múló káprázataitól s mindhalálig megmarad mint Mohamed, Allah igaz hívőjének.

Csak nemrég beszélte nekem *Hubay* Jenő, aki épp oly nagy mestere az antik, mint a modern és a nemzeti zeneirodalomnak, hogy mikor legközelebb Kolozsvárt hangversenyzett s az akkor már nagyon gyöngélkedő Brassai bácsit is fölkereste, az hő vágyat érzett őt hallani. Hubay meg is jelent hegedűjével a beteg, száz éves pátriárka ágyánál, aki mindegyre csak arra kérte, játszék neki Corelli (a hegedűirodalom megalapítója) műveiből, azután játszott is neki Bach, Handel és Beethoventől, de addig nem volt nyugta az öregnek, amíg Corelli egyik remekével föl nem derítette melankolikus százados arcját.

Amennyire én Brassai bácsit ismertem, nem mondhatnám, hogy modern értelemben véve, valami nagy képzettségű zenész lett volna, aki – mint mondani szokás – mindenféle zene vegyészeti misztériumába be tudott volna hatolni. E tekintetben csak a mély fogékonyságú s gondolkodású műkedvelői eklektikusok osztályába tartozott. Mint minden tudományban, amelyet szakszerűen művelt, vagy amelylyel benső szellemi vonzódással foglalkozott: úgy az elméleti s gyakorlati zenével is szemben, jóformán csak a törzsgyökereket kereste s ha azokat megtalálta, kevésbé igyekezett méltányolni azoknak a felszínre törő virágkoronáit, amelyek szétterülnek a földön, átváltoztatják az élet monoton szürkeségét s bearanyozzák a régibb ízlések elkormosodott falait. Pedig e nélkül a művészet, kiváltképpen pedig a zene nem lenne más, mint az aritmetikai igazságok állandósítása, amely a merevség, a mozdulatlanság elvét, iskoláját képviseli, amely szemben találja magát minden még legéletképesebb újítással is s amely vakon borul le a hagyományok szentsége előtt. Így például Brassai bácsi is a klasszikus zenével szemben csak a formatökély, a könnyen átlátszó architektonikus kidolgozás s az érzéki dallamosság szempontjából tudott lelkesedni. Beethoven első korszakabeli szonátáiért még tudott rajongani, de már azokra, amelyek e csodás génusz mennyei álomképeiből szövődve szálltak a földre, nem egyszer szkeptikusan rázogatta a fejét.

Mikor az 50-es évek elején az újabb romantikus irány, a nagy stílú zenedráma s a programzenei hatalmas hangfestések árama legelőször kezdett tért foglalni, terjeszkedni s hozzánk is behömpölyögni: Brassai bácsi éppen nem volt az, aki jövőbe látó s érző kritikus s esztétikai bonczkással a kezében fogadta s az ő nagy analizáló képességével válaszfalat vont volna az értékes színarany és az értéktelen törmelék között, hanem keményen belesújtott kritikus bárdjával a kohó forrongó tömegébe s egy kalap alá gyúrte az illatos virágot a szurtos szírommal. Akik még élnek s visszatudnak emlékezni arra a kemény tollharczra, amelyet az akkori hazai zenekritikusok közt a Tannhauser-nyitány első bemutatása (ha jól emlékszem 1855-ben) idézett fel egy filharmóniai hangverseny alkalmával, azok arra is emlékezhetnek, hogy Brassai bácsi minő konok vezérszerepet játszott akkor az anti-wagneristák nagy táborában. Kevéssel az előadás után egy ízben négyen kapuczinereztünk az Európa-kávéházban: Erkel F., Mosonyi M., Brassai és én. Brassai erős szemrehányással illette Erkel, mint a filharmóniai társulat megalapítóját és vezérét (pedig megbámult intim barátja volt) s arra kérte, hogy jövőre óvakodjék oly felháborító merényletet elkövetni a zenei jóízlés ellen, mint az afféle Tannhäuser-i zene bemutatása.

– Itt van két Wagner-próféta (Mosonyit és engemet értett), ezekkel disputálj, ne én velem s ezeket kapacitáld, ha tudod, ne pedig engemet, – felelé Erkel kissé idegesen. Azután kezdtük is egymást kapacitálni, de könnyebb lett volna őket még akkor a kör négyszögesítéséről meggyőzni, mint arról, hogy Wagner génusza egykoron diadalmaskodni fog az egész vonalon s még meg fogják érni a számtalan Saulok Pálfordulását. S a következő megmutatta, hogy mind a ketten csakugyan meg is érték.

Szegény jó öreg száz éves Brassai bácsi! Már fentebb megjegyzem, hogy sajátságos vegyüléke volt a zenészeti ízlés és ösztönnek: előre és hátra. Ugyanegy iránytól egyszer vonzatta, máskor meg taszította magát, mint két ellenkező polus. Ilyen volt Chopin- és Schumannnak akkoriban már szintén erősen utat törő reformátori szellemével szemben is. A

nagy triász: Berlioz, Liszt, Wagner műzsájával örökös hadilábon állott, de a Chopin- és a Schumannét már barátságosabb érzülettel tüntette ki; minden legújabb szerzeményeiket megszerezte, játszta – már amint erre képes volt – s magyaráztatta magának. Engemet is sokszor megtisztelt látogatásával, hogy eszmét cseréljen velem a jobban való megérthetés kulcsához. Valósággal küzdött magával s nem tudott tisztába jönni, mit érezzen a két új világpoétával szemben.

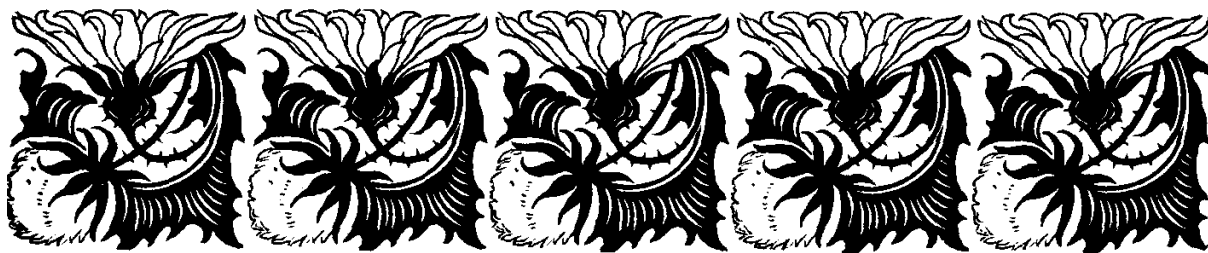
– Nem értem teljesen, mit akarnak, – monda több ízben, – de érzem, hogy valami szokatlan zenei nyelven beszélnek, amely sokszor akaratlanul is áthat.

De mikor pár évvel később Rubinsteintől Chopin «Berceuse»-jét és Schumann «Warum»-ját és «Nacht-stück»-jeit hallotta: attól kezdve aztán beismerte, hogy lehet szép és megható zene még a Corelli, Tartini, Bach, Händel, Mozart, sőt még a Beethovenén kívül is.

Brassai bácsi zenészetű kalandjai s lelkesedési fellobbanásairól egész legendák jöttek s vannak még ma is forgalomban. De azok nagyrészt az ő szokatlan különc természetű és temperamentumából folytak, vagy túlságos egzagerációk, vagy pláne soha meg nem történtek. De mikor a 60-as évek derekán első óriási diadalait aratta a «flórenczi vonós négyes» s hozzánk is ellátogatott Bécsből egy deczemberi idényben: arra én is emlékszem, hogy Brassai bácsi felrohanván első lelkesedési mámorában Kolozsvárról s nem lévén már ideje az átöltözködéssre, azon módon foglalt helyet az első cercle-sorban, amint kiszállt a kocsiából: összegyűrött széles karimájú kalappal, hópehelytől ázott daróc-szűrben, hosszú hajjal, szakállal s pápaszemmel az orrán. – Az is igaz, hogy nem jöhetett Budapestre olyan világhírű nagy művész, ének- vagy hangszervirtuóz, akinek a meghallgatásáért meg ne tette volna a fáradságos hosszú utat Kolozsvárról Budapestig, táviratilag mindig előre megrendelvén ülését az első sorban. De az is igaz, hogy néha nem elégvülvén ki túlcsigázott várakozása, az sem zsenirozta, ha egy pár szám alatt nem Orfeusszal, hanem Morfeusszal lépett társalgásba.

Ha Budapestre jött, minden nagy lelkesedése és kegyelete mellett, amelylyel a zene iránt viseltetett, Erkel Ferenczet kivéve – amíg ez intimsa élt – soha nem érintkezett a szorosán vett zenevilággal, hacsak egymásik tagjával véletlenül nem találkozott. De abban az időben, amikor még Erkel Ferencz állott mint igazgató és tanár az Országos Zeneakadémia élén, majd minden évfolyam végén feljött és nagy érdekléssel kísérte a különféle vizsgálatokat, sőt nem egyszer kérdéseket, hangjegyfeladványokat is intézett a növendékekhez.

Jó öreg Brassai bácsi ama ritka polihisztor tudósok közé tartozott, aki megérdemelte a gondviseléstől azt a hosszú száz évet, amelylyel megajándékozta, de aki megérdemli a magyar műtörténelemtől is, hogy áldásos emlékét arany betűkbe foglalva megőrizze.

XV.

Régi és modern virtuózok.

A modern virtuózok mai nagy hajszája s a régi es modern nagyságok közti párhuzam érdekes megfigyelésre nyújt alkalmat. Csak a mi fővárosunk ez évi idényében is nem kevesebb mint ötven mindenféle zeneelőadás és virtuózi produkció volt hivatalosan beraktározva, ide nem számítva a számos csatlakozott helyi koncertet, melyek műsorai mindennap oly szaporán keltek ki a nyomda-talajból, mint tavaszkor a kékszemű ibolyák. Manapság már egyik virtuóz a másik nyomába lép: úzi-kergeti egymást, mintha a világ el sem tudna lenni náluk nélkül. Hát még az egész világon minő rengeteg örvény kerül ki belőlük, amely folyton kavarog s feltolja az egyiket, míg lesülyesztí a másikat. Minő változatos képet nyújtanak! Hajdan egész Európának elég volt néhány igazi nagyság; ma még a vidéki nagyobb városoknak is kevés, ha a legnagyobbak csak egypárszor lépnek náluk a dobogóra.

Nem is kell egy évszázadra visszamenni, hol a virtuozitás legszebb virágkorát élte; mert aki csak öt-hat évtizedre is vissza tud emlékezni – mint jómagam is – s folyton vitorlázik a zenevilág hullámos óceánján: már az is tisztán maga elé rajzolhatja a képet, amely a hajdani és a modern virtuózok élete, nimbusa, kihatósága s jelentősége közt elébe tárul. Az ember keresi a jelző szavakat, amelyekkel kellően szeretné jellemezni a párhuzamokat, de nem találja meg, mert ha minden nagyot, kicsit, ragyogót, sáppadtat, szolidat, szédelgőt, idealizmust s vásári reklámot mind egy mozsárba törnének s abból nyernének valamelyes általánosan kvadráló jelzőt: az sem tudná híven megvonni a határvonalat, amely a régi és a modern virtuóz-világot egymástól elválasztja.

Ami leginkább feltűnik, az a hajdani dicsfénynek mindinkább, való elhalványulása. Igaz hogy napjainkban sem ritkaság a virtuóz-meteorok ünnepeltetése; de mégis nagy a különbség módban, formában s kihatóságban. Hajdan idegláz járta be az egyes országokat, városokat, ha hire ment, hogy ez vagy az a nagy virtuóz először fogja ott magát hallatni. Sajtó, közönség, társadalom, zenevilág hetekig nem beszélt másról, mint hogy «ő jön, ő jön». – Manapság, ha itt-ott készül fellépni még a legelső hérosz is, a sajtó megelégszik, ha rövid futóhírei közt jelzi, mint a sziámi ikreket, vagy az abesszíniai harcos amazonokat; közönség, zenevilág, társadalom pedig oly közönyösen megy el plakátjuk mellett, mint a jó falusi a villamos kocsik mellett.

Csak a század két legfényesebb virtuóz-üstököséről, (Lisztről és Paganiniról) szóló évlapokat kell visszaforgatni, hogy fogalmunk legyen azok mesés – s hozzá még tartós – diadalairól.

Emlékezetembe jön egy pár incidens a század legnagyobb virtuózáról, a mi *Lisztünkről*. – Hírneve, dicsősége s ereje teljében (1842.) történt Münchenben, hol legelőször hallottam s aztán fél Európán keresztül kísértem. Az ottani fényes Odeon-teremben adta egyetlen hangversenyét. I. Lajos bajor király ült a trónon, az a nagy és pazar maecénás, aki Münchent, a modern Athénét, összes műremekeivel létrehozta. A terem természetesen zsúfolva volt az elite-világgal. Legelői ült a királyi család külön zsölyeszékeken, közte a szépséges Hildegard

királyleány is (néhai Albrecht főherceg későbbi neje). Liszt legragyogóbb műsorát játszta. Köztük páratlan virtuozitású Don Juan-ábrándját, amelyet ő utána soha többé nem hallott a világ úgy, amint leírta. Mikor bevégezte, a nagy izgatottságtól ájulási roham fogta el s lefordult a székről. Látni kellett azt a jelenetet, amely erre következett. A király s egész családja legelőször rohant hozzá s a király maga szolgált neki friss vízzel, Hildegard királyleány éteres flakonnal s a többi családtag mindenféle élesztő szerekekkel, amíg csak magához nem tért s folytathatta a játékot, mire tapsorkán zúgott fel a teremben.

De azt a jelenetet is bajos elképzelni, ami vele ugyanaz évben Parisban történt, hol az Olasz Operában játszott. Soha fényesebb közönséget nem láttam. Lajos Fülöp francia király is jelen volt egész nagy családjával s ott is szerepelt műsorán a Don Juan-ábránd. Mikor arra került a sor, hogy a Zerlinával való kettősben, Papageno pánsípját többször utánozza egyszerű A-dur skálalissandóval: az egész közönség – páholy, földszint, karzat – egyszerre mint egy ember fölkaczagott a meglepetés nem várt gyönyörétől, fölállt s ujjongó tapsokban tört ki. Ilyen hatása volt az ő virtuózi enyvelésének! Utána kevéssel történt ugyancsak az Olasz Operában az a nagy port vert inczi-dens, hogy a közönség *Prudent*-t (különben elég ügyes zongoravirtuózt) kifütyülte azért, mert: Liszt után solo-műsorral mert föllépni saját szerzeményeivel. (Pedig született francia volt.) Több elsőrendű zongoravirtuóz időzött akkor Parisban, akik mind egy páholyban ülve hallgatták a merész egetostromlót. A közönség csupa kíváncsiságból egészen megtöltötte a házat, de csak azt az egy páholyt nézte, ahol a héroszok ültek. Középen Liszt, mellette kétoldalt: Chopin és Thalberg, közöttük Döhler, Dreyschock, Wolf. Mikor ezek jókorán eltávoztak, a közönség tüntetőleg brávozott Lisztnek, az épp oly merész mint arrogáns virtuózt pedig erkölcsileg meglincselte. Ilyen volt abban az időben a virtuózi kegyelet és nimbusz.

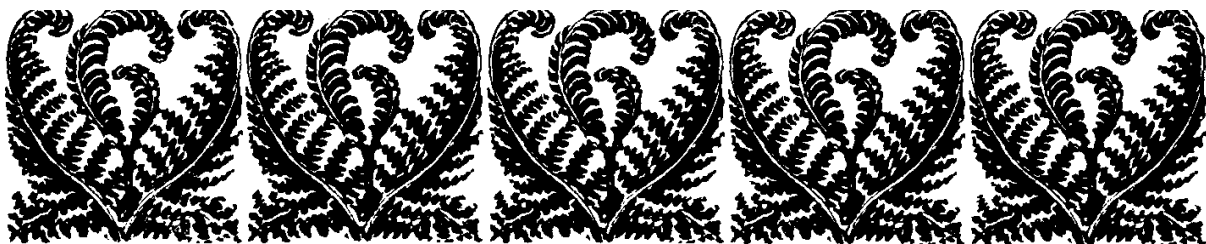
A régi és modern virtuózi érmek másik különbségi oldalát a technikai tökéletesedésnek szerfelett való elterjedése képezi. A művészet e tekintetben valóban mesés elő-haladást tett. Leszámítva egynehány – talán soha utói nem érhető – virtuóz-óriást, mint Liszt, Paganini, Rubinstein, Malibran stb.: ma már többet azok közül, akikre még csak egy félszázaddal ezelőtt is mint bálványra tekintett a világ, talán észre sem venne, nem hogy ideálokat faragna belőlük. Hiszen manapság már akárhány zeneakadémiai s konzervatóriumi végzett növendék akad olyan, aki mind utáncsinálja azt a sok boszorkányságot, amiért a régieket megbámulták. A technika titkai le lettek leplezve, mint a tudomány által a természet csodái és közvagyonná váltak, mint pl. a dörzsgyufa. Ez a dolog empirikus oldala. Marad még a művészet szellemi, költészeti része, mely ha sokkal többet nyom is a latban, mint a technikai, de ez is végre ma már épp úgy általánosítható s minden kiválóbb virtuóznak a kezében többé-kevésbé illatos virággá válhatik, mint amaz. Magyarázata majdnem kézzelfogható, mert sokkal több irányító tényező járul hozzá, mint a technikaihoz.

Gondoljuk csak meg, hogy az egész szellemi s költészeti éléskamarának az alapját hogyan vetették meg papiroson a virtuozitás ősapjai: Bach, Handel, Scarlatti, Mozart, Haydn, Beethoven, amiben benne rejlik minden képzelhető előadási árnyalat, tempó, színgazdagság, szenvedély s dinamikai dagály és apály? – Úgy, hogy vagy semmiféle jelzést sem tettek a hangjegyek mellé, fölé és alá, vagy legfeljebb csak egy nagyon is ruganyos jelentőségű, *f. p. cresc. dim.* jelzőket alkalmaztak; a közbeeső végtelenül tömöríthető s diktálható hatások kérdését pedig nyitva hagyták. Több mint száz évre volt szükség, míg az utánok következett költő s esztétikus virtuózok gyakorlati megvilágításaikból leszűrődhetett aztán mint jegecz az az általános normatívum, amely ma már minden virtuóznak a saját maga ízlése s egyénisége szerint rendelkezésére, tájékoztatására szolgál. Csak válogatni kell a sok jobbnál-jobból s kész a modern legnagyobb szellemi virtuozitás. E tekintetben azt merem állítani, hogy manapság a tanárnak, pedagógusnak, virtuóznak a legkényelmesebb dolga van a világon, mert száz év alatt annyi világosságot gyűjtött számukra a géniuszok egész sora, hogy még a legfogyatékosabb stréber sem jöhet zavarba, ha szellemi babérokat is akar aratni, mert a zenei

előadások szellemi szfinkszeinek kérdései a modern virtuozitás előtt már régen meg vannak oldva s közvagyonná téve.

A mai virtuózok – akiknek nagy segítségükre van a hangszerek tökéletesültsége is – körülbelül úgy aránylanak a régi teremtő géniuszokhoz, mint a mai bölcsek, írók, költők, szónokok, képzőművészek a régi hellénekhez és rómaiakhoz. Csak már elmondott igazságokat találunk fel új köntösben. A szervisz más, de a lényeg ugyanaz. Miben áll tehát mégis az emberi lélek örökifjúsága és tökéletesbülése?

Abban, hogy mint halhatatlan atomrésze az Istenegységnek, maga is örökké újat képes teremteni a múltból és a jelenből.

XVI.

A nagy és kicsi a művészetben.

Az, hogy mi bámulatosabb a világon, a nagy vagy a kicsi: épp oly eldönthetetlen kérdés a természetben, mint a művészetben. A világmindenségben az elképzelhetlen nagyságú s térfogatú központi égitestek az ő összes kozmikus tulajdonságaikkal, szembe kerülnek a mikroszkopikus világ matematikai pontokat érintő kicsiségeivel s a természettudós ámulva mérvén össze a párhuzamokat, arra a kérdésre, melyik előtt kell inkább leborulni az emberi értelemnek: néma marad, mert nem bír érzékkel, felfogni sem a nagy, sem a kicsi csodálatosságát.

Így vagyunk a művészetek világával is, ha a felelt kell dönten, mi kelti fel jobban a bámulatot: a nagyarányú alkotások vagy a miniatűr műrecek-e, amelyekben – eltekintve a hatványozott szellemi értéktől – minden feltalálható, ami a művészet benső s külső tökéletességét képezi? Sorra vehetjük a művészet minden ágát s egyik téren sem térhetünk ki a hasonló dilemma elől. A képzőművészetekkel szemben csak végig kell járnunk a leggazdagabb galériák s gyűjtemények termeit; az irodalom-, költészet- s zenével szemben csak a szellemi vegybontás folyamatát kell igénybe vennünk s mindjárt előttünk áll a szfinx-szerű kérdés. A világ összes nagy tudósai és esztétikusai foglalkoztak már e kérdéssel, de eldöntésre még nem került a sor s talán nem is fog soha kerülni, mert a tömeges felfogás áramlatával nem képes megküzdeni a tárgyilagos igazság. Vagyis világosabban szólva, a kérdés úgy áll, hogy a művészet és a szellemi alkotások terén mindig az abszolút *nagynak* az értékelése viszi el a pálmát még a sokkal értékesebb relatív *kicsi* mellett is; pedig ez, habár természetes, de nem mindig igazságos, mert a nagy arány, a nagy téren való összpontosító erő, az eszmei kibontakozás imponáló hatása: igaz, hogy mindig döntőleg hat a tömeges Ítélezésre, de nem mindig a művészet valódi lényegének ad igazat. Nézzük a kérdést közelebbről.

Mi a művészet valódi lényege és ereje, amivel meghatni, az ideávilágba emelni s bámulatra hangolni van hivatva? Ősidőktől fogva világ végéig nem más, mint az eszmei eredetiség és találósság, a költészeti igazságkifejezés s a tökéletes formai, technikai, esztétikai kidolgozás. Legyen a művészeti alkotás bárminő: kép, szobor, költemény, zenemű vagy akármi, vájjon e követelmények mindig feltalálhatók – külön és összesen – minden *nagy* alkotásban s nem épp úgy feltűntetheti ezeket a tökéletes *kicsi* is? Nagyon egyoldalú felfogás lenne, ha valaki ezt tagadásba merné venni, s a gyakorlati élet mégis ilyen egyoldalúságot tanúsít. Mert amit minden szem könnyen megláthat, amit minden fül könnyen megérthet, felfoghat, ami külső pózok, csillogó hatásokkal közvetlenül hat az érzékekre, az a *nagygyal* szemben természetesen mindig elkábítóan hat, míg a *kicsi* kellő méltatásához anyagi tekintetben finom műszerekre, szellemi tekintetben pedig kifejtett tudásra, megtisztult műízlésre, költői érzékre s izmos agyvelői fegyelmezettségre van szükség.

Porszemmé silányulunk, ha elgondoljuk a nagyság szédítő arányait és számait a mindenség végtelenségében, de nem épp oly bámulat foghat-e el, ha a mikroszkopikus világot tekintjük, ahol a szerves élet, a mozgási s az empirikus tulajdonságok épp úgy érvényesülnek, mint a

legtávolabbi napóriások felületén? Megdöbbenve s lesújtva állunk az ókor és az újvilág nagyszerű műalkotásai előtt, de vajjon nem hasonló bámulat foghat-e el, ha pl. a drezdai «Grüne Gewölb» múzeumában azt a tojásnagyságú faragványt nézzük, amelyen erős nagyító üvegen át 32 ezer tökéletesen kifaragott emberi fejet különböztethetünk meg?! Vagy aki látta, ki ne esett volna vérfagyasztó bámulatba Rubens óriás keretű képe előtt (a müncheni képtárban), amely az utolsó ítéletet ábrázolja az ő ezer és ezerféle arczkifejezéssel? De ugyanakkor nem hasonló érzést kelthet-e pl. egy alig húsz négyszögcentiméteres Meissonier-i miniatűr képecske is, melynek százezer forint az értéke? A költészet terén is számtalan példájával lehet találkozni a *nagy* és a *kicsi* érték párhuzamának. A világbecsű irodalmi eposzok mellett ki merné tagadni pl. egy Petőfi vagy Heine nyolczsoros költeményének elragadó, felülmulhatlanul páratlan műbecsét?

De a *nagy* és a *kicsi* értékelésének az anomalitikus volta a művészet egy ágában sem oly kirívó, mint a zeneművészetében. Itt a legsilányabb, legértéktelenebb férczelmények – mihelyt a *nagy* forma palástjába burkolóznak, – oly gögös fölényvel uralkodnak még a legtökéletesebb megnyilatkozásai felett is a *kis* remekműveknek, mintha megannyi Mozart, Beethoven, Wagner agyából kerülnének ki. Csak a modern színpadi termékek – vagy a hangversenytermek 52-soros vezérkönyveiben kell lapozgatni, hogy erről meggyőződjünk. Mert kiapadván az Isten kegyelméből megihletett költők után a zenei invencziók és gondolatok kasztíliai forrása: az újabb korban az lett szálló ige, hogy csak mentől nagyobb műforma, mentől hangzatosabb megnyilatkozási apparátus, s azonnal megvan a nagy zeneköltői nimbus, hír, dicsőség s égbe emelő reklám. A dolog pedig úgy áll, hogy ha a fenekére nézünk a legtöbb nagyzási vezérkönyv-óceánnak: hát ott csak rég szétmállott hullamaradéknál egyebet alig találunk. Hány olyan opera-, szimfónia- s mindenféle zene- s énekkari akrobatikus erőlködés, eredetiséget ambiáló hangpuffogtatás lép manapság- a porondra, amelyben az igaz, átható művészet egyetlen követelménye sem érvényesül. Forma, gondolat, kidolgozási következetesség s egyéb éltető rekvizituma az örök művészeti szépnek: erre már alig lesz ezentúl szükség. Mintha valakit csak az képesítene nagy zeneköltőnek, ha mentől nagyobbakat tud harsogtatni a zenekar trombónjaival. Nem túlozok az állításommal, ha azt mondom, hogy úgy a múltban, mint a jelenben – mert minden kornak megvoltak s vannak az ő tehetetlen kapaszkodói – akárhány olyan nagy kaliberűnek látszó ágyú-partitúrát lehet találni, amelyben nincs annyi zeneművészeti érték, mint pl. egy Schubert-daiban, vagy egy Chopin-mazurka-vagy nokturnóban, Beethoven szonátáit nem is említve, amelyekről pedig egy Berlioz is azt írta, hogy aki e nagy zene-titán egész szellemi mélységébe be akar hatolni, az ne az ő nagy szimfóniái s egyéb nagy alkotásaihoz – bár azok is csodálatos megnyilatkozásai a géniusznak, – hanem 32 zongoraszonátájához forduljon, mert azokban (bár sokkal kisebb formában) halmozta fel isteni költészetének legdrágább kincseit.

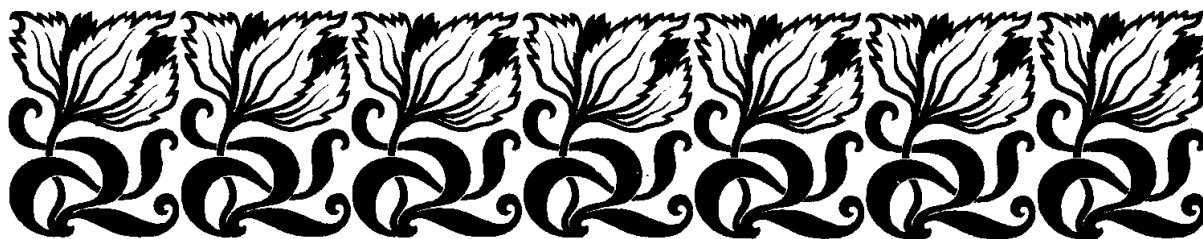
Miért rejlik a zene elévülhetlen gazdagsága a népdalokban? Mert valamint a harmatsöppben a nap sugarai az egész mindenség prizmatikus színárnyalatát tükrözik vissza: úgy a népdalokból is a zeneművészet minden drága gyémántsziporkája kiárad. Pedig minő *kicsi* egy népdal a zene végtelen *nagy* birodalmában! S innen van, hogy a legnagyobb keretű klasszikus zeneműformák közül is azok magasulnak ki leginkább, amelyek vezérmotívumaikkal a különböző nemzeti népdalok s tánczritmusokra (amazok testvéreire) támaszkodnak. Számtalan példák igazolják ezt úgy az operák, mint más nagy formák irodalmában.

Mert a *nagy* formák külső hatását lényegesen fokozzák azok a segédeszközök, amelyek rendelkezésükre állanak, minők: a sokféle hangszerek ereje és színgazdagsága, az énekkarok nagy tömege, a színpadi hatásokkal szemben pedig a dekoratív háttér és káprázatok, míg a *kis* formák csak korlátolt terjedelemben mozoghatnak s érvényesülhetnek. Azért amazoknál legtöbbször a külsőségek vakítanak, míg emezeknél a valódi művészeti belbecs mindig a lényegből árad ki. Egy semmitmondó harmóniai frázis pl. nagy zene- s énekkari tömegre

fektetve, rendkívül imponál, míg az értelmi kritika csak mosolyog felette. Az eféle szemfényvesztő hatás soha sem fordulhat elő a tökéletes művészeti *kis* formáknál, mert itt a legkisebb részlet is úgy mutatja magát, amint a valóságban van, míg amazokkal szemben leggyakrabban csak a hangtani csalódás a határozó.

A természet háztartásával szemben igazságosabb s esztetikusabb elv uralkodik. A száz méter magasságú *nagy* fenyőszál soha sem oly vonzó és népszerű, mint a tövében nyiló kékszemű ibolya; az őserdők elefántja soha sem fog úgy elbájolni, mint a száz színben ragyogó s röpkedő ceylon-i *kis* aranypille vagy kolibri. Egy tiszta igazságot rejtő rövid, de találó közmondás jobban a szívhez szól s az észhez tapad, mint egy rakás Hegel-i okoskodás.

Máskülönben a művészet világában épp úgy, mint a természetében, csak akkor igazságos a mérleg, ha egyenlően mér a *nagynak* és a *kicsinek*, föltéve, hogy a tökéletesség egyforma színvonalán állanak. Egyikben sem uralkodhatik föltétlen arisztokrácia, mert a végezel úgy is mindent kiegyenlít.

XVII.

Bécs és a magyar dal.

Ez a két dolog legalább is esik oly távol egymástól (hogy az ismert hasonlattal éljek), mint Makó Jeruzsálemtől. Hogyan hozom én mégis oly közel egymáshoz, fogja kérdezni a szíves olvasó. Egyszerű a magyarázata. Először mert Sopron az a szabad királyi városa Magyarországnak, amely azért esik legközelebb Bécshez, mert a soproni és a bécsi lakók napjában tizenkétszer közlekedhetnek egymással vasúton, gyors- és egyéb vonatokkal. Másodsor: mert Sopronban a múlt 1898. évben tartotta a Dunántúli magyar dalos-szövetség harmadik kerületi dal- és zeneünnepségét, amelyben én is szerencsés valék résztvehetni s amely oly fényesen folyt le, hogy akár fiók országos dalünnepély számba is mehetett volna, s harmadszor: mert ez alkalommal nemcsak nagy számban rándultak le Sopronba a bécsi dualista műkedvelők, hogy tanúi legyenek a magyar dal s zene hódításának egy oly városban, amelyet ők Bécs magyarországi külvárosának szeretnek tekinteni: hanem még számos bécsi szakzenész sem tartotta nimbusán aluli dolognak (persze a «Geld spricht» osztrák elv alapján) ténylegesen közreműködni a dalverseny után abban a nagyszabású – csak kissé nagyon is hosszúra nyúlt – hangversenyben a Neuhofo-i pompás parkban, amely dr. *Kossow* Jenő soproni kiváló zenész vezénylete alatt becsületére vált volna bármely nagyvárosi filharmóniai társulatnak.

Bécs és a magyar dal s zene tehát talán még soha sem érintkezett oly közel egymással, mint ezúttal, s így a cukorprémium, a kereskedelmi és vámszerződés, sőt még a kvóta kérdése mellett is tartom ez incidens oly fontosnak, hogy felőle tudomást vegyen a hazai közvélemény, mert régi, de mindig új igazság marad, hogy nemcsak kenyérrel, de az isten igéjével is él az ember. Czik-kemnek ilyenén való megokolása után áttérek egynéhány oly oldalára a lefolyt szép, kulturális ünnepségnek, amely igazán érdemes a szóváltásra.

Sopron városa a legkellemesebben lép meg az embert, ha – mint én is – legelőször lép a falai közé. Meglep külsőleg nagyvárosias allűrjével, rendezett tiszta utczái, terei, üzleti kirakatai, szállói, köz- és magánépítkezéseivel épp úgy, mint üdítő, lankás s erdőszegte hegyes villatelepei- s árnyas parkjaival, de mindenekfölött kiváló szellemi kultúrájával s lakosságának előzékeny vendégszeretetével. Hogy kulturális ténykedéseiben a művészet s főleg a zene főszerepet játszik: ez rég ismert dolog, azzal a különbséggel, hogy egypár évtized óta ott is nagyot fordult az idők kereke s az egykor kizárólag uralkodott germánizust és ízlést – folyton tért foglalva – manapság már erősen felváltotta a nemzeti szellem s amint észlelni alkalmam nyílt, nem is telik bele még egy pár másik évtized, és Sopron a magyar művészetnek egyik legerősebb mentsvára leend.

Nagy, és eléggé nem méltányolható nehéz munkát végzett a soproni magyar értelmiség és hazafiség, mert százados hagyományokkal, megcsontosodott hajlammal s ízléssel kellett megküzdenie, úgy állván a dolog, hogy az 50-es, 60-as években Sopron még oly merev, germán szellemű gyarmatot képezett hazánkban, ahol a magyar dal s zene virága csak az útszéli szomorúfűz ágának az árnyékában volt kénytelen meghúzódni. Az egykori «Oedenburger Liederkrantz» vitte a vezérszerepet s kevés német nyelvű és szellemű város volt a hazában, ahol több német zeneirodalmi terméket fogyasztottak volna évenként, mint épp

Sopronban, de a kiegyezés és királykoronázás után a magyar állami tanintézetek ott is önálló gyökeret vevén: több lelkes magyar érzelmű tanár kezdte megtörni a jeget. Megalapították a soproni magyar férfi- s zeneegyletet, az új műtestületek aztán tagjai lettek az orsz. m. daláregyesületnek, ellátogattak annak orsz. ünnepeire s mint a méhek az illatos virágokból szívott rakományt, úgy hordták haza városukba a magyar dal s zene iránt való további lelkesedés hímporát. Sopronhoz, amely közel esett a nagy Bécs, ahonnan erősen fűjt feléje a német szó és hang szele, szerencsére épp oly közel esett az ezeréves Pannonhalmával szomszédos, sokkal kisebb, de erősen magyar szellemű Győr városa is, amely aztán, mint a hajdani kis Dávid, derekasan fölvette a harczt az óriás Góliáttal, s amint a következés megmutatta, teljes sikerrel, mert Sopronnal egyesülten végre megalapította a dunántúli magyar dalár-szövetséget, amely nyelvileg végleg szakított a dualizmussal s amelynek a műsorán többé már nem lehet német szöveggel találkozni.

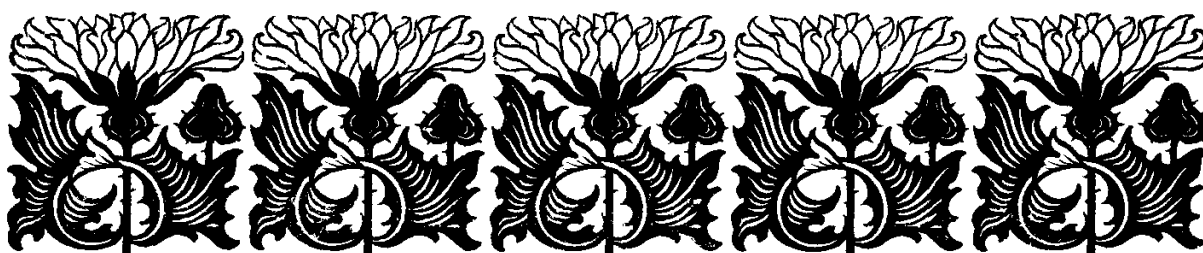
A szövetséget mindig hatályosan támogatják ama megyék és városok fenhatóságai, ahol kerületi ünnepeit tartja. Ezúttal is *Simon Ödön*, a nagyműveltségű s tiszta magyar érzelmű sopronmegyei főispán állt, mint elnök az ünnepség élén, kit dr. *Rácz Ottó* törvényszéki bíró támogatót erélyesen, mint alelnök s aki az ünnepségnek is a lelkét képezte. *Gebhardt József*, a város polgármestere sem maradt hátra, résztvett a dalünnepség minden mozzanatában s szóval és példával járt elől az ügy támogatásában, amelynek sikere annyira fölkellesítette, hogy előttem ama hő óhajának adott kifejezést, vajha megérhetné, hogy egyszer az egész országos magyar daláregyesület is szerencsételné Sopron városát dal- és zeneünnepségének falai közt való megtartásával. Ha a polgármester úr ez óhaja teljesülne, – amelyhez én is szívemből csatlakozom, – úgy hiszem, Sopron városa teljesen personal-unióba lépne a magyar dallal és művészettel.

Sopronban hatáskörileg épp úgy, mint szellemi erő tekintetében, igen erős falánksza van már ama művészeti törekvéseknek, amelyeknek vezérférfiai ezúttal is kiható munkát s tevékenységet fejtettek ki. Dr. *Arnhold Károly*, a szövetségi ünnepség titkára, *Király Béla* tanár és karnagy, *Kapi Gyula* liczeumi igazgató, *Ráhel László*, a helyi «Sopron» napilap volt szerkesztője, *Kiss Bertalan*, a rendező bizottság elnöke, *Kossoz Jenő* karnagy s a zeneegylet kiváló vegyeskarának is vezére, – hogy csak az elsők közül a legelsőket soroljam fel, – mind oly férfiak, akikre a magyar művészet és kultúra, mint megingathatatlan kariatidokra, mindenkor bizton számíthat. A fényesen sikerült ünnepségben részint mint versenyzők, részint pedig mint csak közreműködők, a szövetségnek tizenegy tagegylete vett részt, élükön az országos hírű s a külföldön is széles méltányolt *pécsi dalárdával*, amely testületileg jelent meg az ő régi két oszlopos tagjának: az egylet alelnöke, *Reberics Imre* s örökifjú hangú trubadúrja, *Hoffer Károly* karnagy vezénylete alatt.

Több, mint harminczéves szellemi kötelék, őszinte tisztelet és barátság fűz e par excellence magyar dalegylethez. Számtalan diadalának voltam tanúja s ahol csak megjelen, ott mindig biztos diadalra számíthat a magyar dal. Most sem volt különben; mert mintaszerű éneke fénypontját képezte az ünnepnek, s el lett halmozva ovációkkal. Csak őszintén sajnálhatta azért az egész dalárvilág, hogy bizonyos fiúmei differenciák folytán kilépett volt az országos szövetség kötelékéből, amely pedig nélküle olyan mint a milói Vénus szobra félkarral. Nem is volt hőbb óhajomásom, mint az országos szövetség egyik szerény megalkotójának, mint hogy a rákövetkező 1898. évi aradi országos dalünnepély újból lássa sorai közt ez egyik legrégebbi tagegyletét, amely 30 év alatt annyi fényt árasztott reája. S ez óhajom be is teljesedett.

A versenyben a győri ének- és zeneegylet magasuk ki leginkább *Angyal Armand* elnöksége alatt, aki épp oly jeles városi főkapitány, mint lelkes magyar műbarát, kiváló dalszerző és zeneköltő. A győri egylet mellett még a szombathelyi s a budapesti «Egyetértés» férfidalegylet felelt meg derekasan a feladatnak. Csak arra lehet általában a versenyző dalegyleteket figyelmeztetni, hogy a versenydarabok megválasztásával szemben ne

igyekezzenek a legmagasabb ugrásokra sarkantyúzni a pegazust, mert ennek a sikere mindig attól függ, hogy ki ül a hátán.

XVIII.

Mennyit ér a zene.

Ebben a mai anyagi világban, ahol az emberek mindent szeretnek – vagy legalább szeretnének – válogatás nélkül pénzzé váltani, vajjon hány alföldi kedves urambátyánknak jut az eszébe, hogy mennyi pénzre lehetne az egész világon felváltani ezt az egy szót, hogy *%ene?* Meg vagyok győződve, hogy Magyarországon, ahol a zene értékét még mindig csak aszerint szokták mérlegelni, amennyibe a cigány hegedűje kerül, a tíz ujjunkon is meg tudnánk számlálni azokat a gondolkodókat, akiknek a fejében ez a kérdés megfordul. Pedig alig van ennél érdekesebb problémája a nemzetgazdasági és kulturális kérdéseknek, mert hiszi, nem hiszi valaki, de tény, hogy ezzel szemben nem holmi száz millióról, hanem sokkal több milliárdról lehet szó, mint amennyibe mindenestül a francia-német háború került. Csengő, folyton forgó milliárdos világforgalmi értékről van szó, amely számtalan életető erekre oszlik, több millió embernek nyújt megélhetési forrást s a vastag és a finom műipart fejlesztve, a szellemi mellett oly rengeteg anyagi kamatokat is hajt, amelylyel semmiféle szárazföldi és tengeri árucikk sem versenyezhet. A hivatalos statisztika e téren már igen sok érdekes adatot derített fel, de olyan kimutatási tábla még nem létezik, amely a zene összes gyűjtő fogalmát minden kiegészítő részletével együtt pénzértékre felváltotta volna. Nem is tudom hol kezdené s hol végezné, ha erre vállalkozni merne, mert lépten-nyomon újra kellene kezdeni a kimerített anyag kiegészítését.

Annyi bizonyos, hogy a testvérművészeti ágak, amelyek pedig ahol csak tehetik, fölébe szeretnek a zenének kerekedni, messze túlmaradnak tőle, ha napi pénzeszsákjaikat mérlegre teszik vele szemben. Mert mindenekelőtt nagy különbség van az ingatlan, a holt tőke és a folyton mozgó pezsgő érték között, mely e kettő közti különbséget képezi. Az egyik a mérhetlen álló óceán, míg a másik a magát egyre felfrissítő folyamár. A képzőművészetek kiszámíthatatlan értékkinccse, a világ összes múzeumai-, galériái- s műemlek-gyűjteményeiben van felhalmozva. Az emberi élet szükségleteit fedező árucikkek rengeteg értékéről pedig a világkereskedelem nyújt fogalmat. De minő fogalmat nyújthatunk a zene forgó értékéről, ha annak csak egyes mozgó részét vesszük is tekintetbe? Meseszerű eredményekre jutunk. Vegyük csak egyik szükséges anyagát: a *papirost*. Alig lehetne meghatározni, hány zenekiadó és műáros van a világon; csak azt tudjuk, hogy vannak firmák, még pedig tekintélyes számban, amelyek naponként több rizsma papirost fogyasztanak, mint száz meg száz könyvárus és lapszerkesztőség egy éven át. S ha egy szép napon az összes papírgyárak arra ébrednének, hogy a világ egyetemes zenekiadói beszüntetik a zenekiadást: azok kétharmada okvetlenül csődbe jutna.

Vagy szóljunk a mindenféle hangszergyárak anyagfogyasztó képességéről? Az ólom-, cink- és rézmetsző telepek óriás termeléséről? Vagy arról, hogy hány száz milliónyi értéket képviselnek az egész világon a konszolidált művészeti testületek, egyletek- s intézetekben rendszeresen szereplő művészek, tanárok és zenészek járandóságai? E kérdések minden egyes tétele kifejezéséhez hosszú számsorozatra lenne szükség. A zenével szemben mindig meg kell különböztetni a fikszirozott értékforgalmat a futó, ingadozó, de azért

magukat mindig ismétlő s kiegészítő érték forgalomtól. Ezek képezik a zenének úgynevezett mezei hadait. Az állandó hadseregek mellett olyanok, mint az aranybányákban szertehulló arany- és ezüstporok. Valóságos mikroszkopikus ázalagjai a művészet háztartásának. Olyanok, mint az iczi-piczi koráiszemek, amelyek egymagukban számba sem jönnek, de ha óriás tömegekben sorakoznak, terjedelmes szigeteket, sőt földrészeket alkotnak. E kategóriába tartoznak a vándorló zenészek, a soha ki nem puhatolható érdemes és érdemetlen magánzeneoktatók, a kapaszkodó, szélhámoskodó kompozítorok és dedikátorok, a véka alá rejtőzködő hangszergyártó s javító fússerek, s mindaz a sokféle fajta az élőszíni zenészeket Fallstaff-katonáknak, akik csak nyalakodni járnak a zene asztalához, de mégis annyi morzsát s hulladékot összeszednek, hogy pénzeredményben végre a leggazdagabban honorált tenoristák vagy virtuózzal is versenyeznek.

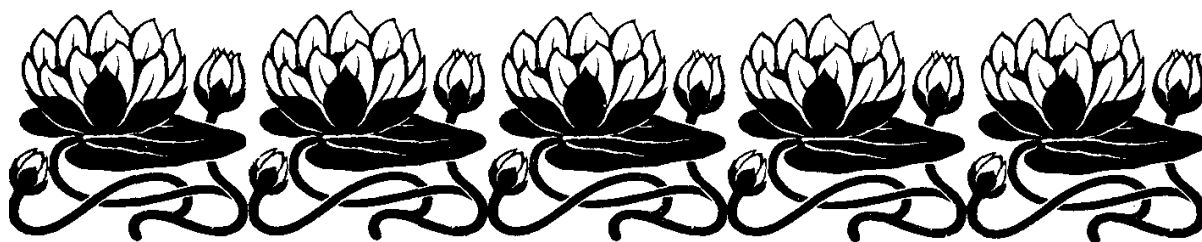
Ha az egész világon naponként szereplő drága primadonnák, éneklő művészek s hangszervirtuózzok egy tömegbe verődnének és csapatonként végigsétálnának az Andrásy-úton vagy a nagy körutakon, bátran rájuk lehetne mutatni: ott sétál száz, amott meg ötszáz millió parázspénzben, sőt kiválogatva azt hiszem, egy milliárdig is felmenne az ázsiojuk. Mert úgy kell venni a számítást, hogy ha pl. egy operai primadonna vagy egy amerikai turnés virtuóz egy-egy fellépésért átlag ezer, kétezer forintot kapnak, egy év alatt mennyi kamatozó tőkét képviselnek s így tovább, le egészen a 100 –150 koronás operai brácsistáig vagy a két forintos cigánykontrásig.

A zene töke- és kamatforgalmi értékét a végtelenségig lehetne folytatni s még sem merítenők ki, mert olyan, mint az artézi kút, örökké folyik s mindennap új árral egészíti ki magát. Pennára venni csak a zene évi hangszer- és zenemű-fogyasztását az egész világon, ez maga oly feladat lenne, amely vetekednék valamely csillagászati számítással. De a zene nemzetgazdasági és kulturális nagy jelentősége nem is annyira a pénzértéin számsorozatokra fektetendő, mint arra a szociális és humanitárius feladatra, amelyet lépten-nyomon betölt s amelylyel az összes művészeti ágak közül a legmagasabban kiemelkedik. Sok millió iparos nyer kenyeret s tisztességes megélhetési forrást az oly üzleti gyárakban, ahonnan a zene kizárólagos alkatrészei kerülnek ki. Egymaguk csak a lipcsei, berlini s bécsi zongora- és hangjegymetsző telepek mintegy 50 ezer intelligens munkást foglalkoztatnak s vonnak el a szocialisták és nihilisták táborától. Hát még az amerikai s az egész világ hasonczélú gyárjai? Jótékony, emberbaráti s kulturális célok szolgálatában maga a zene többet áldoz évenként mozgó forgalmi tőkéje- és kamataiból, mint a többi művészetek, az irodalommal összevéve. S vegyük csak emellett számításba még azt is, hogy ez a szó *zene*, mennyit jövedelmez egyenes adó fejében az állami háztartásoknak? Bizony érdekes lenne tudni, hogy az olyan művelt országokban, ahol a zenét fel tudják fogni, méltányolni s pártolni az ő összes jelentőségeiben, minő az a bevételi többlet, amelyet a művészet ez ága nyújt az állami pénztáraknak? Nem állanak e részben biztos adatok rendelkezésre, de úgy hiszem, bőven kikerülne belőle az összes magyarországi mű- s zeneintézetek budgetje.

A zenének ennyi anyagi s erkölcsi, jövedelmező, nemzetgazdasági, kulturális és szociális előnye mellett hogyan van mégis, hogy hazánkban még az előkelő, vagyonos és intelligens osztályok közt is oly kevés érdeklődés s pártolási hajlammal lehet iránta találkozni, hacsak nem színpadi léha termék vagy reklámszámba menő hangversenyi virtuozitás? Ennek az okát én első sorban az idegen divat majmolásában, a félszeg zenészeket nevelésben s a mi politikusaink szűkre szabott látóképességében, másodsorban pedig a magyar faj veleszületett indolenciájában s az orránál tovább nézni nem akarásban látom – amiben, ha frontot nem változtatunk idejekorán – bizony még az annyira lenézett aldunai tartományok is élőkbe fognak kerülni művészeti kultúra tekintetében. Csak egy példát hozok fel. Évek hosszú sora folytán mindegyre hanyatlásnak indult hazánkban a zongoragyártás üzeme. A milléniumi évben támadt egy nagytekintélyű és hazafias lelkesedésű áldozatkész műiparos: *Thék Endre*, aki minden tekintetben olyan versenyképes zongoragyártást léptetett életbe, amely a legelső

külföldi firmákkal is kiállja a versenyt. Műtermében rendszeren száznál több mindenféle áru, belbecsű és kaliberű hangszerek állnak a közönség rendelkezésére. Kell a magyarnak? Dehogyan kell. Inkább ma is viszi a pénzt sokkal rosszabbért a külföldre, mint pártolná a sokkal jobbat bent a hazában. S így vagyunk mindennel, ami a hazai zenekultúrát s vele azt a sok előnyt emelné, amely a zene általánosításával összefügg.

Beismerem, hogy sok téren mérföldnyi lépéseket teszünk előre s hogy a szépművészeti érzék is erősen megmozdult dermedtségéből. De hogy zene dolgában még mindig erősen stagnálunk, az bizonyos s nem sok vigasztalót nyújt. Vajha pedig a vezető s tényező körök minél többet gondolkodnának arról, hogy mennyi pénzt ér s mennyi irányban mily rengeteg forgalmi értéket képvisel ez a szó, hogy: *zene!*

XIX.

A magyar zene félszázad alatt.

Egész Magyarország egyhangú lelkesedéssel ünnepelte meg a dicső 1848 félszázados jubileumát. Minden falu, város Alleluját, Hymnust és Szózatot zengett. Ennek a századvégnek, melyet a későbbi krónikások méltán fognak a jubileumok, megbankettezések, kitüntetések s rendjelosztogatások záporos korszakának elnevezhetni, nem is lehetett ennél szebb és méltóbb befejezése. Kettő is kijutott belőle: az örökre megszentezett nemzeti (márczius 15.) s a legújabb keletű hivatalos: az április 11-ike.

Ez alkalomból minden irányban óriási anyaghalmaz került felszínre, hogy tisztán lássuk, egy félszázad alatt miben haladtunk igazán előbbre, s miben állunk fogyatékosabban, mint a nemzeti szellemi kimagasulás piros hajnalhasadtakor? Mert be kell vallani, hogy félszázad után is még sem minden arany, ami fénylik. Egy kis párhuzam a lefolyt félszázad forgó kerekei közt; s a magyar zene mai állását is abba a kategóriába sorolhatjuk, ami fénylik, de nem arany.

A 40-es évek – 1848 bekövetkeztéig – bármilyen magasra emelték a nemzeti aspirációkat, maga a nevezett év, de a fényben és gyászban oly epopoeikus 49 még kevésbé volt alkalmas arra, hogy a művészetnek már akkor megizmosodott növéseit terebélyes sudarakká nevelhette volna. Az egész magyar nemzet sokkal zaklatottabb, izgatottabb életet élt, semhogy a csendesebb elmélyedést igénylő szellemi műhelyben tartósan időzhetett volna. Minden munkását az utca, a közélet, a csatatér vette igénybe. A magyar zene e két évből nem is mutathat fel oly alkotásokat, a melyeken a nemzeti génusz örök forráságú lehelletét hátrahagyta volna. Ilyeneket csak a vérsajtoló 50-es s az újra feltámadt szabad szellemi lüktetés termelhetett a 60-as s az utána következett tizedekben. A mi általános zeneviszonyaink s főleg magyar zenénk oly sajátlagos viszonyok közt fejlődött, mihez hasonlót nem mutat fel a nemzetek műtörténelme.

Ennek a századnak első negyedéig a magyar értelmiség nemcsak semmit nem törődött zenei kincsével, de még a kozmopolitikus zene kedvelői s művelőinek a száma is úgy aranylott az apatikusokéhoz, mint egy az ötvenhez. Mágán, dzsenti, polgárság: idegen szellemmel táplálkozott, vagy legfeljebb a cigánymuzsikával érte be. Így tartott ez egészen a negyvenes évekig, amikor már oly rohamos fellendülési nyert a magyar zene iránt való érzék is, hogy ha az akkori utón megszakítás nélkül folytathatta volna az útját: ma már széles tengeren vitorlázhatna a magyar zene hajója. Rendkívüli körülményeknek kellett közbejönni, hogy csak a mai állapothoz is eljuthatott. Az 50-es évek kényuralma -úgyszólván erőszakos ellennyomással hajszolt bennünket az alkotás kohójába, amelyből azután a nemzeti zene maradandó becsű mű-formái kerültek ki. Ennek az eredménye lett, hogy az ózonteljes hazafias 60-as évtized légkörében egy pár év alatt többet lombosodott a magyar zene növényzete minden téren, mint előtte és utána évtizedek alatt. Ez időben nyert útlevelet a művelt nagyvilágba is s hozzá tiszta nemzeti alapon, amelybe még nem vegyült bele a jellegét lassanként elmosó kozmopolitizmus. Eldorádói napokat élt, volt keleté, becsülete még a hozzánk ellátogatott idegen művészek előtt is, akik vetélkedve vették fel műsorukba a

kiválóbb magyar termékeket. A 70-es és 80-as éveket az állami felkarolás s az egyéni tanulmány átgondoltsága időszakának nevezhetjük, de egyszersmind annak is, ahol az idegen nagy nemzetek vívmányaival való vetélkedési ösztön is kezdett lábra kapni. Mert mind számosabb lett az olyan nemzetközi babérok után áhító magyar zeneírók falánksza, akik fejlődésünk keretébe kevésbé illő zenei tágitások jelszava alatt, nem mindig alapos tudással s nem is mindig hamisítatlan nemzeti érzéssel, de annál több feltűnési ambícióból oda terelték a dolgot, hogy fájdalmas érzéssel, de leplezetlen őszinteséggel konstatálhatjuk, hogy a nemzeti jubileum napján a magyar zene iránti érzék, pártolás, kegyelet éppen nem áll azon a fokon, amelyet magának méltán megkövetelhetne és meg is érdemelne.

Mert mit kell tapasztalnunk?

Azt, hogy amit egy félszázad alatt általános tekintetben kétségkívül nyertünk a réven: azt a vámon jórészt elvesztettük, vagy csak nagy frontváltotással pótolhatjuk vissza. Az ember elképed annak az óriás halmaznak a láttán, amelyet a kuplés, a német zengerájós, az opérettes és a léha idegen, sőt a nemzeti termelések is minduntalan a mi zenepiacunkra dobnak; a nagy közönség mohón kap utánuk; a magyar művészek, egyletek, tanintézetek, a hangversenyek műsorán – tisztelet, elismerés a csekély kivételnek – tíz-husz szám között alig találkozunk egy-egy magyar termékkel; a magasabb irányú magyar termelés pedig vagy teljesen stagnál, vagy az idegen szellem majmolásának a fáján kérődzik. Ezek mind oly igazságok, amelyeket nem lehet letagadni.

Készséggel elismerem azt az izmos kollektív előhaladást, amelyet főleg a technikai tudás, fejlettség, a termelési szaporaság terén elértünk, de mindez szerintem nem elég az üdvösségre és arra, hogy a nemzeti jubileum ünnepein a magyar zene géniusza is a lelkesen ujjongók sorai közé állhatna. Az elismerés, a kegyelet, a méltatás gyökérszála senyved, szárad szemlátomást, s ha ez a jövő félszázadban is így tart, félő, hogy a jövő században a magyar zene kiválóbb termékeit nem a magyar közönség zenetámláin, hanem a múzeumok és az antikváriusok polczain kell majd keresni. Ennek a túlságig vitt idegen szellem kultusza az oka, amelyben minden irányadó tényezőnek a vállát nagy felelősség terhe nyomja.

Nem a merev magyar s nem az idegen, főleg a német szellem elleni sovinizmus beszél belőlem, amelyről mindnyájan hallottunk s melynek nagy vívmányai érdekében félszázadon keresztül magam is nem egyszer tettem le a garast: hanem a magyar művészet iránti lelkesedés. A4ert úgy vagyok meggyőződve, hogy az idegen nemzeti zenevívmányok csak úgy válnak dúsan kamatozó kincsesé a magyarra nézve is, ha azok általános előnyeit a maga specziális előnyei gyarapítására tudja s akarja is fordítani, a nélkül, hogy azokkal beleolvadjon a nagy általánosba. Különben csak vizet hord a tengerbe. A zenei kozmopolitizmust is úgy tekintem, mint a világóceánt, amely az ő felhőivel az egész föld rónáit megtermékenyíti. A rónák (a nemzetek) feladata az áldásos csöppeket nem bele visszahordani, hanem saját termőföldjeik felvirágoztatására fordítani.

Könyvem e fejezete sem akar a jubiláris ünnep alkalmával örömfékező feljajdulás lenni, csak hazafias intelem azokkal szemben, akiket illet, hogy legyünk résen a betóduló árammal szemben, amely veszedelmesen mossa a magyar zene védőgátjait.

Még nem késő arcvonalt változtatni, sőt épp most lenne itt az ideje, mikor az egész országban egetverő kórusokban zeng föl a *Hymnus* és a *Szózat* lelkesítő dallama.

XX.

Erkel–Mosonyi–Volkman.

Ez a három kimagasló művészelőző század lefolyása alatt hazánkban a legkiválóbb szerepet játszta a magyar zenevilágban. Mind a három egy anyaforrásból merítette művészeti erejét (a klasszikus képzettség- és irányból), de mind a három mégis különböző utón és irányban lett tényezője a hazai művészetnek. Mind a három elvülhetlen nyomokat hagyott hátra a zeneköltészet, a pedagógia s az aktivitás terén, de mind a három mégis mind e tulajdonságokra nézve úgy különbözött egymástól, mint az ugyanegy égaljnak egymástól különböző növénye.

A legközvetlenebb hatású szerep természetesen *Erkel* Ferencnek jutott, aki megteremtője volt a magyar operának és a nemzeti himnuszoknak s oly kiváló fényes vívmányoknak lett a képviselője, amelyek Őt a magyar zeneviszonyok legmagasabb piederstábjára helyezik. E legfényesebb tulajdonsága mellett egyaránt kivált mint korának egyik legképzettebb zongoraművésze, pedagógusa s vezénylő karmestere is. A magyar operának és a filharmóniai hangversenyeknek az igazgatásában több mint egy századot töltött dicsőséggel és fényes eredménnyel.

Mosonyi Mihály (azelőtt *Brand*) és *Volkman* Róbert a legalaposabb képzettségű két zeneírója volt az országnak. Az előbbi sok éven át a klasszikus, a kozmopolitikus irányt képviselte s csak mikor meggyőződött, hogy e téren bármily szépet és értékeset tud is teremteni, de mégis csak a tengerbe önt velük vizet, 1859-ben frontot változtatott, magyar nevet fel s testestül-lelkestül a magyar zeneirodalomnak szentelte életét, szóval s tettel mint író és zeneköltő.

Volkman egészen más irányt követett. Idegen országból került hozzánk jókorán. Élte javát itt élte le, itt küzdött, működött s teremtett folyton, míg végre oly világhírré tett szert számtalan kiváló alkotásával, melyekkel legtöbb fényt mint indigena mégis csak a magyar névre vetett, mert habár mindig hű maradt a klasszikus ideálhoz, de azért ő sem állhatott ellent a magyar áramlatnak s mint magyar zeneköltő is oly kimagasló alakja lett a hazai zeneirodalomnak, akit méltán sorolhat nagyjai közé műtörténelmünk.

Erkel mint zeneköltő, mint virtuóz, mint karnagy, soha sem lépte túl a magyar határt, külföldi babérok után nem áhítózott s minden ambícióját csak abban kereste, hogy magasra emelje a magyar zenét.

Mosonyi mint egykori kozmopolita is nagy névre tett szert s beérhette volna az azon aratott babérokkal. De frontváltóztatása után más lett az ambíciója, t. i. hogy életképes magyar zenei nemzedéket neveljen s ösztönözzön nagyra, szépre, kik nyomdokait követni legyenek képesek.

Volkman kettős életet élt: mint klasszikus irányt követő s mint a magyar aspirációk iránt is fogékonysággal viseltető zeneíró. Nagy tudását s képzettségét azonban legnagyobbbrészt mégis csak előbbinek szentelte haláláig.

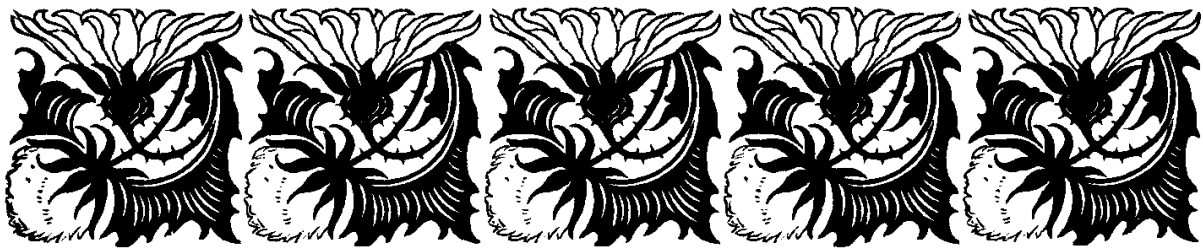
Véralkat, szenvedély, egyéni szokások, úgyszólván külön egyénekké tették mind a

hármat. Még szórakozásaikban is elütöttek egymástól. *Erkel* – mint híres sakkjátész – csupán csak azzal szórakozott, hogy vagy maga játszott (korábbi éveiben), vagy csak nézte mások játékát. Rengeteg időt pazarolt el e szenvedélyére. *Mosonyi* a futólagos sakk mellett a mindennapi dominózásba ölte idejét, míg *Volkman* a tarokkjátéknak volt rabja s egy tarokkkomániával el lehetett csalni bárhova.

Mint híres pedagógusok is elütöttek egymástól. *Erkel* különösen a zongoraoktatásban magasuk ki s az orsz. kir. zeneakadémiában Ő volt a vezére *Liszt* F. legmagasabb kiképző osztályának, kiből a nagy mester feltétlenül megbízott. Az elméleti, a zeneszerzési pedagógiába kevésbé találta be magát, nem lévén sem szisztematikus zenetudós, se nem bírván a beható magyarázás szóművészetét. Ebben méltó társa volt *Volkman* is, aki az ő hallgatag, zár-között természetével bizony kevés praktikus világot gyűjtött tanítványai agyában s tőle legfőleg azok okultak, akik szűk magyarázó szavaiból ki tudták kombinálni, hogy voltaképpen hol fekszik a nyúl s mely irányban kell az igazságot keresni. Nem annyira magyarázta szóval a technikai törvényeket, mint némán javította a hibákat. Mind a kettőnek egészen ellentéte volt *Mosonyi*, aki azzal a varázserővel bírt, hogy a zeneművészet legbonyolultabb labirintusából ki tudta vezetni tanítványait, még az olyanokat is, akikben nem volt egyéb, mint csak jóakarát és szorgalom. Elvezet volt őt hallgatni, mikor magyarázott. Tele volt temperamentummal s világossággal. Aki őt meg nem értette, az ugyan a szentlélek lángnyelvével szemben is süket maradt. Bajos volna eldönteni, hogy mint író, mint pedagógus, vagy mint zeneköltő volt-e nagyobb? Rengeteg útmutató, irány-, tanulmány-, kritikai cikket írt, melyekből, aki olvasta, szintén csak rengeteget okulhatott, mert nemcsak a zenei, de az általános műveltség minden ágában is otthonos volt. Mint magyar zeneköltő, bámulatos tevékenységet fejtett ki a formák minden ágában s ha nem is vezérelte mindig tollát az égi ihlettség, de amit papírra tett, az mind az abszolút tudás bélyegét hordta magán.

Erkel, mint dirigens, mint vezérkönyvolvasó, mind a két társát túlszárnyalta. A kis ujjában volt az egész klasszikus zeneirodalom. *Mosonyi*- és *Volkman*nól is el lehetett ezt mondani, de ha a vezénylő pálczát vették a kezükbe, egyik sem volt képes azt rendületlen biztonsággal kezelni. Maguk átértették, átértettek mindent, de a közreműködőket egy nyomban tartani, erre nem születtek. Beteljesedett rajtuk, hogy: «non possumus omnia omnes». Az alkotás terén *Erkel* az operának volt feltétlen ura; *Mosonyi* ebben is otthonosnak érezte magát, mint általában a legkisebb formától a legmagasabbig; *Volkman*v mindenben kimagasult, csak operát nem írt egyet sem. Ebben osztályosa volt Haydn-nak. Egyik sem vonzódott nagyon e műfajhoz.

Mind a három nagy alakja volt a művészetnek s a magyar zeneirodalomnak. Róluk csak kegyelettel, mély elismeréssel emlékezhetik úgy az élő, mint az utókor. Mind a három méltó, elévülhetlen helyet foglal el a hazai művészet panteonjában.

XXI.

A 80 éves Erkel Ferencz mint virtuóz.

A magyar zenevilág legkimagaslóbb alakja: *Erkel* Ferencznek élet-, jellemrajzát s működését «*Kultúrtörténeti korrajz*» címen megírtam 1895-ben, amely a lelkes s áldozatkész cs. és kir. hangszergyáros és zeneműkiadó: *Sekunda* Venczel József kiadásában jelent meg.

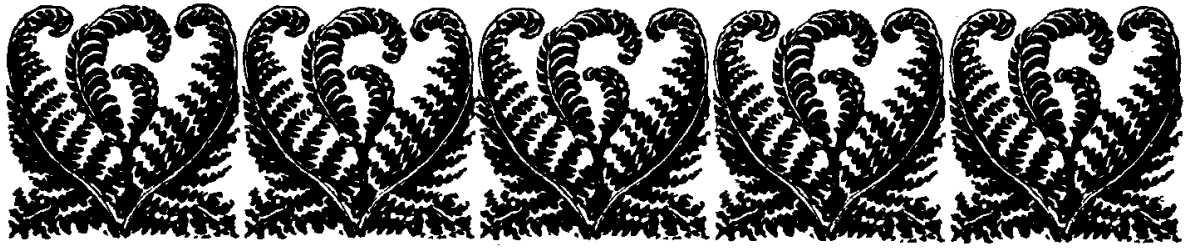
Hogy a magyar művészeti ténykedés e nagy alakja minő bámulatos ős teremtő erővel rendelkezett még 80 éves korában is: arról akarok ez alkalommal megemlékezni. Öröknevezetességű ténykedés marad ez műtörténetünkben, mert azt bizonyítja, hogy a valódi génuszon nem fog ki sem az előrehaladt kor, sem pedig a természetes testi dekadencia.

Erkel Ferencz 1890-ben töltötte be 80-ik születésnapját, mely alkalomból fényes ünnepséget rendezett tiszteletére a budapesti filharmonikus társulat, melynek ő volt első megalapítója, nemcsak, hanem felkérte őt, hogy abban ő is részt vegyen személyesen, mint aktív zongoraművész, aki annak idejében – mint köztudomású – az első virtuózok sorába tartozott. Az ősz zeneköltő és művész engedett a pályatársak óhajának s abban az évben és hangversenyben eljátszta (nyilvánosan utolszor) kedvencz darabját: Mozart D-moll zongoraversenyét zenekarkísérettel s a saját szerzetté szabad kadenciával.

Aki ez alkalommal hallotta az ő 80 éves ujjait, gyöngyöztes tisztaság, egyenletesség s bámulatos szabatosság és klasszikus értelmezéssel végig siklani a zongora billentyűzetén: az soha nem fogja feledni azt a frenetikus hatást, amelyet felidézett. Szünni nem akart a tapsvihar addig, amíg meg nem toldotta a műsort még egy szóló-darabbal: Liszt «Puritánok» felett való óriás nehézségű ábrándjának az eljátszásával, melylyel hajdan a legnagyobb feltűnést keltette. Két ily ellentétes stílusú s technikájú zongoradarabot 80 éves kézzel úgy tudni bemutatni, mint akkor Erkel Ferencznek még sikerült: az valóban a mesék országába tartozott s minden hallgatónál azt a kérdést vetette fel, hogy minő virtuóz lehetett 40 éves korában az, akin 80 év vihara száguld keresztül anélkül, hogy ujjain és izomerein kifoghatott volna. Pedig Erkel Ferencznek főleg élte utolsó évtizedeiben egészen másra volt a gondja, mint arra, hogy ujjait naponkint óraszámra trenírozza s skálák- és futamokkal gyötörje magát.

Ez volt az ő utolsó nyilvános szereplése mint virtuóznak, mely annyi dicsőséget, babért hozott a fejére, hogy azt az estét élte legszebb diadalai közé sorolhatta. S minő klasszikus irányu volt az a kadencia, amelylyel Mozart remekét bevégezte. Abban már nemcsak a kifogástalan virtuóz, hanem a legklasszikusabb képzettségű zeneköltő is szólt a közönséghez, mert mind a két tekintetben annyira otthonos volt ő a klasszicitásban, mint kevesen sem előtte, sem utána.

Közel három évtizedig álltam vele szoros hivatalos és szellemi viszonyban, de jó lélekkel elmondhatom, hogy sem klasszikusabb pedagógust, sem istentől megáldottabb inspirált magyar zeneköltőt nálánál nem ismertem. Soha sem kérkedett nagy képességeivel, s nem volt természete a hiúskodó pózolás. Mindig természetes maradt. Bálványa számtalan tanítványának s őszinte tiszteletet kivívott tekintélye az egész zenevilágnak. Nagy szenvedélyek sem gyötörték, igénytelen természetes életet élt egész haláláig, mely 1894 június 15-én következett be a művészet s a magyar zene pótolhatlan veszteségére!

XXII.

Az országos magyar daláregyesület történetéhez.¹

Az orsz. magyar daláregyesület megalakulási és 32 éves ténykedési története szorosan összefügg az újabbkori hazai művészet fejlődésének a történetével, mert azok, akik megállapítottak s később az is, akik mint vezérek s irányítók az élén állottak, egész manapságig, nemcsak az egyesület, hanem mindama művészeti mozgalmakban is legtevékenyebb részt vettek, melyek hazai művészeti viszonyainkat, több mint három évtized óta lényegesen átalakítottak.

E mellett, ha súlyt kell fektetni – pedig bizony nagy súly fektetendő – a *nemzeti geniusz* ápolása- s tovább fejlesztésére: úgy a magyar daláregyesület az első sorban álló őrszem misszióját teljesíté, mert e hosszú idő lefolyása alatt csakis ez ideálnak élt s mint ilyen, ez idő alatt soha nem szolgált más érdeket, mint a *magyart*.

Keletkezését megelőzte jóval előbb az országban mindenfelé megalakult dalegyetek szórványos működése, mely arra az időre esik, hol minden irányú magyar nemzeti aspiráció erőszakosan elfojtva, lánczokra verve hevert a zsarnok hatalom lába előtt. A szabadságharcz leverése utáni 50-es éveket értjük, hol a nemzeti érzület ápolásának tüze, úgyszólván egyedül az ő kezeikben talált hűséges s az elnyomó hatalom által legkevésbé megközelíthető mentsvárat. Mert csak a dal és a zene jelvényes nyilvánulásaival lehetett akkor érintkezni egymással a honfiaknak, valamint a legszűkebb térre szorult sajtó s irodalomnak is csak a sorok közt lehetett írni és beszélni a közönséggel. Mi sem volt tehát természetesebb, mint hogy e hivatást legkihatóbban teljesíthették épp a dalegyletek, melyek dalokat zenghettek a párját vesztett madárról, az elköltözött gólyáról, vagy a visszatérő fecskéről, hogy ez alatt mindenki megértse a valót. A hazafiúi szent tűz ápolásának Vesta-szüzi csarnoka volt akkor minden magyar dalegylet s az «*Országos magyar dalát-egyesület*», mely azután a sötétből kibontakozott, derültebb korszakban egyesítette az erőket, hogy körében összpontosítsa a nemzeti kulturális és művészeti aspirációk szálait.

A 60-as évek elején, mikor először kezdett a magyar kezéről-lábáról lehullani a véres nyomokat hátrahagyott békó, a dalegyleti intézmény már annyira el volt terjedve az országban, hogy az *első országos dalünnepély* eszméjét is föl lehetett vetni. A fővárost e tekintetben a vidék megelőzte, a min nem is lehet megütközni, ha tekintetbe vesszük, hogy az idegen abszolút hatalom itt halmozta össze legintenzívebben azokat a magyarelles elemeket, amelyek még napjaik leáldozása után is sokáig nagy befolyással uralkodtak s minden nagyobb mérvű nemzeti megnyilatkozásoknak útját állni voltak képesek.

A *soproni dalegylet* és *Sopron* városa volt az első 1863-ban, a mely országos dalünnepély tartására hívta meg körébe a hazai, már akkor nagyszámú dalegyleteket. De fölhívása elhangzott a pusztában. Részint, mert akkoron még maga Sopron városa sem volt oly magyar,

¹ Részletes kimerítő vaskos történetét megírtam 1892-ben a budapesti jubiláris ünnepség alkalmával, melyet az egyesület adott ki s mely munka kapható az egyesület titkári hivatalában s Rózsavölgyi és társa műkereskedésében. *A. K.*

mint manapság s oly irányító tekintély sem volt művészeti tekintetben, hogy vonzerőt gyakorolhatott volna a magyar egyletekre. E mellett azt az inoppurtunus lépést is elkövette, hogy az osztrák tartományi német s más nemzetiségű dalegyleteket is meghíván: azokkal egy kalap alatt akarta a magyarokat egyesíteni. Az ünnepély megtartatott ugyan, jórészt idegen egyletekkel s jórészt német nyelven, de a magyar dalegyletekre semmi további kihatóságot nem gyakorolt.

Ez a *pécsi dalárdának* s Pécs városának volt feltartva 1864-ben, mely ez év aug. havában az általa rendezendő országos dalünnepre kizárólag csak a hazai dalegyleteket hívta meg. Saját zászlója felavatási ünnepségével is össze volt az kötve, melynél a kimagasló államférfi és hazafi, *Majláth* György (a későbbi kancellár és az oly tragikus véget ért országbíró) neje: *Prandau* Stefánia úrnő vitte a zászlóanyai szerepet. Igaz, hogy ekkor még csak 18 hazai egylet jelent ott meg, de azért fényesen és kihatólag folyt le az ünnepség, mert *Majláth* György ott hangsúlyozta először nyilvánosan, remek szónoklattal az ily kulturális ünnepélyek *nemzeti jelentőségét*, s az akkori »*Zenészet*i Lapok» szerkesztője és kiadója (e sorok írója) ott indítványozta legelőször az Orsz.. magyar daláregyesülete megalakításának a szükségét. Az ige akkor még nem vált testté, sőt még a következő 1865. évben, a *nemzeti zenede* negyedszázados jubileuma alkalmával tartott *második* orsz. *magánjellegű* dalünnepen sem, melynek élén pedig *Liszt* Ferencz állott. De annyi már el lett érve ekkor, hogy az akkor megjelent 46 dalegylet képviselőivel tartott dalárközgyűlés hét tagú bizottságot küldött ki az alapszabályok tervezete kidolgozására oly utasításokkal, hogy azt az 1866. *Aradon* tartandó 3-ik orsz. dalünnepélyen terjeszsze be. Ez ünnepély azonban, a közbejött porosz-osztrák háború és a koleravész folytán csak 1867-ben volt megtartható. Valamint tehát *Pécs*et illeti a történelmi dicsőség, hogy az elvetett eszmemag ott kelt ki először termékenyítőleg: úgy *Aradé* marad az elévülhetetlen érdem, hogy az ő általa rendezett ünnepség alkalmával alakult meg az »*Orsz. magyar dalár egyesül et*», mely immár 32 év óta szolgálja a magyar művészet érdekeit. 47 egylet volt ott akkor képviselve, de azok közül még csak *tizenhat* sorakozott a megalakításhoz. A többit még mindig visszatartottak részint a skrupulózítások, részint személyes s egyéb széthúzó motívumok. Még a *negyedik* magánjellegű orsz. dalünnepélynek kellett lefolyni a következő 1868. évben *Debrecenben*, hogy a magyar Alföld metropolisának pazar fény és kihatósággal megtartott ünnepségéhez legyen fűzve az orsz. egyesület oly nagymérvű megszilárdítása, amelyet azután többé semmi meg nem ingathatott.

Az orsz. magyar daláregyesületnek 1870-ben ment végbe Budapesten első hiv. dal- és zeneünnepélye, mely már átgondolt művészeti s rendezési alapokra volt fektetve. Tényező szerepet játszott annál az egyesületi igazgató-választmányon kívül az egész főváros társadalmi, irodalmi s művészeti világnak színe-java, élén a főváros hatóságával. Az egyesület elnöke: *Madarassy* Pal (jelenleg az osztrák-magyar bank alelnöke) mellett, oly férfiak álltak az ünnepély szakosztályai élén, mint gr. *Széchenyi* Imre (a néhai volt berlini nagykövet), gr. *Széchenyi* Ödön (a konstantinápolyi pasa s legfőbb tűzoltóparancsnok), *Királyi* Pál, *Liszt* Ferencz, *Erkel* Ferencz, *Mosonyi* Mihály, *Reményi* Ede s még számos minden rendu s rangú kitűnőség. *Jókainé Laborfalvy* Róza (a nagy művésznő) vitte a zászlóanyai szerepet az egyesület díszes lobogója felavatásánál. Az egyesület történetében örökké becsesek maradnak azok a fenkölt szavak, melyekkel a lobogót *Madarassy* Pál elnöknek átadá:

«*A dal hozza közel a távot, – monda. – Nagy távol az ég a földtől. Nagyobb távol idegen nemietek szíve és nyelve. A dalban egyesülnek az idegen népek. Legnagyobb távol a múlt és jelen; a dicső múlt és a borús jelen. Hajdankorunk hegedősei hazánk dicső napjairól pengtek. Támadjanak fel újra e lobogó alatt s legyen a fellendülő dal visszhangja, hirdetője a haza boldogabb korszakának.*»

Ez első egyesületi ünnepség a legfényesebb szellemi eredményekkel ment véghez, de a közbejött három napi szakadó eső következtében, fájdalom, oly nagy anyagi veszteséggel, hogy terheit hat évig kellett az egyesületnek óriási erőfeszítéssel viselnie, míg végre 1876-ban

megszabadulhatott tőlük. Az ünnepély után *Madarassy* Pál három évi elnökségéről leköszönjön, helyét *Királyi* Pál a magyar kultúrélet és politika e kimagasló alakja foglalta el, egyhangú lelkesedéssel meg választatván e tisztre, amelyet tíz évig viselt oly odaadó hazafiúi buzgalommal, mely nevét az egyesület történetében fényesen megörökíté.

Egymásután jöttek azután az ország kiválóbb városai lelkes meghívásaikkal, hogy az egyesület falaik közt lobogtassa zászlóját. Első volt *Nagyvárad* (1872.), utána jött Erdély fővárosa: *Kolozsvár* (1874.), ezt követte háromszoros kultúrünnepeivel *Szeged* (1876.), azután négy évi szünetelés és a magyar dal országos elnémulása után ismét a lelkes, *Kolozsvár* (1880.), utána ismét a diadalmas *Debrecen* (1882.), majd *Miskolci* (1884.), *Pécs* (1886.), három évi szünetelés után ismét (a hullámsírjából fényesen kikelt) *Szeged* (1889.), honnan az egyesület lobogójának vándorútja visszavezette azt ismét az ország szívéhez, honnan 22 év előtt kiindult, hogy ott negyedszázados jubileumát fényes erkölcsi eredménynyel megtartsa (1892.). A fővárosi jubiláris ünnepséget *Fiume* folytatta (1894.), hová az egész dalárvilág lelkesedve vágyott már keletkezése óta. Ezt követte 1896. a millenáris országos dalünnepély ismét a fővárosban, s legutóbb az egyesület 31 éves diadalmas vándorlására ismét *Arad* tette fel a koronát (1898.), ahol bölcsője ringott s amely dicső hazafias város falai közt, mint a hazaszeretet Golgothájában róttá le a hála és elismerés drága adóját.

Királyi Pál, mint elnök, tíz évig vezette diadalról-diadalra az egyesületet egészen 1880-ig. Ekkor leköszönt s a közbizalom oly férfiút ültetett a helyébe, *Bartay* Edét, aki méltó volt e kitüntetésre, ama számos – nemcsak az egyesület, hanem a hazai művészet minden terén is érvényesült érdemeinél fogva, melyekkel neve elválnaklan kapkapcsolatban áll. O is *tíz évig* vezette aztán az egyesület hajójának kormányrúdját, még pedig nem mindig tükörsima, hanem oly háborgó vizeken keresztül, melyek nem egyszer sodorták azt zúzó sziklak közé. De az ő erélyes és ép oly szakértő, mint munka- és buzgalomedzett keze mindig szilárdul kivezette a sodró örvények közül. Midőn a szegedi 1889-iki ünnepség után tíz éves elnöki tiszteről leköszönt: az 1891 febr. i-jei budapesti közgyűlés hálás elismerése jeléül őt élethossziglan tiszteletbeli elnöknek választotta meg.

Ugyancsak a fenti 1891-ki közgyűlésen választotta meg rendes egyesületi elnöknek *Lung* György fővárosi tanácsost, a budai dalárdái volt s a szegedi közgyűlés által megválasztott egyesületi alelnököt, aki azóta eredménydúsan vezette s vezeti az egyesület ügyeit.

A szegedi közgyűlés 1889-ben a legviharosabb és szenvedélyesebb volt az egyesület összes eddigi közgyűlései közt, magasra csaptak a személyi s más dologi animozitásból keletkezett szenvedélyt lángok s a közp. ig. vál. majdnem teljesen új tagok neveivel jött ki a választás urnájából. Egymásután köszönt le az új tisztikar és az ig. vál. tagok nagy része, részint, hogy szolidaritást tanúsítsanak a régi mellőzöttekkel, részint pedig, mert nem igen óhajtottak részt venni az egyesület bizonytalanná válhatandott s híresztelt sorsában. Csak *Lung* György új elnök állt szilárdan, mint a zúgó oczeán közt a szikla, elkészültén minden irányú ostromra. S már ekkor lehetett látni, hogy benne az egyesület oly vaspánczélos vezérharczost nyert, kire a legkritikusabb viszonyok közt is bátran számíthat. De mielőtt a közgyűlés által czélul tűzött rekonstrukzionális munkához hozzá látott volna: előbb azt a lélekharangot kellett elnémítania, melyet az egyesület felett a malkontentusok mindjárt Szeged után meghúztak. Mintha egy negyedszázados nemzeti egyesület, mely annyi dicső és nagy vívmányokkal állt már szemben, mint korhadt törzs kidőlhetett volna, csak azért, mert túlambicionáló kezekbe nem került az öntöző! *Lung* György, az egyesület ez idő szerinti negyedik elnöke, nemcsak elnémította a lélekharangot, hanem helyreállítván az egyetértő szolidaritást a tagegyletek közt s rendezvén az egyesület dologi, szervezeti és mechanikai, valamint irányító elveinek folyamát: azt oly szilárd alapra állította, amelyről biztos önbizalommal mehetett elébe további diadalmas ténykedéseinek.

Az orsz. magyar daláregyesület sok ragyogó, de sok borús napot is élt fennállása s ténykedése alatt s nemcsak azért fűződött szorososan a magyar kultúra történetéhez, mert a magyar dalt és zenét oly speciális téren, mint az addig teljesen parlagon hevert eredeti magyar férfinégyes-irodalom, virágzóvá tette, hanem azért is, mert nem foglalt el csupán dalárügyi speciális álláspontot, ám a közművelődés minden terére kiterjeszté figyelmét és közreműködését. Vezérférfiai szoros viszonyban állván a társadalom, irodalom, művészet, sőt még a politika és az államélet irányadó faktoraival is: hol kezdeményező, hol előrehajtó, hol meg pláne döntő szerepet játszottak minden oly mozgalom s ténykedésben, melyek úgy művészeti, mint irodalmi, jótékonyági vagy nemzeti irányban csúcsosodtak ki.

Meg kell még e rövid vázlatban emlékezni azokról a kimagasló egyéniségekről és tagegyleti dalegyesületekről, akik s amelyek az egyesületnek úgy a múltban, mint még a jelenben is valódi oszlopai és büszkeségei. Első sorban a *budai dalárda*, mint az ország első dalegylete mellett, a *pécsi dalárdának* és a *debreceni dalegyületnek* kell a pálmát nyújtani, amelyek nemcsak bent a hazában, hanem a messze külföldön is diadalmas magaslatra emelték időszakos műutazásaikkal a magyar dalművészet nimbusát. Mellettük mindjárt rámutathatunk azokra az oszlopos tagegyleteire az egyesületnek, amelyek fennállásuk óta a fentiek mellett szintén mint többszörös első verseny-díjasok s mint a csupán egy turnusban (1886. Pécsen) érvényesült arany és ezüst vonalások tűntek ki. Ilyenek betűsorrendben az *egri*, *Ganz-gyári*, *kassai*, *kolozsvári* (dalkör), *kecskeméti*, *miskolci*, *rimaszombati*, *szatmárnémeti*, *szegedi*, *sz.-ndvarhelyi*, *ungvári* stb. Hozzá tartoznak mind oly szerepet játszottak az egyesület 32 éves életében, amelyről csak a legméltóbb elismeréssel lehet megemlékezni. De ne higgye a t. olvasó, hogy e sorozattal kimerítettem a laureatusok és az érdemdúsok sorozatát. Újabb időben a dalegyleti fejlődés, képzettség és fegyelmezetség oly magasra hágott az egész országban, hogy számos egylettől nem lehet a kimagasulást megvonni. Nagy nemzeti missziót teljesítettek s teljesítenek azok a tagegyletek, amelyek idegen nemzetiségű területeken működnek s a magyar dal zászlajával a kezükben, őrt állanak a magyar állam s kultúreszme váránál. Ilyenek különösen: a *zombori* kaszinóegyleti dalárda, az *újvidéki*, a *m.-szjzeti*, az erdélyi egyletek (összesen), az *ó-becsei*, az *aranyos-tordai*, a *szombathelyi*, a *soproni*, *temesvári* s még mások számosan. Ezekhez csatolhatók a főváros ama tagegyletei, amelyek valódi központi magyar kulturmissziót teljesítenek és a fővárosi kozmopolitizmus erős árama közepette s a vidéken ama újabban alakult munkás s iparos dalegyletek, melyek ez által az általános magyar műizlésnek lettek erős terjesztői és támaszai. Egy felette hosszú névsort kellene bemutatnom, ha mindazok neveit akarnám elsorolni, akik úgy a múlt, mint a jelenben is buzgó, magasló képviselői, előrehajtói s tényezői az orsz. egyesületnek. Legyen elég csak több oly élő férfiról megemlékezni, akiknek a nevéhez jó darab kultúrtörténet és művészeti lelkesedés tapad, s akik még manapság is számottevő tényezők az egyesület kötelékében. Ilyenek: *Rózsavölgyi* Gyula, a budai dalárda lelkes elnöke s fővárosi alpolgármester, akit mindig ott lehet látni mint aktív tagját a működő egyesületben. *Bánfay* Simon a pécsi dalárdának számos éven át páratlan buzgó elnöke. *Aidinger* János az ő utóda, volt pécsi polgármester s orsz. képviselő. *Reberics* Imre alelnök, *Hoffer* Károly, kik elévülhetlen érdemeket szereztek a pécsi dalárda körül. *Lengyel* Imre s *Mark* Endre, a debreczeni dalegyület elnökvezérei, kiknek neveihez van e kiváló egylet összes dicsősége tapadva. *Siposs* Antal, az egyesület volt alelnöke s választmányi tagja egész a mai napig. Az ő nevéhez az egyesület legszebb, legdiadalmasabb sikerei tapadnak. *Ságh* József, a Zenelap érdemes kiadója és szerkesztője, aki a legválságosabb időben két évnél tovább vezette az egyesület tükári hivatalát. Őt követte e tisztben *Erney* József, nemzeti zenedei s polg. iskolai tanár, akinek számos éven át kifejtett eredményes aktivitásáról csak a legelismerőbben lehet megemlékezni. *Goll* János, az egyesület volt pénztárosa s az «Apolló» szerkesztője s kiadója, aki immár közel 15 éven át fejt ki a hazai karirodalom terén oly áldásos s nagybecsű tevékenységet s áldozatkészséget,

amely méltán ritkítja párját. *Lekly* Gyula, a kassai dalegylet elnöke s lelke; *Lányi* Ernő, az egri dalkör országos hírű karnagya s az általánosan elismert zeneszerző; *Szögedi* Endre, kinek nevét s tevékenységét két szegedi országos ünnepély örökítette meg; *Pribil* Ernő, a zombori kaszinóegylet vezérelnöke, ki mindig ott volt s ott található, ahol a hazai művészet s kultúra ügye igényli; *Gaal* Ferencz a szabadkai zenede igazgatója, aki számtalan férfinégyeseivel gazdagította a magyar karirodalmat s az egyletek műsorát; *Csinik* Karoly, a budai ének- s zeneakadémia volt elnöke, aki még ma is egyik leglelkesebb tagja az igazgatóválasztmánynak. Nincs terem, hogy ezen vezérmarsalok mellett, még felsoroljak számos törzstisztet, akiknek annyiszor volt részük a 32 éven át tanúsított diadalmas csatákban.

Az országos m. daláregyesületnek az élén 32 év alatt mint vezénylő orsz. karnagyok a következők ténykedtek: *Erkel* Ferencz a nagy mester, volt az első orsz. karnagy, aki megvetette az alapját az orsz. dalárünnepélyek nimbuszának. *Huber* Károly lett az utódja visszavonulása után, aki a legnépszerűbb össz- és magán férfinégyesekkel árasztotta el a magyar zeneirodalmat. Fia *Hubay* Jenő, a világhírű hegedűvirtuóz, a szélesen ismert zeneköltő s a magyar zeneirodalom kimagasló képviselője követte e tisztnben. A szegedi 1880-ki viharos közgyűlés *Erkel* Ferencz legméltóbb utódát, *Erkel* Sándort választotta meg, aki közel hat évig szerepelt mint orsz. karnagy; a milléniumi orsz. dalünnepély óta *Bellovics* Imre, a zenekedvelők egylete s a budai dalárda karnagya, a polg. nőiskola énektanára s a fővárosi zeneélet ritka agilitású képképviselője áll az egyesület élén s kiváló tudása és erélyességével tölti be ez orsz. hivatását. A legutóbbi években mint másod- s társkarnagyok *Zimay* László és *Gobbi* Alajos nemzeti zenedei karnagy és tanár is szerepeltek a rendes orsz. karnagyok mellett. *Zimay* László, a magyar zeneirodalomnak s az orsz. dalárügynek ez a széles kihatású tényezője, mindig egyik büszkesége is marad, nemcsak mint olyan, aki a magyar dal s férfinégyes irodalmat szebbnél-szebb s becsesnél-becsesebb alkotásokkal gazdagítja; hanem mint olyan is, aki az egyesületnek kezdettől fogva egyik oszlopos tagja volt s az manapság is. *Gobbi* Alajos művészeti jelentőségéről, szélesen kiható működéséről s mint az egyesület társkarnagyáról is dicsérő himnuszokat zengeni: felesleges dolog; ismeri őt s érdemeit az egész zenevilág, mely a legőszintébb elismeréssel adózik fényes és sokoldalú tehetségének.

Kedves kötelességemnek ismertem e munkámban is lehetőleg hű és részletes kivonatát adni az orsz. daláregyesület 32 éves ténykedésének, amelyből szerény magamnak is kijutott 22 éven keresztül, mint vezértitkárnak, megalapítójának, úgy a sok jó s dicső, mint a borús napokból. Ki is vettem erkölcsi jutalmát a legközelebb múlt évben (1898-ban) tartott aradi orsz. ünnepély alkalmával az ott irántam tanúsított rokonszenves ragaszkodásból, melylyel az összes dalárvilág megtisztelt. Vegyék örök hálámat ez utón is mindazok, akik abban résztvettek és ténykedtek.

XXIII.

Liszt Ferenczről.

(Emlékezések s jellemvonások.)

A Liszt Ferenczről szóló életrajzok, jellemzések, levelezések s minden rendű megdicsőítő adathalmazok immár egy egészen különálló világirodalmi s műtörténeti tarházat képeznek. Magam is, aki húsz évig álltam vele szoros és benső hivatalos s intim baráti viszonyban, számos jellemző adattal járultam hozzá ez irodalmi halmazhoz; de akármeddig is élnek, mindig tudnék felőle a leghitelesebb alakban jellemzéseket s érintkezési adatokat szolgáltatni. Kimagasló, mondhatni mithikus alakja volt ő úgy a művészetnek, mint a társadalmi élet és pozíciónak. Az ő egyénisége századokra szóló reformprogramra volt, aki belejátszott még a XIX. század döntő eseményeibe is.

Amiket ezúttal felőle nyújtok, épp úgy vonatkoznak művészi mint emberi ténykedéseire, mert bajos lesz a műtörténelemnek valaha eldönteni, hogy mint *művész* vagy mint *ember* volt-e nagyobb? A felsorolandó adatokból is eléggé ki fog ez derülni.

A királykoronázás évében, 1867-ben történt, mikor meghitt barátja: néhai *Schzuendtner Mihály* belvárosi apátplébános vendégszerető házánál több hetet töltött. Ez időben a világ minden részéből ki volt rá vetve a háló, hogy világhírű nimbusza (ha csak lehetséges) kizsákmányoltassék. Az akkori szerencsés kezű s nagyhitelű művész-impresszárió *Ullmann* is itt debütírozván akkor: felkereste Lisztet s kerek egy millió forintot ígért neki kellő biztosíték mellett, ha egy évi hangverseny-köruttra megy vele Amerikába. Liszt mosolyogva hallgatta a reklámhős ajánlatát s aztán megveregetve a vállat e szavakkal ereszté el:

«Kedves Ullmann! Köszönöm szíves megemlékezését, de nem kérek belőle. Lássa, én soha sem üzérkedtem a művészetrel s a míg élek, már nem is fogok. Aztán meg öreg is vagyok már arra, hogy mint lánczra vert oroszlán engedjem magamat mutogatni. De őszintén szólva, nem is tudnék mit kezdeni az ön milliójával, mert lássa: sem a börzén nem játszom, sem dividendákra nem spekulálok. Az én szerény életigényeim az ön milliójával is csak a mostaniak maradnának, azokat pedig istennek hála. meg reklámdrótok s monstre-plakátok nélkül is ki tudom elégíteni.»

Így hallottam e szavakat saját szájából. Azután visszatért az örökvárosba, Rómába, hogy megírja «*Krisztus*» oratóriumát; átdolgozza «*Esztergomi miséjét*», «*Prometheusz*» szimfóniáját stb., s emellett még egy pár operai átiratot is írjon, hogy értük cserében kinyomatva lássa «*Szent Erzsébet*» oratóriumát s «*koronázási miséjét*».

1859-ben jelent meg először francia nyelven «*A cigányok és zenéjükéről*» szóló könyve, mely az egész világ sajtójában óriási port vert fel, s mely számtalan ellenséget és éles támadást zúdított a nyakába. Franciaországi ellenségei – élükön a híres zenekritikus *Scudo*-al – voltak az elsők, akik anathémát kiáltottak fejére, s a legrosszabb akarató elferdítésekkel kürtölték világgá, hogy Liszt mint magyar, megtagadta a magyartól zenéjét s azt a

cigányoknak ajándékozta. Utána ment csak úgy vakon a többi európai sajtó, főleg pedig a német, de legdühösebben mégis a magyar, mely egyenesen kiátkozta. Akadtak ugyan igazságos elbírálok is, kik elolvasták a könyvét, s úgy találták (köztük csekély magam is, ki az időben szintén nagy részt vettem a polémiában), hogy mindebből egy szó sem igaz, csak annyi, hogy Liszt megmondja benne az igazságot, t. i. hogy a magyar zenét semmiféle faj sem tudja oly eredeti módon interpretálni, mint a cigány zenészfaj, kiváltképen Magyarországon. A könyvet aztán lefordították minden európai nyelvre, még magyarra is Heckenast Gusztáv kiadásában, rettenetes magyarsággal és zenészeti abszurdumokkal. De nem olvasta azt el többé senki, mert nem is akarta, csak szidták, ócsárolták szerzőjét kritika, közönség egyaránt. Sajátságos megtévelyítése volt ez a közvéleménynek, melyet nem is lehetett többé jóvátenni, s melynek égető fullánkjaiban egész életében kellett viselnie.

Még a 80-as években is akárhányszor a szemére vetették (sőt halála után még a magyar parlamentben is). Utoljára már nem is védekezett ellene; csak tűrte e mártíromságot.

Kevéssel halála előtt (1886-ban) egy ízben alkalmam nyílt vele ez ügyben is beható eszméket cserélni.

«Lássa mester, – jegyzem meg a többek közt, – ön csak könyve címével számította el magát; mert ha ahelyett: *«Les bohémiens et de leur musique en Hongrie»* ezt írja: *«Les bohémiens et de leur manière à jouer la musique hongroise»*, soha senkinek eszébe nem jut önnel megtagadtatni a magyar zenét. Hisz aki a francia nyelv szellemét érti, az tudja, hogy *a leur musique»* nemcsak azt jelenti, hogy *az a zene, melyet valaki maga komponál*, hanem azt is: *ahogyan valaki a más centjét előadja*. Az ön ellenségei az első értelmet tulajdonították könyve címének s ez vált végzetessé.

– Igaza van, – felelé – de ennyi malíciát épp a francziáktól nem tételeztem fel. Azután bizonyos fájdalmas iróniával tévé hozzá: «Csak az fáj, hogy hazámfiak is elhitték e rágalmat s követ dobtak ram. Pedig vagy tizenolcz magyar rapszódia-írtam, de egyiket sem neveztem *cigány-rapszodiának*, holott a logika így hozta volna magával.»

Hogy milyen volt érzületében, életmódja, szokásai s berendezésében? Erről köteteket lehetne összeírni, melyekhez magam is számtalan részlettel járultam már hozzá, alkalmam levén számos éven át vele legközvetlenebbül érintkezni. Egynehány vonás álljon itt is megvilágításul.

Az irigység nemtelen szenvedélyét nem ismerte. Épp úgy méltányolta a legnagyobb szellemek alkotásait, mint az igazi tehetségek megnyilatkozásait. Finom, jóakaró, felbuzdító volt minden nemesebb törekvés iránt, ellenben szigorú, gyakran kihívó, visszatorló szemben az üres nyegleség vagy önhittséggel. Találó élceinek mitrailleuse-ét ilyenkor puffogtatta legtalálóbban.

Amennyire szerette, sőt kereste az alapos műveltségű s a szellemdús emberek társaságát: annyira terhére voltak az úgynevezett illemlátogatások vagy fogadások konvencionális csevegései. Száz meg százféle megkeresésekkel terheltek. Ilyenek után órákig tartó idegesség fogta el s rendszeren a hozzá tapadt nagyság atkára hivatkozott.

Hónapokon át érintkeztem vele a napnak minden szakában, de soha egy perczig tétlenül nem találtam. Vagy olvasott, vagy irt, vagy javította a maga és a *mások műveit*. Tenger idejét vették igénybe horrend levelezései, annyival inkább, mert minden érdekesebb vagy importánsabb leveléről másolatot tartott meg magának; a levelek cím-irata egész lélektani tanulmányává fejlődött ki nála.

Szellemi foglalkozásainak részletein kívül, házi életét és szokásait, apró szeszélyeit s szenvedélyeit illetőleg is íveket, sőt köteteket lehetne összeírni. Aki őt házi rendjében, mindennapi életében nem ismerte, fogalma sem lehet azokról a minuciózus és sok tekintetben a pedánságig ment szokásairól, melyeknek magát alávetette. Az ő házában, de

még inkább az ő szobájában legcsekélyebb nyoma sem volt az úgynevezett *zseniális rendetlenségnek*; még az utolsó levélborítéknak vagy vörös czeruzának is megvolt a maga rendes helye íróasztalán. Ha budapesti, vagy weimari, vagy római lakását bizonyos időre elfoglalta, napokat vett igénybe, míg különösen zongora- és dolgozószobáját berendezte.

Valamint életmódjában, úgy lakásában sem volt barátja a felesleges luxusnak, sőt az úgynevezett komfort-ból is csak annyit lehetett nála találni, amennyi az ő kényelmi igényének megfelelt.

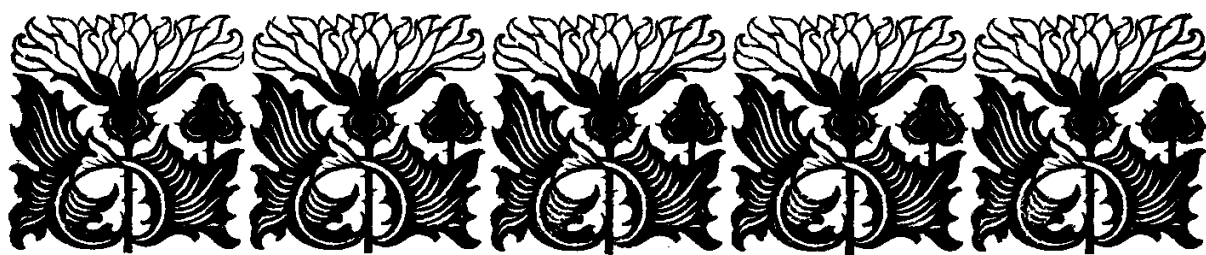
Daczára ama fényűző életmód- és társadalmi érintkezésnek, melyben úgyszólván egész életét töltötte: a gastronomia raffinement-jai legkevésbé nőttek a természetéhez. Rendes étkezési rendszere a legegyszerűbb volt. amit csak képzelni lehet. Este csak hideg étkeket s teát lehetett nála találni. A magyar konyhát s annak főleg drasztikusabb termékeit elébe tette a világ minden francia menüjének. Hasonló ízlése volt a szivarokban is. Az adventnek egy rorátéját sem mulasztotta el, ha csak nem volt ágyban fekvő beteg; s dologhoz általában addig soha nem fogott, míg a templomból haza nem tért. Ez nála tiszta vallási meggyőződés szüleménye volt. E mélységes vallási érzület nélkül nem is lett volna képes azokat a monumentális egyházi műveket, oratóriumokat s miséket megalkotni.

Magas szellemi műveltsége s gazdag világtapasztalatai mellett mindig a legfinomabb, udvarias és szellemdús volt a társalgása. De visszataszító is tudott lenni. Ha bizalmas körben, vagy meghittebb barátjaival szemközt néha belemelegedett a múltak emlékébe: önmaga is sokat beszélt el ilyeket. Virtuózi fénykora s hódításainak tetőpontján pl. egyszer Bécsben az egykori hatalmas Metternich herceg estélyére volt hivatalos, kinek szellemdús neje bizonyos incidens következtében, nem éppen nagy rajongást akart művészete iránt tanúsítani. Midőn Liszt belépett a szalonjába, legmagasabb arisztokratikus, de finom gúnymosolylyal azt kérdezte tőle: «Minő Geschäfteket csinált Bécsben?» – «Bocsánat, heczené! – felelé Liszt francziául, – csak a zsidók és a diplomaták szoktak Geschäfteket csinálni, mi művészek *zenével* foglalkozunk.» Chopinről beszélnek, – de Liszttel történt az is, hogy egyszer egy büszke pénzkirályhoz volt hivatalos ebédre. A bankár azt hitte, hogy nem sérti meg, ha a fekete kávé után mindjárt fölkeri hautén-hangnyomattal, hogy játszék valamit a zongorán, melyhez karonfogva vezette. Liszt sértett önérzetében e szavakkal tért ki a fölkerésnek: «Uram! most nem vagyok hozzá diszponálva s azonkívül is alig ettem valamit.» – De száz meg száz hasonló jellemű vonást lehetne a nagyvilággal való érintkezési naplójából felsorolni. Természete nem tűrt semmiféle erkölcsi pressziót. Ez alatt szikla és aczél lett, míg saját akarata, érzülete s kedélyhangulatára hagyva, az előzékenységek bőséges szaruját minden nap, minden órában kész volt kiüríteni. Emlékező tehetsége valamint a művészetben, úgy világi élményeiben is bámulatos volt, kivévén a személyi neveket és az emberi arcokat, melyeknek millióival volt dolga életén át. E tekintetben csak azokat tartotta meg emlékében, amelyek s akik bizonyos érdekesebb mozzanatokkal álltak kapcsolatban.

Így volt a helyi tájékozódással is.

Akiket igazán szeretett és becsült, azok irányában határt nem ismert előzékenysége, figyelme és őszinte barátsága. A rokon- és ellenszenvből eredő osztentatív magatartás felett, ha kellett, a legnagyobb nyugodtsággal tudott uralkodni; de ha kellett és szükségét látta, nem habozott azt tartózkodás nélkül kimutatni.

Benne a *művész eszményképe* egyesült a nemesen, önzetlenül érezni és tenni tudó *emberrel*. S ez szerezte meg számára azt az osztatlan nimbuszt és kegyeletet, melylyel mindenhol találkozott.

XXIV.

Hangszerek és parlament.

A hány operaházi s filharmóniai zenekar van a világon, azt mind ugyanannyi – mondjuk – Sándor-utczai parlamentháznak lehet képzelni. A sokféle hangszerek épp úgy viszik a fő- és mellékszerepeket, vitáznak, feleselnek, közbeszólnak, nagy lármát csapnak, obstruálnak, szavaznak komandóra, végre elnémulnak s szétoszlanak, mintha ugyanannyi honatyák lennének. Érdekes, sőt frappáns köztük a hasonlat.

Nem lévén politikus, névszerint csak a hangszerek jellemzésére szorítkozom, amelyekkel kívülről-belülről jobban ismerős vagyok, mint a nagy és kis politikus honatyákkal, akik azonban, sőt a t. olvasóközönség is levonhatja a párhuzamokból a konzekvenciákat. Kezdem mindjárt a fejével, az elnökkel, vagyis a vezénylő *karnagygyal*. A hangszerek felett ép oly nagy úr, mint a kavargó párttagok felett akár a rendes, akár az ideiglenes korelnök. Mindakettő a törvénykönyvből meríti az erejét; emez a házszabályokból, amaz pedig a partitúrából. De hatalma előtt minden tagnak meg kell hajolnia. Nagyobb úr, mint maguk a partitúrák szerzői, mert Ő érvényesít vagy leszállít minden ambíciót s békét vagy háborúságot kelthet, amint erre nem egy példa szolgált és szolgál. Lehet abszolút tekintélyű vagy csak szükségbeli. Nézzük a hangadókat. A legfőbb szerep a vezető *első hegedűnek* jut. Ennek kell vinni – vagy legalább kellene – a gondolatok és aspirációk vezérfonalát. Ha nem teszi s háttérbe szorul, mindig fogyatékos hézag támad. Technikai hivatásánál fogva, szirén és démon lehet egy személyben, elcsábító hangokat adhat, vagy idegreszketéseket okozhat.

A *második hegedű* is képes minderre, de mégis olyan a szerepe, mint hatalmas királynak még hatalmasabb császár mellett. Egyszer karöltve jár a kettő, máskor meg lényegesen eltér egymástól.

A *viola* (mély hegedű, vagy a német szóra hallgató magyar szerinti *brácsa*) szakasztott mása egy kormánytag-vagy tanácsosnak. A magas és az alsóbb szólamok közt lenne hivatva közvetíteni, de sokszor magához ragadja a jogart s összekeveri a jó kártyákat rosszakkal. A hangszerek parlamentjében olyan, mint a valódiban az, aki kormánytag s képviselő is egy személyben. Rendszeren a komor, összeránczolt szemöldökű hangulatot képviseli.

A *gordonka* (cello) bájos megigéző hangú királyné. Ha édes, biztató szavával mélyen a szembe néz s szívhez szó], ellenállhatlan s még a hegedűkirályt is háttérbe szorítja. Nélküle a hangszerek állama sötét, naptalan világ lenne. Imádják is a zeneköltők, mint az elköltözött nagy királynét még haló emlékében is a magyar nép.

A *nagybőgő* (violon) az életfentartó munkásnépet képviseli. Mint a legalsóbb, legizmosabb szólamok vezére, mindig szembe mondja az igazságot s valamely mű sikere rendszeren attól függ, hogyan tud valaki vele elbánni. Igaz, hogy gyakran két-három ujjal is meg kell fékezni érdes, rakoncátlan húrjait s a vonós hangszerek légiés finom tulajdonságát, az úgynevezett üveghangokat nem is ismeri, de azért mindenféle gyorsfutásokra, ugrásokra képes, épp úgy, mint a nép, csak vezetni kell tudni.

A szerény *fuvola* nem más, mint külön technikai ruhába öltöztetett hegedű; agilis, mint emez, de mégis korlátoltabb gyorsasággal, olyan, mint a fecske mellett a csalogány, melylyel

versenyt képes csattogni, ábrándozni s panaszkodni. Sokszor jut szegény abba a helyzetbe, hogy ha belevegyül a tömeg gabalyodásába, hát eláll a szava, de ilyenkor kisegíti az éles szavú *pikkoló*, amely ha kijön a türelméből, még a legvehemensebben obstruáló parlamentet is tulsivítja vézszikongásával.

Az *oboa* (pásztorsíp) a legérzékenyebb tag; ha valaki keményebben rászól, mindjárt kijön a sodrából, mint a túlérzékeny parfümírozott honatya. Pásztorórák eljátszására mindig «cavaliero servante». Méltó társa a síró-rívó *angolkürt*. Mind a kettő egy húron pendül érzékenység tekintetében s a fájdalmas önmegadás és türelem szimbóluma; olyan, mint egy elkeseredett, de jól fegyelmezett parlamenti szavazó.

A *klarinet*, ez a bájszavú szereplő, ha fölemeli obligát hangját, mindenki lebilincselten hallgat reá, még akkor is, ha nem is a szája íze szerint beszél. A csalódásig tudja az emberi hangot utánozni, azért játszik oly nagy szerepet; többféle regiszterével valódi hangbűvész s csak úgy játszik a váltakozó érzelmekkel; aki utána keres, megtalálja mását a Sándor-utcai parlamentben is.

A *bassklarinet*, az ő vaskosabb természetével, mindig egy nyomon halad a bájszavúval, azzal a különbséggel, hogy amit ez azúrtiszta égszínnel ecsetel, azt ezután patronírozza, szürkébb, monoton színben. A gyors fotografáló szerepe is megilleti. A vele homogén alapon álló, szikár *fagót*, a hangzó parlament sokoldalú ugroncza; mindig komolyságot affektál, de ha a stakkátok paripájára szökik, megkaczagtatja a karzatot is. Minden élő és mozgó parlamentnek kijut ebből a fajtából.

A *kontrafagót* sokkal komolyabban veszi a dolgát. Nem ugrifüleskedik s ha szól, mindig 24 fontos hangnemben dikciózik. Finom előkelőségével mindig hódít a *hárfa* s a még ritkábban szereplő *viola d'amour* (szerelmi hegedű), mind a kettő a költészet mesevilágának a hangulatát kelti fel, ép úgy, mint az író-poéta honatya. A mai realiztikus parlamentben az ily idealisták másával csak nagy ritkán lehet már találkozni.

A romantikus *vadászkürtöt* distingvált vezérszerepre lehet méltatni, mert előkelő modor, tartalmas beszéd és csiszolt stílus jellemzi. Ha sajátlagos tulajdonságát, a hangtompítást igénybe veszi, olyan diplomatahoz hasonló, aki azért használja a nyelvét, hogy elföldje gondolatait. Különben is gentleman lovag, ha kell, a pisztoly öblének is a szemébe néz. Tüzes vérű heroldja a többféle fajú *trombita*, amely ha megszólal, mindig csatazajt jelez s ha a vezér győzelmet arat seregével: ő adja azt tudtára a világnak. Az élő és mozgó parlamenteknek éljent kiáltó mezei hadai élin szokott előljárni. Van rá eset, hogy éles hangját nagyon is mérsékelnie kell. Ilyenkor a színtéren rendesen nagyérdékű purparlék szoktak következni. Ha a külön pártokat képviselő öblös *púzonok* (tenor, alt és bass) fellépnek, mindig nagy gabalyodásra lehetünk elkészülve; forr, csattog, tombol ilyenkor a legártatlanabb hangjegy is a támlákon s a szenvedélyek crescendója a legmagasabb fokra hág, kivált ha a legkövérebb, legöblösebb hangú *tuba*, *bombardon* vagy *ofikleid* is a támogatásukra kél; ily esetben a leghívebb képét nyerjük az igazi parlamenti obstrukciónak. Az elnök-karnagnak vagy még magasabb fórumnak kell ilyenkor közbelépni, hogy lecsillapuljon a vihar s ismét fújdogáljon a *béke-Szél*. De az ilyen hang-gabalyodásnak mindig megvan az a jó hatása, hogy mint a vihar, alaposan megtisztítja a levegőt.

Még csak kevés mondani való marad a hangszerek parlamentje ama tagjairól, amelyek már nem is artikulált mondatokkal, hanem csak zörgő, süketítő lármával, nyelv-pergéssel s idegrázó csattogtatásokkal vesznek részt az akcióban. Ilyenek a csintaratta *bumm*, a nagy *dob*, a *pergő kis dob*, a *cintányér* és a zizegő *triangel*. A művészet értelmi háztartásában olyanok ezek, mint a számtanban a zérusok, amelyek értékileg nem sokszoroznak s nem is osztanak ugyan, de ha egyes számok mellé kerülnek, értékre nézve nagyon emelkednek, hasonlóan ahhoz, mikor az igazi parlament az utczára teszi át a kapacitálás súlypontját. De ezután – ha sokáig tart – már csak a karnagi záró leütés, képletileg a rendőri vagy a kaszárnyai karhatalom s ha ez sem elég: az «*ex-lex*» állapot következik.

Az ég mentse meg az ily állapottól főleg az élő, mozgó s alkotni hivatott *parlamentet!*

XXV.

Régi kártyahősök és kompániák.

Hogy mennyire átment a magyarországi társadalom vérébe a kártya mindenféle fajának (köznyelven az ördög bibliájának) a kultusza: ékesen bizonyítja az az újabban «*Kártyakódex*» czímen az Athenaeum kiadásában megjelent könyv, amelyben *Szomaházy István* szerkesztése mellett oly illusztris írónevekkel is lehet találkozni, mint *Jókai*, *Mikszáth*, *Bródy Sándor*, *Ambrus Zoltán*. Nincs kétség benne, hogy kapós lesz folyton s számos kiadást fog megérni, sokkal többet talán, mint bármely tudományos, irodalmi, művészeti vagy történelmi szakmunka. Azt hiszem, még a falusi kaszinókban is keresett cikk lesz, mert a legújabb keletű sportlitteraturának e terméke úgy az eleven húsába vág az egyetemes társadalomnak, mint sem előtte, sem utána egy könyv sem, kivált ha oly irodalmi kapacitások törnek mellette lándsát, mint a fentebbiek.

Mint aféle régi embernek, aki mar nagyon közel járok az emberi kor kétkaszás jegy végéhez (77), felmerülnek emlékeimben azok a régi kártyahősök és kompániák is, amelyeknek híre akkoron hét vármegyébe eljutott s amelyeknek magam is nem egyszer voltam, ha nem is aktív részese, de aféle bejáratos muzsikáló dzsentrí-gibicze. Ezekről akarok egyetmást elregélni 50-60 év előtti kiadásban.

A régi rendi alkotmányos világban csak az urak kártyáztak; az úgynevezett kurtanemesek, sőt még a közép polgári körökben is csak szórványosan lehetett e szórakoztató mulatsággal találkozni. Az úri nép úgy a konvencionális, mint a hazard kártyajátékokat egyformán üzte, az előbbi sorozatba leginkább tartozott a régi divatú negyvenhetes hármastarokk, hol a negyedik játzó mint osztó mindig szünetelt, továbbá a bettli nélkül való preferáncz és a kurucz eredetű kettős máriás. A 40-es évek felé csatlakozott hozzájuk a még meg nem kalabriászozott tartli. A viztet, az ekartét, a pikétet csak a finomabb körök kultiválták. Az alsóbb társadalmi osztályoknál rendszeren a filkó és az elfmándli járta. A vagyonos dzsentrí és a honosított pénzes honorácziórok körében a hazard kártyajátékok: mint a ferbli, a makau, a fáró, a halberzwölve (melyből a későbbi huszonegy keletkezett) s a nasi-vasi kerekedett felül s oly elterjedtséget nyertek, hogy legendaszerűekké váltak. Csak a leghíresebbekről akarok megemlékezni.

A debreczeni hajdani híres országos vásárok alkalmával, mikor még Délmagyarország mulató és duhajkodó dzsentrí-világa adott ott egymásnak légyottot s mikor a pesti kereskedővilág ŐJZÍ s téli vásárok alkalmával hét-nyolcz napig is úszott le odáig a feneketlen sárban (még a 40-es s az 50-es években is), rendszeren a régi rozoga «Fehérlő» és «Bika» szállóban, no meg az országos híró *Aranyiné* asszonyosság vásári helyiségében élte a ferbli és a makau-játék aranynapjait. Leghíresebb hősei voltak e kompániáknak a szabolicsi dúsgazdag nabob *Ibrányi Feri* s a szatmári hős, a vakmerő hazardőr *Tarcsy Samu*. aki egyszer még a homburgi bankot is majdnem sprengolta, de aztán telhetetlenségében a maga vagyonát is vissza-úsztatta. A kisebb nabobok csoportjában mint élet-halálra küzdő kártyagladiátor emelkedett ki e kettő s ha összeütöttek, bankoztak vagy blattoztak, biztosan szárazon maradt vagy az egyik, vagy a másik, de gyakran az egész kompánia is. Csak a páratlan cigánykirály, *Boka Károly* nevetett a markába, aki hol az egyiknek, hol a másiknak húzta legkedveltebb

nótáit a fülébe, amiért aztán a bankretirálások után dúsan kijutott neki a százasokból. Ibrányi Feri – aki egyszermind híres nótázó nábob is volt, – egy nagy kártya-strágese alkalmával rögtönözte a legszebb magyar nóták egyikét, a «Káka tövén költ a rucza» kezdetűt, amely manapság is Ibrányi-nóta alatt ismeretes a cigányok közt.

A hajdani hegyaljai nektárszüretek között országos hírű volt – már a 30-as években – a mádi szüret s a vele kapcsolatos hírhedt mádi bál, hol nem egy Hymen-rózsaláncz köttetett. A debreczeni s a mádi kompániák közt csak az volt a különbség, hogy amíg Debreczenben évenként négyszer, addig Mádon évenként csak egyszer folyt a makau-koppasztás. A magyar mágnás és dzsentrivilág rendszeren itt bruderezett a lengyel nábobokkal, akik nemcsak páratlan délczégséggel lejtették a mazurkát, hanem nem egyszer a színarany asszu-átalagokra szánt kincses zacskókat is a bankasztalnál felejtették.

A régi pozsonyi diéták követeinek a gyűlhelyein is nagyban otthonos volt a házard kártyajáték, s rengeteg összegek úsztak el a másodfokú zöld asztalnál. Lehetett ott találkozni számtalan okos és oktalan kártyahősökkel, akik a telhetetlen nyervágnak estek áldozatul, azok természetesen mindig többségben voltak; de akadtak olyanok is, akik dúsgazdagon tértek haza, rendszeres (ha nem is egészen gavalléros) játékkal. Ilyen volt a többek közt Liptómege egyik követe, ha jól emlékszem: *Szentiványi* Ödön is, aki soha sem koczkáztatott többet esténként 200 forintnál. Ha elvesztette, abba hagyta a játékot, s ha megduplázta kiszabott tételét: akkor sem játszott tovább. Ha az asztalhoz ült: a partnerek gyakran már előre kitették számára a 200 frtot, nehogy folyton malőrözze őket.

Pesten híres ferbli-kompaniá" volt az a társaság, amely 1841-42-ben a «Vadászkürtben» tartotta rendes üléseit s a pozsonyi diéta által kiküldött országos bizottság ama tagjaiból verődött össze, akik hivatta lettek volna *Deák* Ferencz elnöklete alatt az új büntető törvénykönyvet megalkotni. Akreditált vendég kártyanábobot is szívesen láttak a vidékről és a fővárosból. Rendszeren hét ferblista matador szerepelt. A vizik, a besserek s a kosták – hogy ferblinyelven beszéljek, – rengeteg tételekben jártak. 4-5000 forint meg se kottyant egy osztásnál, föltéve, hogy mind a heten bemásztak. Megtörtént nem egyszer, hogy az utolsó, amíg kártyát látott s aztán leégett, százereket fizetett be – hiába. A felette szerencsés kezű temesvármegyei követ *Várkonyitól* – emlékszem – mindenki úgy rettegett, mint a tűztől. Nem is hiába hozta a büntető paragrafusokat, mert egész vagyonnal tért haza.

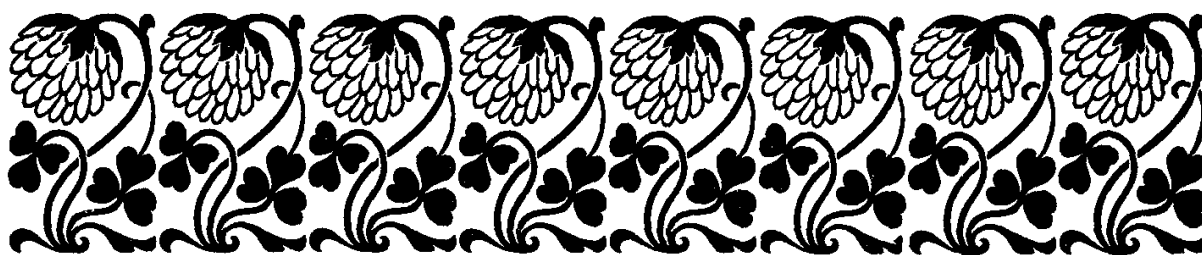
Ugyanez időben tartotta üléseit az említett Ibrányi Feri kompániája is az «Angol királynő» szállóban, hol a híres nábob a telet töltötte s ez idő alatt több százezer forintnak hágott a nyakára. Az éjjeli zenét e kompániához gyakran *Székely* Imre és én szolgáltatottuk, mint művészkedő jurátusok. Ibrányi Feri a legjovialisabb s filozófusabb könnyelmű balek volt, akit valaha ismertem. Csupa szív volt, aki után számtalanon boldogultak, maga pedig az 50-es évek végén már a legnagyobb nélkülözések közé jutott.

A pozsonyi rendi diéták közül a kártyakompániák szenvedélye az utolsó 1847/48-iki diétán érte el tetőpontját. Mintha ott már előrevetette volna az árnyékát az a semmivel sem törődő lelki meghasonlás, mely később az egész magyar társadalmat eszevetetten ragadta magával. Átment a határtalan szenvedélyesség aztán az 1849-iki debreczeni országgyűlés köreire is, hol rendszeresített fáró-bank szerepelt minden este a kaszinóhelyiségben az öreg flegmatikus *Ráday* G. gróf főrendiházi, vagy pedig *Ivánka* Zsiga hontmegyei képviselő prezídiuma alatt, amely aztán úgy éjfél felé rendszeren makauba csapott át. Nem egy katonai és civill szerencsevadász adta meg ott az árát Fortuna szeszélyének. A szabadságharcz táborában is sok vagyon-pusztítást tett a házardjáték annyival is inkább, mert még a vezénylő tábornokok is felizgató példával jártak elől a tiszték között. Nem igen volt ott becse akkor sem a pénznek, sem az életnek. Hogy minő házardjátéki mánia uralkodott az időben a kártyahősök közt: kitetszik abból is, hogy a két híres nábob: *Csemovics* Péter és *Komáromi* György egy vadászati lesállásban – nem lévén kéznél kártya – arra játsztak ezer forintos tételekben, hogy

kinek a kezére száll hamarább egy légy.

A régi magyar világban még nem volt úgy kifejlesztve a kártyajáték sok fajának a raffineriája, mint már manapság. A kalmárszellem, a felizgató furfangosság s a folytonos perpatvarra szolgáló fogások sokféle oly variánsokat gondoltak ki, amelyek e tekintetben is elmosták a régi pátriarkalizmus jellegét. Épp úgy, mint a hajdani billiárdasztalokról is letüntette a modern monoton szellemtelen karambolverseny a régi virtuozitás mesterlökéseit. – A testi s szellemi időtöltések terén is ma már épp úgy általánosuk az átváltozott ízlés, mint az irodalom és művészet minden ágában, hol nem annyira a lényeg, mint a felületes cziczoma és az izgató fűszer lett az uralkodó. Mert folytonos izgalmat igényel a mai élet, s nem tűri a csendesebb állandóságot, a nyugodtabb belemélyedést.

Meg kellett tehát születnie a «Kártya-kódex»-nek is illusztris írók közreműködésével – s jó, hogy megszületett, mert most már tudni fogják legalább a kártyázó kompániák, hogy mikor, kinek és miben van igazsága. Más irányban úgy is sokszor hiába kergetőzünk «*Justitia*» után.

XXVI.

Liszt és Ole Bull.

(Izgalmas szcénák.)

Hogy ki volt Liszt Ferencz s hogy örökfényben ragyogó neve mit jelent a művészet egén? ezt nem kell sem a mai, sem a legkésőbb nemzedéknek magyarázni. Évezredekre hat az ki, mint az elmoshatlan óriási gúlák, Egyptom síkságán. De az, hogy ki volt Ole Bull? ez bizony egy kis magyarázatra szorul, már a mai nemzedéknél is. A messze későbbi pedig valószínűleg mit sem fog tudni felőle, s legfeljebb a történetbúvárok szeme fog rajta megakadni, mint e század nagy nimbuszra szert tett egyik hegedű-virtuózán, de aki minden maradandóbb nyom nélkül tűnt le a cselekvés színteréről.

A 30-as évek végén s a 40-es évek elején lépett fel ez az ekszczenrikus norvég virtuóz s akkor élte legkábítóbb tömjénfüstös éveit. Liszttel, ennek mesés hódításai közben ismerkedett meg, s mint virtuózok közt, némi bensőbb viszony is kifejlődött. Azután a 40-es évek végén messze elválván az utaik, nem találkoztak többé egymással, csak a 70-es években itt Budapesten (1877-ben) a régi haltéren, Lisztnek mint az orsz. zeneakadémia elnökének a lakásán.

Ole Bull ekkor mar mint előrehaladt korú s meglehetősen lehanyatlott virtuóz, utolsó európai turnéját végezte, s eközben Budapestet is meglátogatta, hol 1841-ben szintén bámulatos sikereket aratott. Azt hitte, hogy azóta nem forgott a világ kereke, s még 36 év után is bálványa lehet egy újkori generációnak. A néhai gyapjú-utczai német színházban hangversenyzett, de minden nagyobb siker s emóció nélkül. Ezt az alkalmat használta fel, hogy Lisztet is meglátogassa s üdvözölje mint egykori kollégáját. Felette érdekes volt e találkozás, s több izgató incidensénél fogva megérdemli, hogy megörökítem a mint szemtanú s aktív résztvevő.

A nevezett haltéri zeneakadémia helyiségében csak egy emelet választotta el az én lakásomat, mint az intézet titkár-tanáráét a nagy mesterétől. Minden nap részint hivatalból, részint megszokottságból érintkeztem vele; néha ő jött fel hozzám a 2-ik emeletre, hol a tanosztályok is el voltak helyezve, de én mindennapos látogatója voltam. Egy montenegrói eredetű, Spiridion nevű kammerdinere volt akkor, aki mindenféle mellékes szolgálatokat is végzett körülte; rendesen borotválta s haját is nyírta, ilyenkor szörnyen bizalmaskodott s hordta a pletykákat, melyek akkor is bőven teremtek. Máskülönben félvadtermészetű s temperamentumú, de feketehegyi hű jellemmel bírt, aki meghalt volna az uraért s őrizte is mint egy czerberus. Akikről tudta, hogy kedves vendégei az urának, azokkal szörnyen humánuskodott, de a kevésbbé kegyeltek s pláne az alkalmatlankodókat nem egyszer még gorombán is eltávolította.

Egy napon délelőtt becsengetett Ole Bull a Liszt lakása előszobájába; Spiridion tárta fel az ajtót s majd hátrahanyatlott meglepetésében, midőn Liszt alteregóját látta maga előtt, akiről pedig tudta, hogy szobájában van íróasztala mellett. Oly nagy volt a hasonlatosság – kivált arczélbeli – Liszt és Ole Bull közt; a tömör ősz haj is egybevágott. Liszt igen szívélyesen fogadta a rég nem látott kollégát, akit nekem is bemutatott aztán, s akit velem együtt

másnapra meghitt barátságos ebédre. Abban állapotok meg, hogy másnap ebéd előtt Ole Bull bemutatja Lisztnak legújabb kompozícióját, melyet hangversenyén fog játszani. Engemet is megkért, legyek jelen a próbán. Mikor Ole Bull eltávozott, a mester sokat elmondott az ő korábbi szélhámoskodó életéből, excentrikus kalandjairól, s általában erősen hangsúlyozta, nem igen hízelgő meggyőződéssel, egész művészetének laza lényegét. Másnap kora délelőtt tehát Ole Bull pontosan beállított Liszthez hegedűjével és kéziratával, a legnagyobb tisztelet- és kegyelettel kérve fel őt a zongorakíséretre. Soha el nem felejttem azt a felizgató jelenetet, amely ekkor s utóbb a hármastagú dinénél is köztük kifejlődött.

Mielőtt elrendezkedtek volna a próbához: kezembe vettem az Ole Bull kéziratát, de mindjárt láttam, – ismervé Liszt művészeti elveit, – hogy nagy vihar nélkül a próba nem fog elmúlni. A kézirat hangjegyei ugyanis a leglazább pongyolasággal voltak papírra vetve, minden dinamikus jelzések s utasítások nélkül, csak úgy bele a világba. Tudtam, hogy Liszt sasszemét nem fogják e hiányok kikerülni s ki fog törni belőle a művészeti indignáció. A próba kezdetét vette, s egy ideig Liszt udvariasságból csak bírta türelemmel, de miután Ole Bull minden frázist a legszeszélyesebben nyújtott, siettetett s összevisszatört, ami kellő jelzések nélkül abszolúte lehetetlenné tette a helyes kíséretet: egészen kijött a sodrából, annyival inkább, mert Ole Bull még figyelmeztetni is merészelt némely elmulasztott ritartandók és accelerandókra. Liszt, mint egy vérszomjas tigris ugrott fel a zongora mellől, s összegyűrve a kéziratot, Ole Bull lábaihoz dobta e szavakkal: «Hogy merészel ön nálam hasonló gyatra kézirattal megjelenni, hát én mindentudó legyek, hogy az ön sekély vérű gondolatmenetét is eltaláljam? Szégyelje magát, hogy megvénült s még csak rendes hangjegyeket sem tanult papírra vetni.» Mint egy oroszán a ketreczben, úgy jártkelt dühösen a szalonban, Ole Bull pedig kikelve a képéből, kérte a bocsánatát s a legnagyobb pletással hozott fel mentő okokat. Liszt, kidühöngve magát, aztán ismét fölvette jóságos engesztelő arcát, s még ő kért tőle utólagosan bocsánatot heveskedéseért. Reám pedig kellemetlen benyomással volt az izgalmas jelenet, amelyet később még egy másik követett a diné alkalmával, amely talán még kellemetlenebb helyzetbe hozott, mert a már meglehetősen egrírozott két vitakozó fél között igazságosztó szerepet kellett játszanom.

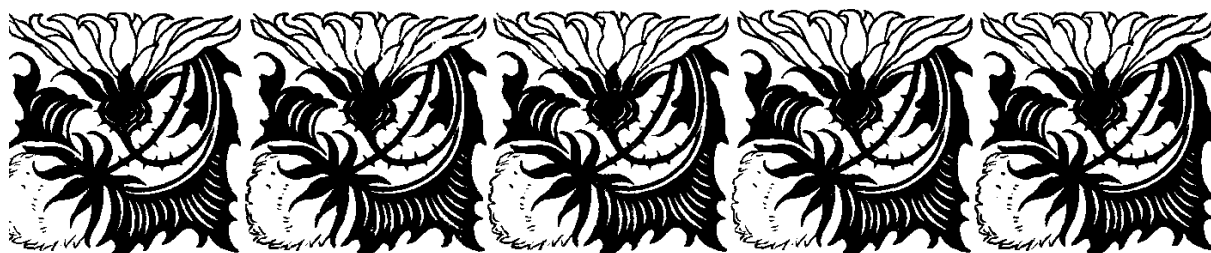
Az ízletes menü alatt, amely pezsgővel is fűszerezve, mindjobban feloldotta a nyelveket, Ole Bull azzal kezdett a régmúltakra való visszaemlékezések mellett nagyzásoskodni, hogy miként vett birtokába a norvégiai balti tenger számos kisebb szigetei közül egy négyszögmér föld kiterjedését, s hogyan rendezte azt be államilag önállóan és társadalmilag, s hogyan emelt ott emlékoszlopot annak a norvégiai hajóskapitánynak, – nevére már nem emlékezem, – aki (s nem Columbus) Amerikát feltalálta. Liszt kételkedve rázta a fejét, s a történelem eklatáns elferdítésének bélyegezte, mikor az egész világ közvéleménye másképen van meggyőződve. Ole Bull nem engedett állításából s még csodálkozását fejezte ki, hogy Liszt nincsen eléggé tájékozva az igazi felfedezéssel szemben. Hangos és vehemens összeszólalkozás fejlődött ki köztük. Liszt, önérzetében sértve, ököllel verte az asztalt s csak úgy csövestől hányta Ole Bull szemébe a szemenszedett gorombaságokat, hivatkozva reám is, hogy nemde én sem ismerem másként Amerika történetét? Két tűz között ültem, s igazán kínos volt a helyzetem. Spiridion is csak úgy ámult-bámult a két fél dühös kitörésén, nem tudván mire magyarázni az ily szíves vendéglátást. De végre ez a második vihar is elcsendesült, s hogy Liszt a találkozás minden drasztikus keserűségét megédesítse: a búcsúzaskor meghívta Ole Bullt fiatal bájos nejével együtt egy estélyre, melyet rég nem látott vendége tiszteletére volt adandó, válogatott társaság részvéte mellett (a minőket az időben többet rendezett haltéri lakásán, kiváló idegen művészek és írók ünneplésére, akik megtisztelték látogatósaikkal).

Amit Ole Bulinak nem sikerült, mint nagyon is megkésétt virtuóznak, a gyapjú-utczai német színházban elérnie, t. i. a remélt, de fel nem talált ünnepeltetést: azért gazdagon

kárpótolva lett a Liszt fényes estélyen ahol még abban a szerencsében is részesült, hogy az ő hegedűjátéka után hallhatta tőle eljátszani Beethoven «holdvilág» – Mondschein – szonátáját, amelylyel illusztris vendégkoszorújának kedveskedett.

Liszt még azután is a világdicsőség fényárjában úszott egész haláláig, míg Ole Bull, az egykori nagyreklámú virtuóz után bezárultak az akták s manapság már csak műtörténelmi futóemlék számba megy, mint hasonló kortársai közül számtalan.

Mert csak a valódi nagy szellemek maradnak fel örökre az Ő elévülhetlen alkotásaikkal.

XXVII.

A bécsi német dalünnep 1890.

(Egy kis visszaemlékezés.)

Köztudomású dolog, hogy a német nemzet társadalmi élete főleg három irányban van oly nagy mérvben kifejlődve, hogy e tekintetben más nemzetek alig mérkőzhetnek vele s ez annal inkább természetesnek tűnhetik fel, mert e három iránynak úgyszólván a német nemzet volt ha nem is éppen mindenben első kezdeményezője, de mindenesetre – még ma is – legintenzívebb fejlesztője, ápolója. Társadalmi életének e három főiránya a következő háromféle szövetkezetben nyilvánul, melyeket e három német szóban fejezhetünk ki, u. m.: «Schützen-», «Turn-» és «Gesangs-Verein».

Hogy keletkezésre nézve melyiket illeti meg az elsőség: e kérdés eldöntését a német tudósokra bízom. Annyit azonban bizvást lehet mondani, hogy a három közül a legújabb keletű – főleg kiterjedés és jelentőségre nézve – mindenesetre a «dalegyesület». Mert a testi erő és ügyesség kifejtésére irányuló törekvés már az ókor művelt népeinél is divatozott s így a «tornaegyleteket» nem is kellett a németeknek feltalálni, csak más alakban újra fölleveníteni.

A «lövész-egyletek» nagymérvű elterjedése pedig Németországban a lőfegyverek progresszív tökéletesbülésével áll kapcsolatban, s nem hiába német találta fel a puskaopt: mert a legtökéletesebb lőfegyverek is mindig a németektől kerültek ki, különben sem 1864-66-tal, sem 1870-nel nem dicsekedhetnének, s így mi sem természetesebb, minthogy a német lövészegyletek számát is egy nemzetéi sem múlják felül. – Hanem a dalegyületet, azt már csakugyan legújabb kelettel kellett feltalálni s erre egy nemzet sem volt annyira hivatva, mint éppen a német, melynek Isten jókedvében először egy *Bach*-ot és *Händel*-t. azután meg későbbben egyszerre oly zenei titánokat adott, mint Haydn, Mozart, Beethoven, Gluck, Schubert, Weber stb. Hát Németország fel is találta, miután már elébb feltalálta a tiszta férfi mű-négyest s azt már e század első negyedében úgy minőség, mint mennyiség tekintetében magas színvonalra is emelte. – Annyi sok ezer és ezer gyök aztán össze e műfajból, hogy nem fért már sem a szerzők fiókjaiban, sem a kiadók támláin s így méh-rajokként kellett őket kibocsátani előbb a német s utána a más nemzetbeli dalegyuletekre. Az anyakas dicsősége *Berlint* illeti meg, hol e század első tizedében kezdett az első «Liedertafel»-egylet virulni és terjedni, – melyet a híres *Zellner* K. Fr., Goethe és Fichte benső barátja alapított, főleg oly czélből, hogy hazafias dalokkal föllelkesítse a német s különösen a porosz ifjúságot a francia hatalmaskodás ellen. Ez inicziatívának aztán legnagyobb hasznát csakugyan Berlin is aratta s aratja manapság is, mint az egységessé vált Németország fővárosa. Mert ha mélyebben tekintünk a dolgok százados alakulásának a fenekére: be kell ismerni, hogy a német egység megvalósításának az eszméjét semmi sem érlelte meg oly hatalmasan, mint éppen a fentjelzett három irányú német társadalmi faktor, azok közt pedig első sorban a német dalegyuletek rendkívüli elterjedése és szívós működése. – Mert az egyre szaporodó helyi dalegyuletek időnként különféle elnevezés alatt tartományi «dalárszövetségekké» («Sängerbund») alakulván, mint ilyenek hat-hét évtizeden keresztül egyebet sem tettek, mint bejártak kisebb-

nagyobb időközökben az akkor még szétdarabolt Németország s a vele rokonfajú és nyelvű tartományok összes területét s a műéneklés és a nemzeti dalünnep vonzó firmája alatt addig harsogták az egymástól elkorlátolt németek fülébe a «Wo ist des Deutschen Vaterland?» s a «Schleswig-Holstein, Meerumschlungen»-féle hazafias dalokat, míg végre a porosz diplomaták s tábornokok is meghallották, Bismarckkal az élükön, s elérkezettnek találták az időt Berlint tenni a német egység központjává, a mi nekik fényesen sikerült is. De vajjon vége van-e már a német Sängerbundok német egységre való felhívásának s fegyvercsörtetésének, a műéneklés czéje alatt? Én Tamás vagyok benne, mert még több millió német él Európában, kiknek még mindig nem Berlin a fővárosuk.

A nagy tömeggel imponáló ünnepek hazáját, Amerikát s Angliát sem véve ki, sehol a világon oly nagymérvű dalárünnepélyek nem fordultak s nem fordulnak elő, mint Németországban, mert nincs is a világon sehol annyi dalegylet, mint Németországban s az oly tartományokban, hol a német nemzetiség van túlsúlyban. Sőt még a tengereken túl is, hol németek alakulnak kolóniákká, az első a mit társadalmilag létrehoznak: a sörházak mellett a »Gesangs-Verein«. Mert náluk e kettő elválaszthatlan egymástól.

Németország a jelzett évben a fentnevezett három társadalmi faktor közül ismét kettőt vitt az olvasztó egységi tűzbe. Az összes német «Schützen-Vereinung»-ok szövetkezeteinek birodalmi ropogós ünnepe *Berlinben*; az összes német «Dalegyletek» szövetkezeteinek *hangos* Verbrüderungs-ünnepe pedig – mirabile dictu! – *Bécsben* tartatott meg. Mindakettőre nézve óriási előkészületek történtek. Mind a két világ városban polgármesterekkel az élén a lehangzatosabb s legbefolyásosabb nevek, egyéniségek vezették az intézkedéseket, küldték szét a meghívókat s fogadtak az ezer és ezerekre menő vendégsereget.

Mind a két ünnepség intéző körei a magyarországi szaktestvérekhez is küldtek barátságos és szívélyes hangú meghívó körleveleket. A német és magyar sajtóban oly nagy port vert berlin-hamburgi kirándulást tervező magyar turisták, még be sem várva a meghívást, már előre meghívták magukat a berliniekkel.

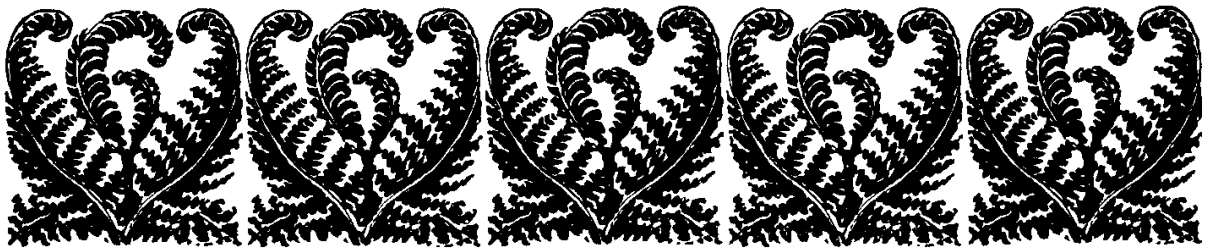
A nagy német bécsi dalárünnepélyre 84 szövetkezel jelentkezett 14,000 énekessel, s úgy az általános német «Sängerbund» ig. tanácsa, mint a bécsi ünnepélyt rendezett nagy bizottság az *orsz. magyar daláregyesület* is megtisztelte meghívásával.

Nem tehetek róla, de őszintén bevallom, hogy – legalább én bennem – ez a tíz év előtti egyetemes *nemei* dalárünnepély olyan prizmatikus gondolatokat keltett fel, a melyek háttérében az ő fekete színt látom ólálkodni, mert el lehet ám azon gondolkodni, hogy ugyan miféle döntő oka is lehetett annak, hogy az általános német Sängerbund igazgatósága, egy *specifikus* németországi ünnepség megtartása színhelyével szemben kilép a nagy német birodalom határaiból s egy idegen birodalom székvárosát s épp Bécsét kérte fel annak megtartására, mely (ha mindjárt németajkú is, de tényleg mégsem Németországhoz tartozó város) el is fogadta azt a legszélesebb mérvű apparátussal? S itt – nem bánom, bár sántikáljon a hasonlatom, – furcsa ötlet jutott az eszembe. Nevezetesen: miután ma már Francia-, sőt Oroszországban is meghonosultak a dalegyleti s dalárszövetségi – mondjuk, tisztán művészeti intézmények: mégis ugyan mit szólna hozza pl. Németország, ha a francia dalárszövetségnek eszébe jutna birodalmi dalárünnepélyét Strassburgban tartani meg, mely csak nemrég épp oly integráns része volt Franciaországnak, mint volt Bécs Németország- s a német Bundnak, sőt még több, mert annak egyszersmind feje és vezérvárosa is volt? Vagy mit szólna hozzá Ausztria-Magyarország, ha pl. az orosz dalárszövetség azért, mert e birodalomban is vannak szláv ajkú dalegyletek, nemzeti dalárünnepét egy osztrák, vagy magyarországi városban akarná megtartani, pl. Prágában vagy Turócz-Szent-Mártonban? Vagy mit szólna hozzá Szerbia, Románia, ha a magyarországi dalegyletek – melyek közt szintén van elég szerb és román ajkú dalegylet – Belgrádot vagy Bukarestet kérnék fel vendéglátó színhelynek, hogy ott a magyar Hymnust és Szózatot énekeljék? Én azt hiszem, alighanem «Kreutz-Zeitung»-i fogadtatásban

részesülnének. Hogy az osztrák kormány és Bécs város hatósága mégis oly nagy készséggel, sőt talán szövetségi előzékenység és áldozatkészséggel fogadta el az ajánlatot: ennek nem is tudom más etikai okát elképzelni, mint a lekötelező hízeltgő érzetnek azt a bizonyos fokát, mely a trójai fá-lóban is csak az őszinte rokonszenv, tisztelet s nagyrabecsülés ajándékát látja. Csak arra voltam akkor kíváncsi, hogy az a tizenötezer német énekes, mely a Praterban emelt óriási dalcsarnokban és Bécs összes éttermeiben öt napon át zengte a nagy Németország és az egyedül üdvözítő német kultúra dicsőségét és sírigtartó »Bruderschaft» poharat ürített az osztrák s talán még az erdélyi szász dalártestvérekkel is; vajjon ezek fülébe is beharsogják-e a «Wo ist des Deutschen Vaterland» himnuszát? S ha igen (pedig úgy is történt), vajjon okvetlenül szükséges volt-e e célból Bécsben tartani meg a német birodalmi dalárünnepélyt? Bevallom korlátolt diplomáciai eszemmel, hogy nem tudok e kérdésre megfelelni, megfejtését azokra a bécsi nagybölcsestgű urakra bízom, akik akkor e világra szólott ünnepélyben nagy erkölcsi vívmányt s Ausztriára nézve szövetséges hatalmi deferenciát láttak s akik emellett talán csakis az aranytojásokra vetettek szemet.

Az ünnepségre sem Német-, sem Ausztria-Magyarországban egyes dalegyletek nevére szóló meghívók nem lettek akkor szétküldve. Ilyenekben csak a különféle dalár-szövetkezetek részesültek. – Az *orsz. magyar daláregyesület* is ily alakban nyert meghívást, melynek alapján úgy magát, mint bármelyik vagy bármennyi tagegyletét is bejelentette a közreműködésre, akár az együttes, akár a solo-előadásokra, aránylag csekély részvételi díj mellett.

Az országos magyar daláregyesület sem testületileg, sem egyedenként nem vett akkor részt e speczifikus német dalárünnepségben. Nyilván abból az elvből indulván ki, hogy nem jó a német amalgamizáló elemmel még a művészeti tálból is közös cseresznyét enni. Van nekünk már úgyis elég közös ügyünk vele.

XXVIII.

Magyar zenészeti nevelés.

Minden nemzet szellemi fejlődésében legfontosabb a nemzedékek nevelése. Az abban uralkodó rendszer képezi azt az erős sziklavárat, amelyre fölépítheti életerős jövőjét s azt késő századokon át is biztosíthatja magának.

Az emberi nevelés különféle képen ágazik el s miután az emberiség különböző fajok s kisebb-nagyobb nemzetcsaládokra oszlik, melyek egymástól eltérő testi és lelki tulajdonságokkal s ebből folyólag különböző hajlam, véralkat, szenvedély, kedély s költői világgal rendelkeznek: semmi sem természetesebb, mint hogy az emberi nevelésben az általános elvek mellett a legfontosabb szerep kell, hogy annak az irányynak jusson, mely a nevelendő ember állami s *nemzeti* követelményeinek legjobban megfelel.

E sarkalatos igazság azonban, amióta szellemi fölénytel bíró nemzetek léteznek, folytonosan változik s módosul, sőt gyakran épp ellentétes irányt követ. Ennek pedig ismét természetes következménye az, ami a világegyetem nehézkedési törvényének, mely szerint a nagyobb tömegek magukhoz vonzzák a kisebbeket s azok útját, mozgását irányítják, gyakran pedig elterelik. Igazolják ez állítást nemcsak a régi, hanem a mai kor úgynevezett kultúrnépei is.

De tévednénk, ha azt hinnők, hogy az a fölény, amelyet egyes nagy nemzetek más kisebbek felett gyakorolni szoktak, mindig azok *tömegéhez* van kötve, mert a történelem azt tanítja, hogy nem a nagy nyers tömeg, hanem a koncentrált szellemi erő az a hatalom, mely hivatva van irányt adni és uralkodni.

Minden nevelési irány közt legéletképesebb az, mely a nemzeti sajátságok s tulajdonságokra támaszkodik: azért nincs veszedelmesebb s rombolóbb hatású, mint a *világpolgárságot szenvelő*. A nemzeti irányú nevelésben három főtenyező játsza a legfontosabb szerepet, u. m.: a *nyelv, irodalom* és a *művészet*. A nyelv és irodalom elválhatlan ikertestvérek s nem képzelhető kifejtett nemzeti nyelv kifejtett irodalom nélkül és megfordítva. De nem így van a művészettel, melynek fejlettsége soha sem előzheti meg amazokét, sőt sokszor van rá eset, hogy messze hátramarad tőlük nemcsak, hanem velük szemben még ellenkező irányt is követ.

A összes szépművészetek közt egy sincsen, mely az ember erkölcsi, társadalmi s nemzeti életére oly közvetlen befolyást gyakorolna, mint a zene.

Már az ókor legműveltebb népeinél is a zene játszotta a legfontosabb szerepet a művészetek közt.

Honnan a zenének e nagyhatalmi állása és befolyása, szemben a többi társművészetekkel? Ennek okát megtaláljuk első sorban a zene érzéki közegében; továbbá ama delejes hatásban, melyet a hang hullámzata az emberi szervezet legfinomabb idegszállaira gyakorol, mert innen van az is, hogy míg a tökéletesebb agy- és idegrendszerrel bíró állatfajok is teljesen érzéketlenek maradnak minden más művészet nyilvánulásai iránt: addig a zene misztikus delejessége alól nem vonhatják ki magukat. Érzékeink közt továbbá a hallérezék az, mely legkevésbé érintkezvén az anyaggal, a zene hangjai által az érzelmi és képzeleti világgal leginkább hoz közvetlen kapcsolatba. E mellett a zene egyénileg befolyásolja az általános

emberi érzéseket elannyira, hogy a hány hallgatója van valamely zenének, annyiféle módosulását engedi meg azoknak.

E módosítási képesség szüli azután az érzelmi hullámzatok amaz eltérő vonalait, melyek az általánosságtól különválva, *a nemzeti külön érmések és külön kedély-világ leszűrődését eredményezik.*

Történelmileg beigazolt tény, hogy az ókor művelt népeinek éneke és zenéje az általános emberi érzések kifejezésére támaszkodott. Mert minden művészet s így a zene is az ősidőkben a vallás s annak szertartásaival állott legszorosabb kapcsolatban. De az áhítat, a pietizmus – bármely vallással szemben – ének- és zeneileg csakis ugyanegy kifejezési vonalra támaszkodik, főleg oly állami szervezkedések keretében, hol az egyéni akarat és érzeményszerű kifejezés a korlátlan hatalommal szemben nem érvényesülhet. Az ókor államainak szervezete pedig mind ily alapon állott s kivételt csakis a hellén birodalom szabad államszervezete képezett, valamint hogy a zenének mint művészetnek első pregnánsabb *nemzeti típusaival* is szintén ott találkozunk. Mert a régi hellén nép volt az első, mely a zenét – az akkori viszonyok és az akkori hangszerek technikai színvonalához mérten, – nemcsak a legmagasabb s legtudományosabb fokra emelte, hanem első felismerője is volt ama tulajdonságának, mely szerint szellemi s érzelmi válaszfalakat képes vonni a különböző népfajok költészeti belvilága közt. Igaz, hogy az elvet gyakorlatilag csakis az ő – alapjában ugyan egyező, ám részletekben egymástól mégis eltérő – saját hellén tartományainak népfajaira alkalmazta, de sok századdal később, midőn a keresztény szellemi világ az ő általa megvetett alapokon építkezett tovább a zene terén, e felismert elv lett irányító arra nézve, hogy a zene egyik *legfontosabb nemzeti tényezővé* váljék az egész világon. Mert valamint a régi hellén korban más alapú, más kifejezésű s más jellegű vallási s világi ének-, dal- s zenével bírtak, pl. a *dóriai, jóniai, phrigiai, lydiai* vagy *aeoliai* tartományok: úgy napjainkban is észlelhetjük az eltérő különbségeket nemcsak a nagy nemzetek s népek, hanem még azok apróbb elágazó fajainak éneke, dala s zenéje között is.

XXIX.

Gounod Károlyról.

– Halálakor 1893-ban. –

A végéhez közeledő század irodalmi s művészeti nagyságai egymásután tűnnek le a cselekvés, az alkotás teréről. Mire utolsó órája ütni fog: talán már egy sem lesz élő tanúja annak a nagy átalakulásnak, melyen e század keresztül vitte a szellemi élet minden megnyilatkozását. – Meghalt st.-cloud-i villájában a 74 éves *Gounod* Károly is, a francia zeneiskola egyik kimagasló alakja s az egész világ ünnepelelt operáírója, ki a műtörténelemben maradandó nyomokat' hagy hátra s ki a hirtelen fellobbanó géniusz fényével három évtizeden keresztül kötötte le maga iránt az egész zenevilág figyelmét. Kihatóan fellendítő, sőt bizonyos tekintetben reformáló befolyással volt az operai zenestílusra, melynek nimbuszát, hírnevét s minden sikerét, dicsőségét köszönhette. Nem tartozott ama nagy reformátorok közé, kik ' a géniusz elementáris erejétől duzzadva, új elveket, új formákat, a régítől egészen eltérő irányt hirdetnek, azokat a gyakorlati téren kézzel foghatólag megvalósítják, s velük alaposan átváltoztatják a művészet arczatát. Inkább az olyan tengerjáróhoz volt hasonló, aki már mások által kijelölt irányokban haladva, szerencsés ösztöntől hajtva, nevezetes s értékes földdarabbal gazdagítja a szárazföldet. Tehetségét, tudását s költészeti ihletének összes készletét egyetlen dalművében: »*Faust*»-ban öntötte ki. Amit előtte és utána teremtett, azok többé-kevésbé értékes s részleteiben érdekes termékei voltak ugyan egy előkelően gondolkodó s tisztult ízlésű zeneköltőnek: de általuk még sem lett volna soha halhatatlan. Mert nincs valami sajtáságosabb természetű dolog, mint az irodalmi és művészeti termelés. Olyan az. mint az őserdő. Széltében hosszában bejárhatjuk, de ezer és ezer bozót, kúszó növény és sudaras fa mellett kell elhaladni, míg néhány olyan növéssüre, olyan koronajura találunk, melyek kimagasulnak a számtalan közül. Millió és millió a száma a műtermékeknek, egyes írók és művészek egymaguk egész óriás garmadával szaporítják azokat, de végre is szerencsésnek mondhatja magát az, aki legalább *egygyel* pályázhat a halhatatlanság díjára.

Gounod is az utóbbiak közé tartozott. Szerényen, minden önbizalom nélkül kezdte életpályáját, melyen inkább volt hajlandó vallásos rajongásával az egyházat, mint a művészetet szolgálni.

Midőn, mint a párisi zenede növendéke, a római nagy állami ösztöndíjat elnyerte, mely egy pár évig kötelességévé tette az Olaszországban való tartózkodást: Rómában nem az olasz operáírók, hanem a Palestrina-korszak egyházi zeneíróinak a vezérkönyveit tanulmányozta s papnoviczius hivatásával kolostorba visszavonultan élte napjait. Köteles stipendiális tanulmányainak hátralevő részét aztán Bécsben töltötte, hol kisebb egyházi dolgozatai s egy szélesebb kidolgozású rekviemjével keltett figyelmet. Visszatérve Parisba, orgonamesteri állást foglalt el s 1849-ben ott is első nagyobb sikerét egyházi zeneműnek: egyik ünnepi miséjének köszönhette. Londonban több műve szintén előadásra kerülvén, ott a nagyhírű énekművész Viardot Garcia méltatta nagy figyelemre tehetségét s későbbben első operai kísérletének: «*Sappho*» dalművének is megnyitotta a párisi nagy opera kapuját. A vele elért siker azonban inkább csinált volt. A német zene szellemével lévén impregnálva, melyet még

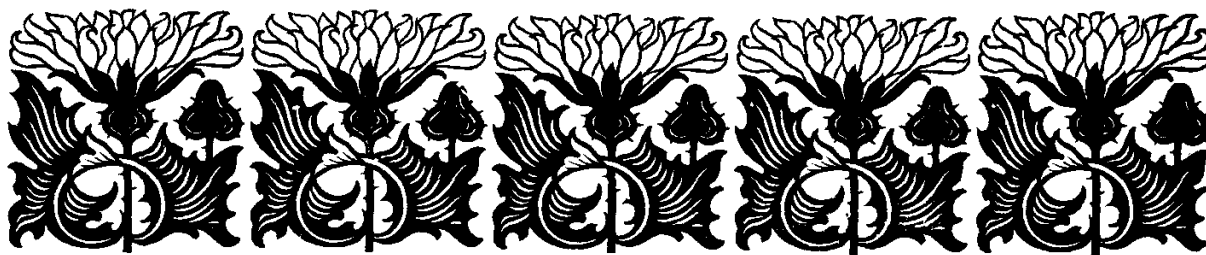
nem bírt kellően ellensúlyozni saját egyéni vonásaival: ez első dalműve a tehetség forrongásának s az önmagával való küzdelem kínos vergődésének a jeleit árulta el. – Daczolt a közvéleménnyel s «Ulysses», «A vérengző apáca», a Moliere-szövegű «Öncsinálta doktor» dalműveivel, melyek hol a nagy operában, hol a Théâtre lyrique-ben kerültek változó sikerrel színre, még mindig nem sikerült neki, mint mondani szokás: megütni a főnyereményt. – 1855-ben, midőn Viktória angol királynő Parisban látogatást tett a már akkor nagyhatalmú III. Napoleon császár és neje Eugénia udvaránál: ez alkalommal Gounod irt ünnepségi nagy kantátiét, mely őt egyszerre a francziák népszerű zeneírójává emelte. De mindez csak előhírnöke volt annak az óriási diadalnak, mely reá négy év multával várakozott, mikor 1859-ben márczius 19-én «Faust» operája került színre először a Théâtre lyrique-ben. Paris akkor már a szó valódi értelmében a világ központját képezte. A tudomány, irodalom, művészet, divat, ízlés, hatalmi túlsúly, diplomácia, katonai erő, világbefolyás legintenzívebb szálai mind ott egyesültek, mint irányadó góczpontban. A jelszó tehát onnan lett kiadva, hogy Gounod Faust-ja a jelenkor legkimagaslóbb operája. Akik Parisból jöttek, csodadolgokat beszéltek sikeréről, a francia lapok pedig egymásra licitáltak a legmagasztalóbb jelzők osztogatásában. Még Meyerbeer «Afrikai nő»-je is háttérbe szorult mellette. De ez egyszer nem is volt oly nagy szükség a francia öndicsőítés nagy trombitájára, mert ahol csak a «Faust» zongorakivonatát vagy vezérkönyvét megismerték: ott azonnal meg is ragadt az a színházigazgatók, karmesterek, zenészek, dilettánsok kezében. Behízelgő dallamai- s tánczene-részleteire Liszt Ferencz egyik legsikerültebb s a virtuózok szájízének hatásosan megfelelő zongoraátiratát bocsátotta közre s bizvást elmondható, hogy ez opera népszerűsítésére Liszt átírata legalább is volt s még manapság is van oly befolyással, mint száz meg száz színpadi repríz. Wagner Richárd, – Liszt Ferencz későbbi veje, – kinek operai útjában Faust ez időben a leghatalmasabb fékezőt képezte, nem is tudta Lisztnek soha megbocsátani, hogy – bár akarata ellenére, – oly sokáig segített zseniális átiratával visszatartani a javára megindult áramlatot.

De miben feküdt Faust-nak e páratlan sikere? S mi vonzza még manapság is a közönséget, ha Faust-ot látja a színlapon? Röviden lehet e kérdésre felelni. Az a szerencsés stílkeverés, mely a zenében mindig a maga részére hódítja a tömeget, ha abban a színpompák kaleidoszkopikus változatosságát feltalálja. Faust zenéjében is feltalálta – mámorító diluczióban – a szívhez szóló olaszos melodikának behízelgőségét épp úgy, mint a francia ritmus és esprit pezsgését, a Rossini-Meyerbeer-féle csattanós hatásokat s a német irány komolyságos harmóniai fűzéseit, melyek az előtt, mint külön specialitások szerepeltek. Még az akkor már lendülésnek indult wagnerizmusi fűszerekből is talált benne oly raffinírozott vegyítéseket, melyek érzéki hatására nem kellett teljesen elbódulnia. S mindez annyi Ízléssel, annyi egységes művészi kombinációval s a hangszerelés oly választékos csoportosításával lett Faust-ban feltalálva, hogy műértőre és- laikusra egyaránt nem téveszthette el óriási hatását. De hogy az ily erős szellemi expanzióknak első sorban magának a szerencsés keverőnek az idegzetére kellett visszahatnia, az is természetes. A Gounod által felhasznált nárcotikus zenei szerek őt bódítottak el legerősebben. Megdöbbsent saját magától, megrendült szerencsés keverésének váratlan sikerétől s az ambíció mérge lopódzott ereibe s agyába. Azt hitte, hogy azon az utón, amely megnyílt előtte a magasba jutásra, ugyanazokkal az eszközökkel tovább is folytathatja az aszczenziót. De csalódott. «La colombe», «Philemon és Baucis», «Saba királynője», sőt még «Mireille» s Legouvé «Les deux reines de France» tragédiájának megzenésítése is (mely utóbbi azonban az akkori francia cenzúra folytán soha sem került előadásra) – minden részletszépségeik daczára – csak arról tettek tanúságot, hogy Faust annyira kimerítette erejét, hogy magasabbra szárnyalni többé nem engedte. De 1867-ben még egyszer mosolygott reá a múzsája s «Romeo és Julia»-jával a Théâtre lyrique-ben ismét oly magasra szökött, mely majdnem a Faust-éval állt egy színvonalon. A költőnek ez

operájával szemben még egyszer sikerült ihlettségének erejét összeszedni s megmutatni, hogy annak forrása nem apadt ki egészen. Nagyban hozzájárult e második nagy sikeréhez az is, hogy az ő legerősebb oldalára: a szerelmi lyrára, e Shakespeare-i szövegű dalművében szintén oly s talán még nagyobb intenzivitással támaszkodhatott, mint Faust-ban. Erejét nem alterálta ebben annyira a démoni elem, mint amabban. Dúsgazdag fantáziája, édesen mámorító szerelmi lyrája, hangszerelési színpompája s a kifejezés előkelősége e dalművében nyilatkozik a legváltozatosabb formában. Ha Gounod ekkor megáll s tovább nem ostromolja az eget: nagy tehetségének sokkal egyhangúbb konstatálásával szállt volna a sírba. De ő tovább törekedett a magasba, pedig már a továbbkapaszkodás eszközeinek utolsó készletéből is kifogyott. «Cinq-Mars», «Polymete» s több más kísérlete már csak lefelé vezették a lejtőn. Erkölcsi kárpótlásul 1870-ben a párisi opera igazgatósága a legnagyobb fényvel akarta színre hozni diadala csúcspontját: Faust operáját; de e terv a német-francia háború folytán meghiúsult. Az ezután bekövetkezett francia viszonyok még kevésbé voltak alkalmasak Gounod Károly tehetsége felvillanyozására. Lelkét egészen lehangolták a leverő események és Londonba tette át lakását. Ott virágzó énekegyeletet alapított s a vele rendezett hangversenyek által ünnepelt központjává vak az angol zenevilágnak. – Midőn vége lőn a hazáját annyira lealázott szerencsétlen háborúnak: «Gallia» czímen lamento-cantatét írt, mely Franciaország minden részében a legnagyobb elismeréssel fogadtattott. – A 80-as években ismét nagy energiával fordult az opera-íráshoz. «Sardanapal», «Francesca di Rimini», «Jeanne d'Arc» egymás után kerültek ki tolla alul. De a régi fény nem tért többé vissza. Az elérhetlent: a teremtési kreszcendót nem tudta többé elérni. Levert, apathikus kedélyű lett, keveset érintkezett a külvilággal, sőt kerülte a társadalmi érintkezést. Visszaesett vallási rajongásaiba s leginkább egyház-zenei szerzeményekben öntötte ki miszticizmusra hajló búskomorságát.

Gounod fényes életpályát futott meg. Volt része bőségesen a föld szellemi s anyagi javaiban. Számtalan kitüntetésben részesült. Nevét tisztelet és elismerés környezte az egész világon s nemzete bálványozta. Művész ennél alig kívánhat s érhet el többet, mert fény és nimbusz az a két pólus, mely a művészi ambíciót betölti, kiegészíti. Kevesen érik el ezt ama sok-sok ezer között, kik a csábos délibábot kergetik. Rendesen összeroskadnak a félúton, vagy elzülленek, mielőtt tovább álmodhatnának.

Gounodnak volt módja nemcsak álmodni, de megvalósulva is látni a tündéri arany álmokat. Élete s művészeti működésének jelentősége felett bezárultak az akták. A műtörténelem igazságos ítéletet mond felette s kimutatja helyét a halhatatlanok között.

XXX.

Beethoven a zenéről.

Egész külön s nagy érdekű irodalmat képez az, amit Beethoven élete, működése s zenekölteményeiről az életírók, esztétikusok, kritikusok s történelmi kutatók összeírtak. De annak, hogy maga Beethoven miként gondolkozott a zenéről: csak kevés nyomát találjuk. E tekintetben kevés ember előtt s csak ritka alkalmakkor tárta fel lelkét s bocsátkozott behatóbb eszmecserébe. Pedig melyik művelt embert ne érdekelne ez, aki e világ-géniusz nevét ismeri és remekműveit csodálja?

A művelt zeneközönség oly sokat foglalkozik Beethoven műveivel s időnként annyi alkalma nyílik az ő remek alkotásait nyilvános előadások nyomán is élvezhetni, hogy nem vélek érdektelen dolgot elkövetni, ha Beethoven gondolkodását a zenéről oly forrás után ismertetem, amely méltán vallhatja magát a leghitelesebbnek nemcsak, hanem egyszersmind a legszerencsésebbnek is.

Ily forrás: *Brentano Bettina* Goethével való levelezési gyűjteményének ama lapja, hol híven leírja nagyhírű barátjának, hogy Beethoven miként nyilatkozott előtte egyik ihletett perczében a zenéről, mint lelkének egyedüli éltető eleméről? – Bettina – mint ismeretes – Goethe egyik ifjúkori barátnője- s ideáljának: Laroche Maximilianának volt a leánya, kit a nagy költő kiválóan kegyelt fényes szellemi tulajdonaiért s kit gyöngéd szeretete jeléül rendszeren «*kedves gyermekének*» nevezett. Különbén igen valószínű, hogy Bettinának Goethével való szoros szellemi viszonya s folytonos érintkezése is hozzájárult ahhoz, hogy Beethoven vele szemközt oly közlékeny lett, mint talán senki mással s akit mintegy szellemi közvetítőnek tekintett maga és Goethe között.

Bettina Beethovenról s ama mély benyomásról, melyet a nagy zeneköltő az ő szelleme és kedélyére gyakorolt, Goethének rendkívüli elragadtatással írt, mely alkalommal lényegileg ugyan fenkölt, de gyakran túlfellengős és homályos értelmű kifejezéseket is használt, mire Goethe találó humorral figyelmeztette is erre vonatkozó válaszaiban.

Bettina levelét egészen mellőzve: annak csakis ama részét ismertetem, amely Beethoven lelke mélyébe enged tekinteni arra nézve, hogy miként gondolkodott a zenéről?

Egy ízben – írja Bettina – midőn Beethovennel a schönbrunni parkban sétáltam: hosszabb szünet állt be társalgásunkban, melyet Beethoven e szavakkal szakított félbe: «Goethe költeményei nemcsak tartalmuk, hanem ritmusaik által is hatalmas benyomást gyakorolnak kedélyemre. Hangulatuk fölizgat, megzenésítésükre lelkesít. Magasztos költői intenzió s az összhang titka rejlik azokban. Lelkemben hordozom dallamaikat s szenvedélylyel követem azok szárnyalásait, de ha elértem őket, ismét tovatűnnek előlem s elvesznek a különféle izgalmak tömkelegében. Majd ismét megújult szenvedélylyel keresem képeiket, míg végre feltalálom. Azután nem tudok tőlük elválni; az elragadtatás gyors szárnyalásával kell őket átvezetnem minden moduláczió, míg végre diadalmaskodom az első zenei főgondolat felett. S lássa, ez a *szimfónia!*

«A zene a szellemi s érzéki világ közvetítője. A dallam a költészeti világ érzéki föltárulása.

Mert nem érzékít-e meg a dallam valamely költeményt? Nem észleljük-e pl. Mignon dalában az ő egész érzéki hangulatát s nem késztet-e ez érzés újabb alkotásokra? Ilyenkor a lélek végnélküli határokig vágyik terjeszkedni, hogy mindama érzelmek gyújtóhoz jusson el, melyek az egyszerű zenei gondolatokból erednek s melyek nélkül ezek soha felszínre nem kerülnének. E nélkül nincsen valódi műalkotás. Ez a *harmónia*. Ezt fejezik ki az én *szimfóniáim*. A sokféle formák árajai így hullámszerűen tova egy és ugyanazon mederben közös cél felé. Ily alkalommal érezzük, hogy minden szellemi működésben az örök, a végtelen, a soha fel nem fogható nyilatkozik. Én is (habár műveim alkotásánál mindig a megoldott feladat érzete tölt el) folyton égető vágyat érzek az utolsó ütenynél ismét újra és újra kezdeni az isteni játékot.

«Beszéljen kérem, Goethével felőlem, ajánlja figyelmébe szimfóniáim meghallgatását s akkor hiszem, igazat adand amaz állításomnak, hogy a zene az egyedüli szellemi kalauz a magasabb tudás világába, mely az embert is magában foglalja ugyan, de amelyet az ember teljesen fölfogni még sem képes. A zene a mennyei tudományok sejtelméhez vezet s minden szépre lelkesít. Egyszersmind a szellemi revelációk érzéki viszfénye. Oly szükséges elem a lélek táplálásához, mint a lég a testéhez s mégis mily kevés a száma azoknak, kik azt átérteni, átérteni képesek! De minél fejlettebb lesz az emberiség műveltségi foka, annál többet fog meríteni belőle lelke táplálásához s minél többet merít, annál érettebb lesz a lelke a zene által okozott magasabb érzések befogadására. Hány ezer és ezer ember lép frigyre a szerelem kedvéért anélkül, hogy csak egynél is nyilvánulna közülük az igaz szerelem? Epp így van ez a zenével is. Ezerén és ezerén foglalkoznak vele anélkül, hogy csak egy is megértene annak isteni lényegét. Mert a zenének is, mint minden más művészetnek, magasabb erkölcsi motívumok szolgálnak alapul s ebből kifolyólag minden valódi művészeti előhaladás magas erkölcsi becsset bír. A mindenség harmóniája örök törvényeinek magunkat alávetni s e törvények által lelkünket vezetetni, irányítani, hogy képes legyen a művészet revelációi iránt fogékonysággal bírni: ez minden művészet kiváltságos követelme. Nyilvánulásaiba beleélni magunkat: ez az isteni behatások iránt való odaadás, mely a féktelen erők feletti fenséges nyugalom gyakorolja s a képzeletnek a legmagasabb tevékenységet kölcsönzi. S így képviseli a művészet a földön mindenkor az istenség fogalmát, az embernek hozza való viszonya pedig *hitvallásnak* nevezhető. Amit a művészet által nyerünk, az az istenségtől ered és isteni sugallat az, mely a csapongó emberi képzelet elé valami elérhető cél tűz ki.

«A zene a szellem ama villanyos talaja, melyben él, gondolkodik és alkot. A bölcsészet a szellem zenei villanyosságának az összhalmazata s ama törekvése, amely őt készíti minden létezőt egy ő alapelve visszavezetni: a zene által csak fokozódik. A szellem elveszti uralmát a már egyszer megalkotott mű felett s aztán már csak éledegni tud benne. Így minden valódi becsset bíró s befejezett műalkotás függetlenné válik, hatalmasabb magánál a teremtő művésznél s nyilvánulása által visszatér isteni eredetéhez s csak annyiban áll még összefüggésben az alkotó emberrel, hogy bizonyosságot tegyen a benne rejlő isteni közvetítés felől.

«A zene tanúskodik a léleknek a világharmóniához való benső viszonyáról. Mert minden külön zenei gondolat érezteti a lélekben rejlő eme harmóniát s benső, szét nem választható rokonságban áll a világharmónia összességével, mint egy örök egységgel.

«Mind e villanyosság túlaradó zenei alkotásra ösztönzi a szellemet. Lássá, az én lényem is villanyos természetű. De félbe kell immár szakítanom mélységes zenebölcsészeti előadásomat, nehogy elmulaszszam zenekari próbámat. Írjon kérem felőlem Goethének (így végzé Beethoven Bettinával való társalgását), ha ugyan megértett engemet.»

Álljon itt Goethe egyik, Bettinához írt levelének ama részlete is, melyben Beethoven fentebbi reflexióira, valamint ő rá magára, mint a zene legkimagaslóbb képviselőjére nézve jellemzőit nyilatkozik.

«Igen nagy örömet szereztem nekem – írja Goethe Bettinának – soraidal, melyekkel

alkalmat nyújtottál egy oly nagy szellem képét, minő Beethoven, lelkembe fölvehetni. A mindennapi elme valószínűleg ellentmondásokat találna Beethoven szavaiban, de nézetem szerint amit egy oly – a lelkesültség démonaitól megszállott – nagy szellem kijelent, az iránt a laikusoknak tisztelettel kell viseltetni, akár benső sugallat, akár világos tudás szóljon belőle, mert általa mindenkor az isteni kinyilatkoztatás beszél hozzánk s a jövő tudás magvait hinti el. De szükséges is, hogy az ily nagy szellemek igéi általános elismerésben részesüljenek. De erre nézve el kell előbb oszlania a ködnek, mely az emberek lelki szemeit eltakarja. Add át Beethovennek legszívélyesebb üdvözetemet, biztosítva őt, hogy szívesen hoznék bármily áldozatot, csakhogy vele személyesen megismerkedhetnem, mert hiszem, hogy a vele való eszme- s érzelemcsere mindkettőnkre nézve csak óhajtott eredményeket szülne. Talán sikerülend őt rábírnai egy Karlsbadba való utazásra, ahol én minden évben tartózkodni szoktam. Ott leginkább nyílnék alkalmam őt hallgatni s *tőle tanulhatni*. Mert *őttanítani*: az valóban a nálamnál még sokkal bölcsőbbektől is dőreség volna. Neki saját lángelméje világít és sokszor villámként deríti fel előtte mindazt, amire nézve mi sötétségben tévelygünk, alig gyanítva, hogy melyik oldalról fog majd fölkelni a nap?»

Midőn Bettina Beethoven fentebbi nyilatkozatait Goethével közölni akarta, előbb megmutatta följegyzéseit a társalgásról magának Beethovennek, hogy jól fogta-e fel szavai s eszméinek az értelmét? Beethoven sajátkezűleg írta rá helyeslését s csak itt-ott javított egyes kifejezéseken. Később pedig, midőn Bettina felolvasta Beethoven előtt Goethe fentebbi reá vonatkozó sorait, az így kiáltott fel: «Ha valaki, úgy bizonyára én vagyok az, úgy hiszem, aki Goethével igazán képes a zene lényegét megismertetni.» A Goethével való találkozásra nézve pedig Karlsbadban, e szavakra fakadt: «Semmi sem fog visszatartani, ez utat legközelebb megtenni. Miért is nem tettem már meg régebben? Sokszor gondoltam én különben erre s csak bátortalanságom tartott vissza, mely oly sokszor erőt vesz rajtam szemben az emberekkel. De Goethétől nem fogok többé – mert nincsen is okom – félni.»

Ama benső szellemi viszony, mely ezután Goethe és Beethoven közt kifejlett s mely e két világszellemnek egymással való megértetésére irányult: főleg Bettina közvetítő levelezésének tulajdonítható s a műtörténelem számos adattal és anyaggal rendelkezik, melyek e viszonyra nagy érdekű világot vetnek.

Beethoven teljesen át is értette Goethe világszellemét, habár élete és külső viselkedési elveire nézve nem egyszer foglalt el irányában határozott ellentétes állást.

Nem így azonban Goethe, aki – mint a műtörténelem följegyezte, – gyakran vallott s nyilvánított a zenéről ellenkező nézeteket, meggyőződéseket a Beethovenéival szemközt. Sőt nem egyszer magát Beethovent is elítélte zenéjével együtt.

Hogy az utókor kinek adott igazat? Ezt nem kell bővebben magyarázni. De talán felesleges is. Hisz ma már mind a két világszellem, mint az emberiség közös tulajdona s mint örökragyogású fénycsillaga világítja be annak szellemi égboltját.

XXXIX.

Félszázados emlékek.

(A magyar zene történetéhez.)

A magyar zenét és hírét ma már az egész világon ismerik. Hírnevű virtuózok, zeneszerzők, műírók, úgyszólván minden művelt nemzetet megismertettek vele. Van elismerésre méltó önálló irodalma, a legkisebb műformától kezdve a legnagyobbig: *azoperáig*. Népdal-gyűjteménye leggazdagabbnak mondható s a magyar születésű művészek közül számosan világhírűek. A magyar zenét kiváltképpen művelő s terjesztő ciganyzenekarok bejárják a világvárosokat, megfordulnak a tengereken túli világrészekén is, s mindenütt felköltik úgy a szakértők, mint a közönség figyelmét, sőt bámulatát a magyar zene páratlan gazdagsága, eredetisége, gyűjtő hatása és bájossága iránt.

Ezek mind elvitázhatatlan tények, melyeket mindenki lát, ismer, kivéven azokat, – még saját véreink közül is, – akiknek mindenben becsesebb az idegen mint a hazai, s kivéven azokat, – a külföldiek közül, – kik az elfogultság sűrű pókhálóján keresztül tekintik a világosságot.

A magyar nemzeti színház megnyitásának félszázados évfordulója az 1887 aug. 22-ére esett. A magyar irodalom s művészet világitó napja kelt föl annak megnyitásakor s mindaz, ami a nemzeti kultúrelét terén kiható, termékenyítő s fellendítő a mai napig történt: szellemi fejlődésünk ez irányító központjával állott kapcsolatban.

A magyar zene is e napon ébredt fel hosszú, zavaros álmából s e naptól kezdve lépett öntudatosan a nemzeti közművelődés tényezői közé. Nagyon kevesen vannak ma azok közül, kik félszázadot túlélve, ez idő alatt közvetlen megfigyelői s részben tényezői is voltak a magyar zene fejlesztő munkájának.

Mint egyike a még élő keveseknek, kik az élet sokféle viszonzásainál fogva a magyar zene félszázados forgó örvényébe lettem sodorva, néhány érdekes lapot szakított ki emlékeimből, megismertette a mai nemzedékkel a nagy különbséget, mely a mai s a félszázad előtti magyar zene álláspontja közt létezett.

Mert mai értelemben vett magyar zenéről voltaképpen csak a nemzeti színház megnyitásától, vagyis: a 30-as évektől fogva lehet beszélni. Ami addig létezett, az csak aféle véka alá rejtett gyertyaláng volt.. E század első negyedében a nép ajkán legfeljebb a régi Rakóczy-kesergő nóta s az ebből keletkezett Rakóczy-induló élt; voltak elterjedtebb magyar népdalok s úgynevezett verbunkdallamok is, melyek mellett elkesergett s elkvaterkázott a magyar középnemesség is, ha kedvelt cigánybandája húzta; de mindezzel csak szórányosan lehetett találkozni. Ez időben az európai hírvilág barna zenész: a naturalista *Bihari János* képviselte úgyszólván egyedül a számbavehető magyar zenét. Hangjegyismerő, vagy zeneileg csak félig-meddig is képzett magyar cigány vagy zenész alig létezett, akik pedig léteztek, azok nem értették a magyart s nem tudtak behatolni érzelmi s költészeti világába.

Az első műveltebb magyar zenész *Lavotta János* személyében lép fel, ki e század tízes s húszas éveiben volt országshíressége kedvelt és ismeretes. Őt az utolsó magyar troubadournak lehet nevezni, amennyiben ép oly kalandos életű s helyhez nem kötött művész volt, mint középkori kollegái, emellett büszke volt magyar nemesi voltára. Kitűnően kezelte a hegedűt s egyik gróf *Szirmay*-val beutazván Olaszországot, annak bőkezűsége által ritka becsű Antonio

Stradivari hegedűhöz is jutott, melyen nem egyszer ragadta lelkesedésre a megyei magyar urakat restaurációk vagy családi ünnepélyek alkalmával. Mert pénzért nyilvánosan sohasem hallatta magát, hanem amely főúri vagy előkelő magyar nemesi családnál szívesen látták és jól érezte magát, ott heteket, hónapokat, sőt éveket is eltöltött. A legszebb magyar népdalok és hallgató nóták – ezek közt a ma is páratlanul álló a »*Cserebogár*» s »*Aniska szerelme*» – neki köszönik eredetüket. Ő volt a magyar program- s műzene első kísérője is, apróbb-nagyobb zeneképekben eszményítván az 1809-iki utolsó nemesi inszurrekció mozzanatait. Műveiből csak két füzet látott önállólag napvilágot, melyeket néhai Wagner József pesti műárusnál a 50-as évek elején atyám adott ki, kinek a házánál Lavotta szintén több évet töltött mint barátja és hegedűtanára, s kinek nagybecsű olasz hegedűjét is hagyományozta végrendeletileg. E ritka becsű hangszer azonban egy pár évtizeddel későbbben családi események folytán épp oly viszontagságos sorson ment keresztül, mint egykori eredeti gazdája. Lavotta műveiből későbbben több zenei folyóiratban is jelentek meg részletek zongoraátiratokban, de amelyek nem igen tekinthetők hiteleseknek, mert összes kéziratai szintén atyám birtokába jutván, azokat én az 50-es években elhunyt humoristánk *Bernáth Gáspár*. Lavotta életírójának, rendelkezésére bocsátottam, aki azok közül egypárt közölt is könyvében, a többit a nemzeti múzeumba letéteményezni ígervén. Utánjárásomnak azonban Bernáth G. halála után nem sikerült azokat ottan feltalálni; valószínűleg örökre elhanyagoltak, elzüllöttek, a magyar műtörténet nem csekély kárára.

A magyarországi zeneélet általában oly csekély volt hazánkban a 30-as évekig, hogy mi érdeket sem keltett. A szorosán vett magyar zene pedig, daczára a Bihari, Csermák és Lavotta nyomdokain haladó, fejlődő és szaporodó híres cigánybandáknak, sohasem vonta volna magára nagyobb mérvben a figyelmet, ha a magyar nemzeti színház meg nem nyílik s annak kebelében nem találnak kiható működési tért mindazok, akik annak minden irányú fejlesztésére döntő s irányító hatást gyakoroltak.

Nagy lökést adott a magyar zene fejlesztésének *Rózsavölgyi Márk*, ki a 30-as években magyar s erdélyországi műutazásaival ünnepelt zenésze lett a két hazának. Mint kitűnő hegedűművész s mint művelt, tanult zenész, sok szerencsével tudta összeegyeztetni a régibb magyar stílust az újabb kor ízlésével. Ő már Lavottától eltérőleg, belépti díjak mellett tartotta magyar zeneelőadásait, hol kizárólag csak régibb és saját szerzetté magyar hallgató nótákat, ábrándokat, palotásokat s akkor már jóformán divatba jönni kezdett «csárdás-frisseket» játszott egymaga, minden kíséret nélkül. Gyorsan termettek utánzói, kik a sikerben vele osztozkodni kívántak. Rózsavölgyit mint serdülő ifjoncz láttam és hallottam először s utoljára életemben Nagyváradon, 1834-ben, hol atyám mint nagy zenekedvelő és partfogó, tiszteletére fényes estélyt adott. Egész életemre kihatott a vele való találkozás s a magyar zene iránt hozzám intézett lelkesítő szavai későbbi életpályámra is kihatottak.

Az akkori időben zeneművek kiadása hazánkban a legnagyobb ritkaságok közé tartozott s valami elterjedtebb magyar nótát vagy verbunkost is inkább Bécsben, mint Pesten kellett keresni nyomtatásban. Rózsavölgyi sokat irt, de művei csak lemásolt kéziratokban forogtak. Fia, Rózsavölgyi Gyula, a maiglan is fennálló fővárosi hasonnevű műárusi cég megalapítója, húsz évvel későbbben (az 50-es évek elején) adta ki összes műveit (zongorára alkalmazva, melyeknek azonban új és javított kiadása kívánatos volna.

Ha emlékezetem nem csal, egy évvel későbbben (1835-ben) ugyancsak Nagyváradon láttam legelőször *Erkel* Ferenczet is, szintén atyám házánál, aki a már akkor szélesen ünnepelt zongoraművész tiszteletére még fényesebb estélyt adott a Rózsavölgyiéénél. A kolozsvári színes daltársulattal jött Nagyváradra, mint annak karmestere, hol aztán az egész téli időszakot töltötte. Már akkor is. mesteri játéka mindenkit elragadott, reám pedig oly kitörülhetlen mély benyomást gyakorolt, melyet többé felejtani nem tudtam, s mely a művészeti pályát illetőleg, reám nézve elhatározó is lett. Házunknak úgyszólván mindennapos s tisztelt vendége volt, s játéka mellett nem egyszer hallgattam lelkesedéssel hévteljes szavait

és eszmecseréit is magyar zenészeti fényes tervei felett, melyeket házi zenemesterem, a magyar zene terén is sok érdemet szerzett *Kirch* Jánossal folytatott. S egy félszázad lefolyása alatt aztán mily fényesen teljesültek az ifjú művész s a rajongó tanár és tanítvány álmái! Két évre rá megnyílt a magyar nemzeti színház, hol Erkel Ferencz aztán megtalálta géniuszának megillető helyét s attól kezdve a magyar zene fejlődési története is elválhatlan lett az ő nagy nevéből.

Hogy a szellemi élet terén mindenkor észlelhető amaz igazság, hogy egyik közművelődési ág miként szüli, fejleszti fokozatosan a vele való rokonágakat: sehol oly meglepő arányban nem lett beigazolva, mint a nemzeti színház megnyitásával Magyarországon. A színművészet föllendíté a drámát és szépirodalmat; a magyar népszínművekben meghonosított népdalok egész újabkori nép-, dal- s későbbben műdal-irodalmat teremtett; az Erkel Ferencz által megteremtett s a mások által is sikeresen folytatott magyar opera-irodalom kifejleszté a finomabb, a magasabb zenei ízlést, ez viszont megszaporítá az érdeklődő közönség számát s a műipart is.

Midőn a 40-es évek végén, hol a nemzet alig bírt betelni lelkesedésével a magyar irodalom, költészet, zene-s színművészet által kivívott kimagasló sikerek felett, s e lelkesedés tetőpontját érte el a szabadságharc s harcz diadalaiban: a magyar zene is azon a ponton volt, hogy lépést tartva amazokkal, kifejlődése legszebb virágaival kedveskedjék. De a nemzeti szabadság leveretése mint perzselő, izzó hamu hatott leveleire s egy fonnyasztó évtizednek kellett lefolynia, míg megszakított életfonalát ismét fölvehette. A magyar zenének azonban épp e dermesztő s még inkább az azután következett két évtizede az, melyeknek mai álláspontját köszönheti.

A magyar nemzet életében sajátságos és örökké nevezetes időszak marad az, melyet a 40-es évek határolnak.

A magyar szín- és énekművészet legszebb virágzó korszakát akkor élte. Ez utóbbi eçén különösen egy *Schodelné*, *Hollósy Kornélia*, *Füredy*, *Benza*, *Kőszeghi*, *Szerdahelyi* stb. fényeskedtek s magyar dalművet, magyar dalokat páratlanul előadva hallani, messze földről is zarándokoltak Budapestre. Liszt Ferencz kezdeményezésére, minden akkori európai hírvirtuóz ellátogatott hozzánk s nem volt hangverseny, melyen a magyar dal s zene jogos helyet ne foglalt volna. *Berlioz* is eljött közénk s Liszt után második vitte világgá csodás erejű Rákóczynt. Megszületett két nemzeti imánk: a «Hymnus» és a «Szózat»; közvagyonná vált a «Hunyady-nyitány» és annak «Hattyúdala»; *Egressy* Béni újabb irányú magyar dalai és hallgatói szétterjedtek az országban s az akkori híres cigány-bandák is, mintha villanyütésre átváltak volna, hatalmasan belenyúltak a nemzet művészeti öntudatának fölbresztésébe. Lázasan lüktetett egyrészt a teremtő erő; de másrészt a gyors siker s a feltűnési viszketeg a kevésbé hivatottakat is a küzdőmokra csábította s a sok jó, üdvös és valóban ihletett zenei termék mellett burján módra keletkezett a sok rossz, Ízléstelen és korcskinövés is, melyek csakhamar túlsúlyra jutván az ízlésében még eléggé raég nem állapotodott s öntudatosan ítélni még képtelen nagy közönségnél: a szabadságharc gyászos lezajlása után, midőn a jó és nemes némán vonult félre s a hetyke üres és elvtelen önzés lépett az előtérbe: egy pár évre rá csak azt vették észre a tovább építkezni hivatottak, hogy elébb a magyar zenészt szeméttel megtelt Augias-istállóját kell kitisztítani, hogy szó lehessen a 40-es években termelt zenei virágok továbbfejlesztéséről. S a magyar zene tulajdonképeni öntudatos harcza itt vette kezdetét.

Ama latin közmondás, hogy «a hal fejétől büzhödik meg annak egész teste», ritkán vak be igazabbnak, mint a magyar zenével szemközt. Ama páratlan sikerek után, melyeket Erkel Ferencz első magyar operáival, Szigligeti első népszínművel s a nemzeti színház énekművészei a valódi magyar dalokkal arattak, főleg a nemzeti színház kötelékei közé tartozott tagok, zenészek és művészeket csábították a hasonló dicsőség porondjára. De nem mindeniket csókolta úgy homlokán a magyar múzsa, mint Erkel és Egressyt, s a következő

az lett, hogy nem ihletve költeni, hanem mindennemű külhatásokért derűre-borúra gyártani kezdték a magyar operákat, dalokat, nótákat és csárdásokat, melyek színrehozatalát a nemzeti színpadon megakadályozni sokféle személyes és egyéb okoknál fogva alig volt lehetséges.

Az ily idegen keverékű s elnemzetietlenítő magyar zene aztán, a nemzeti színház tekintélye alatt, minden irányban, minden téren és minden körben, mint a miazmatikus levegő terjedt szét, s mire a jobbak sorakozni kezdtek a ragály ellen, már inficziálva volt a magyar nemzeti műérzék. Csakis így történhetett, hogy az 50-es évektől fogva a magyar közönség pl. már a «Kunok», «Ilka», «Benyovszky», «Szekely leány» stb. operákat vagy a «Lujza», «Ida» s más eféle csárdásokat s a Kovács Endre-féle koloratúras dalokat is magyarokul fogadta el.

Hogy minden nyomás ellennyomást eredményez: ez természeti s fizikai törvény, mely azonban az erkölcsi és szellemi világban is érvényesül. A magyar zenével szemközt is bekövetkezett ez mindjárt az 50-es években, hol csak fokozni tudta e visszahatást a magyarelles abszolút kormány, mely mindent üldözött, a mi az ő, hamisítatlan magyar jellegre állott. S ez szülte azután azt is, hogy az ezen évtizedben akár közvetlenül a nép ajkán termett, akár közvetve az intelligens osztály által teremtett magyar nép- s más dalok és nóták a legszebbek, legklasszikusabbak közé tartoznak, melyekkel irodalmunk rendelkezik. Ez időben érlelődött meg Erkel lelkében «Bánk bán» operája is, mely a 60-as évek kezdetén aztán többet hatott a nemzeti közérzet és hazafiság fölélesztésére, mint az akkori összes megyei szónoklatok.

Az 50-es évek reakciója készítette elő a magyar zenének azt a korszakát is a 60-as években, mely aztán kiemelte azt a közvetlen ihlettséggel járó, de nem mindig kimagasló naturalizmus korlátolt köréből, hogy a rendszeres s minden irányú kifejlesztés színvonalára emelje. Hogy világútlevelet nyerhessen: elodázhatlan feladattá vált, egyrészt megteremteni a szakértő magyar műkritikát, mely ellenőrizzen minden primitív tapogatózást, elvtelen és tudatlan összetákolást, s zabolázza az égi szikra nélkül való tanulatlan hiu nyegleséget; s másrészt gyakorlatilag tágítani a magyar zene válfajait és műformait oly művészeti színvonalon, mely a külföld méltó figyelmét is magára terelhesse. Mert valamint egy nemzet tudománya, vagy irodalma nemcsak az akadémiakust szakmunkák és a nagyszabású eposzok által vonja magára a világ figyelmét, hanem hogy általánosan keresztül törjön, fel kell keresnie termékeivel a társadalom minden rétegét s alólról fölfele is megindítani a hódítást: épp úgy van a művészettel is. A nemzeti opera vagy szimfónia megbecsülhetlen kincs, ha van, de még nem minden. Olyan, mint a fényes ünnepi drága öltözet. Csillog és elvakít, de nem vetni, szántani, aratni s az éltető magtárakat megtölteni való. Pedig egy nemzet nem annyira az udvari konyhából, mint az utóbbiból táplálkozik. Az akkori korlátolt számú magyar időszakai sajtó terén ez időben léptek fel szakszerű értekezéseik, elemzéseik s kritikai megvilágításaikkal: Szénffy Gusztáv, Egressy Gábor, Bartalus István, Brassai Sámuel, Mosonyi Mihály s mások, kikhez a magam csekélysege is csatlakozott erejéhez képest; míg végre 1860-ban az alkotmányos szabadság első lelkesedést stádiumában életbeléptettük az első magyar zenészeti szaklapot is, mely majd két évtizeden át törekedett kitűzött hivatásának megfelelni.

Az 50-es évek vége s az egész 60-as évtized méltán nevezhető aztán a magyar zene fejlődési fénykorának. A mai nemzedéknek, mely állami s társadalmi viszonyaink folytán inkább a jelen s a napi érdekek kiaknázására, mint a közművelődési múltak tanulmányozására, bűvárlatára szereti az idejét fordítani, alig van fogalma ama nagy halmaz szellemi értékről, melyet a nevezett évtized úgy műirodalmilag, mint zenetermékileg összehordott. Mindez ugyan manapság amolyan holt tőkét képez, melyet felszínre hozni csak egy későbbi kornak lesz feladata és érdekében, de a beavatottak ma is tudják, hogy a napjainkban oly gyorsan egymást kergető – bár jóformán folyton egy körben forgó – magyar zenészeti termelés legtöbbször az akkori készletekből táplálkozik. Ez időben keletkeztek

mindenfelé a magyar dalegyletek is, melyek végre országos egyesületté tömörülve, az orsz. dal- s zeneünnepélyek által közvetlenül a nagy közönségbe oltotta a magyar dal és zene iránti szélesebb s magasabb fogékonyságot. Az eredeti magyar férfi-négyesek s mű-daloknak, melyek minden nemzet zeneirodalmának zömét képezik, egész önálló irodalma keletkezett, mely körül főle J az Erkelek, Mosonyi Mihály, Doppler Ferencz, Thera Károly, Zimay László, Huber Károly s mások elévülhetlen érdemeket szereztek. A magyar opera-irodalom további fejlődésével lépést tartott a zongora-, hegedű-, vegyes és zenekari, valamint a pedagógiai s elméleti irodalom is. S egy *Székely* Imre egymaga európai elterjedést szerzett magyar irányú műveinek.

Így találta a magyar zene álláspontját a 70-es évtized, mely egész lefolyása alatt, úgyszólván a már megművelt föld termőségi fokozását és gyakorlati értékesítését vette célba. A kezdeményezés és az alkotás nyomán mind többen sorakoztak az építkezéshez, melynél mind több-több új harcos neve tűnt fel.

A katolikus és protestáns magyar egyházi ének és zene emelésének a terén is ez időben lendületes és kiható munkásság fejlődött ki. Mindennemű rituális alkalmakhoz önálló s gondosan megválasztott choral- s szertartási könyvek jelentek meg.

A minden irányú pedagógiai s elméleti szakmunkák sem maradtak hátra, melyek természetes következményei lettek a jelzett évtizedben felállított orsz. m. kir. zeneakadémiának, az újonnan szervezett s a kor színvonalára emelt nemzeti zenedének s több más hazai zeneműintézetnek, valamint a közoktatás terén kifejtett széles mérvű reformok és állami intézkedéseknek.

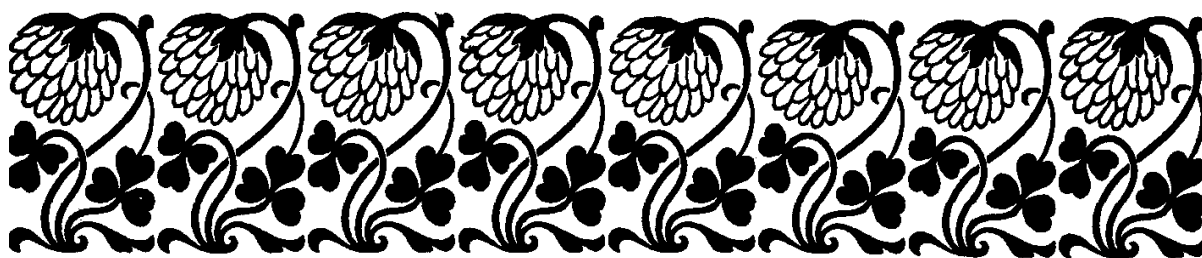
Kötetekre menő részletes történeti, kronológiai s biográfiai leírását kellene adnom mind ama egyes mozzanatok, művek és művészi egyéniségeknek, melyek és kik kisebb-nagyobb mértékben kiható s áldásos munkát végeztek félszázad alatt a mai napig, mind annak a létrehozása körül, a mi a magyar zeneirodalom mai elismerésre méltó álláspontját eredményezte.

Érdekeltek körökben gyakran fölmerül az a kérdés: honnan van az az anomália, hogy amidőn a magyar szellemi termelés általában folytonos izmosodást tanúsít r ellenkezőleg a magyar zenészet, intenzív termelés tekintetében, szembeszökő hanyatlást mutat az előbbi évtizedekhez képest? Holott, ha tekintetbe vesszük a megtört utakat, melyeken már könnyebb a haladás; továbbá a tanulási s az önképzési alkalmak megsaporodását, valamint a kész mintákat, melyek mar kizárják az útvesztők időpazarlását: épp ellenkező eredményeket kellene tapasztalnunk?

Hát erre is legjobban megfelel a fejlődési viszonyok története. Ha nem bírunk valamivel, amivel pedig bírni óhajtunk: minden erőnket megfeszítjük, kutatunk, tanulunk s alkotunk kitartással, önzetlen lelkesedéssel. Ha pedig már megszereztük, akik utánunk jönnek – kevés kivétellel – vagy a meglévő készletekből élösködnek vagy a kényelmesebb oldalát veszik a dolognak s hozzájövén még a korszellem spekulatív csábítgatása is, leginkább csak múltó napi szükségletre dolgoznak, melytől az ihlettség, lelkesedés rendesen oly messze esik, mint Makó Jeruzsálemtől. A korábbi, de főleg az 50-es s 60-as évek magyar zenészei előtt a cél, s nem az anyagi haszon lebegett. Meg voltak elégedve, ha akadt általában kiadó műveikre s ezáltal az eszmét, az irányt terjeszthették. Tudjuk, hogy *Erkel* Ferencz legerjedtebb műveinek kiadási jogát csak éppen a veszett fejsze nyeléért engedte át. Az is köztudomású dolog volt az 50-es és 60-as években, hogy a legtermékenyebb s legtöbb oldalú magyar zeneszerző: *Mosonyi* Mihály, összes kiadott s megjelent műveinek tiszteletdíjai (?) nem tettek ki annyit, hogy szivartárczáját megtölthette volna. Többen, akik pedig a magyar zene különböző terén maradandó becsű műveket teremtettek, szintén vagy csak műveik megjelenéséért engedték át a kiadókra azok tulajdonjogát, vagy előlegezték a költségeket, vagy a magyar közönség pártfogásához fordultak. Egy szóval: a jelzett évtizedekben a magyar zeneirodalomért dolgozni: hazafiúi s nemzeti becsület volt, míg a mai évtizedben üzleti ösztön, spekuláció s a

laza termékekkel gyorsan feltűnni való vágy.

De a működési tér is lényegesen megváltozott s amióta a nemzeti színház, mint a magyar művészet egykori központja, a népszínházzal s későbbben a magyar kir. operával, legújabbban pedig a mindenféle más színházi vállalatokkal külön rajokat bocsátott ki magából: a magyar zeneirodalom is más arcvonalat változtatott. Megszűnt az érdek, a kereslet mind az iránt, ami a magasabb művészeti szép és ideál felé törekszik. A nép- s a többi színházak gyorsan és változatosan igényelnek s termelnek; amit felszínre hoznak – akár jó, akár rossz, – az mind divatcikké válik, csak primadonnái énekeljék s a cigány-bandák húzzák az éttermekben. A kiadók csak az ily honi zenészed mulékony tiszavirágokra reflektálnak s a közönség is csak az ilyeneket veszi ma drágán, hogy holnap ismét eldobja s más talán még tartalmatlanabb füzetet cserélje fel. S ez így megy évről-évre; a szerzők, átirok, tákolok s kiadók pompásan megtalálják mellette a számadásaikat. A közönség ízlését s a nemzeti zene érdekét akár a manó is elviheti! A régibb s újabb hivatottabb magyar zeneköltők elhallgatnak, félrevonulnak s elfoglalják ,1 tért a magukat rendesen megjubiláló cigányok, az avatlanok, a szerencsésebb vagy szegényebb érrel megáldott naturalisták, félműveltek s feltűnni vágyó dilettánsok, kiknek sikerül egynémely díva vagy cigányprimás kegyét megnyerni, s megvan azonnal a siker, s a magyar zene-költői (?) név: még a sajtóban is!

XXXII.

Egy magyar hangszergyár és gyáros félszázados megjubilálása.

Mindenekelőtt ki kell jelentenem, – nehogy igaztalan gyanúsítás vádja alá essem, – hogy e munkámba jelen fejezet nem azért került bele, mintha vele az illető megjubilált céget s annak jelenlegi érdemdús tulajdonosát és vezérét (Schunda V. Józsefet) meg akarnám reklámozni, hanem egyedül azért, mert a kérdéses s a múlt év január 20–22-én végbement kiható sikerű s hazánkban eddigelé még elő nem fordult megjubilálást oly momentuózus eseménynek tekintem a hazai művészet s hangszeripar terén, amelyről meg nem emlékezni épp egy ily irodalmi kiadványban, amely a hazai kultúrtörténettel első sorban foglalkozik, nemcsak vastag mellőzésnek, hanem történelmi s etikai meghibbanásnak is tekinteném.

Mert miről is van szó? Arról, hogy a hazai szellemvilág számos előkelősége, írók, művészek, kritikusok, tanárok, műegyletek, ipartestületek képviselői s a társadalom minden rendű s rangú tényezői önként összeállanak, jubileumi rendező-bizottságot alakítanak szakosztályok munkabeosztása mellett s olyan három napra terjedő jubileumi ünnepséget rendeznek, specziális műipari kiállítással, díszhangversenyyel s fényes bankettel egybekötve, aminőre még nem volt példa hazánkban egy szerény polgártárral szemben, aki félszázad lefolyása alatt nem tett mást, mint kiható reformténykedésekkel világhírű magaslatra emelte a magyar műipart; testestől-lelkestől szolgálta a hazai kultúrát, minden művészeti és társadalmi téren mindig az első sorban volt s található ma is példás hazaszeretettel s áldozatkészséggel járva elől. Miniszterek, államtitkárok, polgármesterek, hatóságok, kimagasló tényezői a politikai, parlamenti s társadalmi világnak vesznek részt az ünnepségben. A volt kereskedelmi miniszter báró *Dániel* Ernő személynél nyitja meg a kiállítást s a jubilánst ott ünneplik minden oldalról, elhalmozva becses emléktárgyakkal s üdvözlésekkel. A díszhangversenyben elsőrangú művészek működnek közre s a díszbankettben több száz tagú elit-társaság vesz részt.

Hát mindezek olyan dolgok, amiket – valljuk meg őszintén – sem anyagilag mondva megrendelni, sem ráoktrojálni vagy szuggerálni előkelő értelmiségi tényezőkre nem lehet. Kellett tehát valami vonzó, meggyőző erkölcsi alapjának lennie, amely fel tudta ismertetni a valódi érdemet ebben a századvéges jubileumi szélhámoskodások s kapaszkodások óceánjában s abból kiemelni egy üde sziget-oázist, amelylyel szemben mindenki kielégítve érezhette magát.

Elmondom röviden e páratlan sikerű megjubilálásnak az erkölcsi indokát.

A magyar közvélemény, a magyar szellemvilág s a magyar társadalom kiérezte, hogy mivel tartozik egy olyan honpolgárnak, aki mint külföldi származott be hozzánk, de itt évtizedeken át csak egy hálás köteletséget ismert: megszeretni e hazát; annak minden nemzeti kulturális aspirációjával azonosítani magát; teljesen elsajátítani, írni, beszélni a magyar nyelvet; tiszta magyar érzésű s szellemű családot alapítani s oly reformtalálmányokkal lendíteni fel a magyar műipart, amelyek annak dízére s kiható előnyére szolgálnak, szóval: testtel-lélekkal magyar honpolgárrá átídomulni. És a megjubilált *Sekunda V. József* az ő

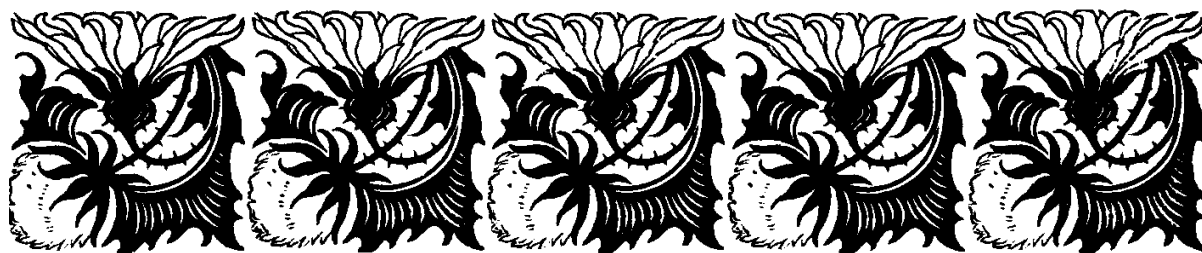
félszázados múltú gyárával s fokozatos ténykedéseivel erre nyújtott olyan követésre méltó példát, aminő a magyarországi indigénák százezrei között, csak mint ritka fehér hollók szoktak előfordulni.

Ha én most minden egyes részletét elsorolnám a lefolyt esemény es megjubilálásnak s ha azt az illusztris névsort is itt egyenkint mind ideiktatnám, amely abban szerepelt: bizonyára abba a reklámos megvádoltatásba esném, amelyet épp e fejezet első soraiban kikerülni iparkodtam. Annak idejében mind ez oly részletesen le lett írva s regisztrálva a hazai, sőt még a külföldi sajtó orgánumaiban is s maga a megjubilált czég és gyáros is gondoskodván magyar és német nyelven közzétett terjedelmes jubileumi monográfiáról: ezt teljesen feleslegesnek tartom. Egy pár kimagasló mozzanataról azonban mégis meg kell emlékezmem.

Mikor 1871-ben a firma első megalapítója: *Sekunda József Ferencz* visszavonult az üzlet tényleges vezetésétől s azt tulajdonjoggal s önálló firmával a megjubilált Schunda V. József vette át, mindjárt a rákövetkezett 1872. évben tartott kecskeméti orsz. iparkiállításról fogva egészen a jelenig nem volt olyan sem hazai, sem külföldi vagy világkiállítás, amelyben ténylegesen részt ne vett volna, mindenkor érdemleges elismerésben s díjkitüntetésben részesülvén úgy az illető zsüri-bizottságok. mint a legmagasabb körök részéről. De az éremnek ez csak az egyik oldala. A másik oldalát azok a nagy horderejű reformalkotások képezik, amelyek őt a lefolyt megjubilálásra érdemessé tették. Több irányú hangszerreformjai mellett 1874-ben lett feltalálója a *pedálczimbalomnak* s 1894-96-ban pedig reformálta a *tárogató* hangszeret. Mind a két specziális magyar hangszerrel a magyar műipart tette világhírűvé és keresetté. Egymaga az ő gyáranak készítményei immár a *hétezeres* czimbalomszámokat hordják magukon. A legmesszebbre menő hazai műiparag fejlődött ki ezáltal s a világrészeknek ma már nincsen olyan számbavehető telepe, hol elterjedve s keresett ne lenne. A pár év előtt nálunk járt német császár figyelmét is lekötötte e két magyar hangszer s az egész zenevilág legméltóbb elismerését vívta ki. A mi 1885-iki országos és 1896-iki milleniumi kiállításunk alkalmával pedig oly elévülhetlen érdemeket, tevékenységet fejtett ki, amely méltán megörökítésre méltó.

Ennyi érdem, ennyi kiható s hosszú ténykedés után bizony megillető helyén volt a szóbanforgó megjubilálás, amelyet érdemesnek tartottam én részemről itt e helyen is külön megörökíteni.

Mert kétszeres súlylyal esik ez a latba egy olyan polgártársunkkal szemben, aki mint *meghonosított* magyar járt s jár mintapéldául a született magyarság között s aki méltán kiérdemelte azt a számtalan kitüntetést, amelynek illetékes hordozója és tulajdonosa.

XXXIII.

Egy magyar minta-zongoragyár.

(Thék Endre gyára.)

A milleniumi kiállítás évében (1896-ban), annak bezárulta után, fényes s Magyarországon eddig még nem létezett fellendülés stádiumába jutott a zenészeti és társadalmi életben legfontosabb s kihatóbb szerepet játszó zongoragyártás műipara. Mert akárhogyan forgassuk is a dolgot, a zongora olyan világhangszer, amely a zeneművészet legéleterősebb szálait egyesíti magában. Művész, zeneköltő, karnagy, műkedvelő, hangversenyterem, iskola, zeneintézet, egy sem nélkülözheti. Ha némely tekintetben nem is mondható a legtökéletesebbnek, de sok tekintetben minden más hangszert felülmúl elvitázhatlan előnyeivel. Gyáriparának a kifejlettsége és magas színvonala azért a legelső sorban jelzi egy ország, egy nemzet műipari kimagasulását. Üzleti szempontból pedig az egész zenevilágban óriási értéket és tőkeforgalmat képvisel. Az egész világon több millió munkás él utána; az állampénztárak száz és száz millió forint hasznat húznak belőle adó alakjában, s számtalan alkatrészének az anyagi előállítása tekintélyes iparvállalatoknak a fentartója.

Hogy hazánkban az utóbbi évtizedekben minden irányban s így a hangszeripar terén is mindnagyobb és önállóbb fellendülés állott be: ezt senki sem tagadhatja. Csak kezünkbe kell venni a statisztikai adatokat és megfigyelni a mindegyre szaporodó firmák számát és speciális működésüket, hogy erről meggyőződjünk. Képzettség, szakszerű kezelés, ízléses kiállítás és szoliditás tekintetében a mi hangszeriparosaink mit sem engednek már a külföld legnevesebb czégeinek, sőt elmondhatjuk, hogy van olyan speciális hangszeriparunk: mint pl. a *Schunda V. József* által feltalált és tökéletesített *pedálczimbalom-gyártás*, amely már az egész világot dominálja s nemzetközi export magaslátára emelkedett.

A zongoragyártásnak is már e század folytán voltak hazánkban többé-kevésbé virágzó korszakai. Egyes magyar zongorakészítők termékei nemcsak az országban, hanem a külföldön is nagyrebecsült hírnévnek örvendtek. A *Schmidt, Beregszászy, Seller, Chmel-féle* stb. régi firmák mellett, az újabb időben a *Lédeczy, Hevesi, Végh, Föld-váry* stb. firmák mind e kategóriába sorolhatók. A nagyobb mérvű fellendülésnek azonban – kivált legújabb időben – mindinkább útját állta az a nagy verseny, amelyet a német és osztrák, leginkább pedig a bécsi termelés fejtett ki a magyarral szemben. Ennek okát abban kell keresni, mert a külföldi versenyt, az ott rendelkezés alatt álló nagy tőkebefektetésekkel a mi termelőink képtelenek voltak ellensúlyozni. Mindenik csak kisebb térre szorítkozhatott, elszigetelten működhetett s nem volt ereje egyiknek sem a zongoragyártás kellékeinek még legkulánsabb alkatrészeit is önállóan előállítani. Mert minden iparczikk s így a zongoragyártás iparüzlete is csak úgy számíthat valódi versenyképességre, ha a hozzávaló alkatrészek előállítását nagymérvűleg berendezett s mindenféle gépekkel ellátott gyárteleppel eszközölheti. A 80-as évek első felében a «*Harmónia*» részvénytársaság volt az első, amely erre törekedett vállalkozni, – egy pár évig eléggé előnyösen meg is küzdött a nehéz feladattal, de az 1885-iki országos kiállítás után, részint forgalmi s termelési tőkeapadás, részint pedig kedvezőtlen viszonyok beállása folytán fokonsint alászállott, míg végre az egész gyár feloszlását vonta maga után.

A fent jelzett milleniumi időben az a stádium következett be, mely a feltárt akadályt teljesen megszüntetni van hivatva s általa a magyarországi zongoragyártás ügye a legszebb jövőnek nézhet s máris néz eléje.

Thék Endre ugyanis, hazánk e nagytekintélyű, kiváló buzgalmú, alapos képzettségű s széles ismert mű-iparos, az Ő terjedelmes és minden kelléssel ellátott műasztalosi gyártelepét a fővárosban (*Üllői-út 66*) nagymérvű zongoragyárral szélesbítette ki s hazafias áldozatkészséggel oly messze kiható vállalkozásba bocsátkozott, mely által a hazai zongoragyári ipar a legtartósabb és szolidabb alapokra lett fektetve. Ha valaki, úgy *Thék* Endre van hivatva az ő széles összeköttetései, impozáns kellékkészletei s vagyoni aktivitása folytán ily nagy horderejű iparvállalat megvalósítására. Mert ahol kell, az ő szava döntő súlylyal bír; nevének, múltjának, jelenének a nimbusza kész piac; s ahol szükség van rá, hogy a krajczár kirepüljön az ablakon, de csak azért, hogy mint forint jöjjön be az ajtón: az ő példás hazafiúi áldozatkészsége nem ismer határt. Az, amit már eddig is e tekintetben tett és életbeléptetett, a legbiztosabb garanciája a jövő sikerének. Terjedelmes és impozáns bútorgyárának egyik részében, amely legújabbban már a «zongoragyár» címet is viseli nyilvános cégképen, 50-60 szakértő munkást foglalkoztat (*Lédeczy Sándor* széles és előnyösen ismert s több évvel ezelőtt önállóan is működött zongoragyáros vezetése alatt, akinek zongoráit az ezredévi kiállítás szak-és nagyzsűrije *első* kitüntetésben részesítette) s mindenféle alakú, gépezetű, ízlésű és kiállítású hangverseny-, mignon- s pianino-zongorákból oly gazdag s minden igény- és árnak megfelelő készlettel rendelkezik, aminő Magyarországon eddigelé még nem fordult elő. A gyár egész második emeleti nagy terme és mellékhelyiségei egész hosszú sorát tüntetik fel a szebbnél-szebb kiállítású s hangra és szoliditásra nézve a legjobb külföldi termékekkel vetélkedő kész zongoráknak, melyek közt minden igényű kereslet megtalálhatja a maga ízlését és számadását.

Aki a fővárosnak e legújabb keletű zongoragyártelepét meglátogatja: azonnal kell, hogy lekösse a figyelmét a *Thék* Endre által hazánkban legelőször alkalmazásba vett zongoraszerkezet, amelyben a vas- és ércz-lemezek, hangfenék és keresztpántok anyagát a finomabb s a hang visszaverésére előnyösen alkalmas *aluminium* fémanyag pótolja. Az ily zongorák kiváló előnnyel bírnak, mert lágyságosan finom, andalító és énekszerű hangot eredményeznek. Minden művészi és virtuózi igényt kielégítők azok a nagy dimenziójú hangversenyzongorák, amelyek e gyárból már eddig is kikerültek s amelyek méltán felkölthetik úgy a szakértők, mint a műkedvelők elismerését.

Thék Endre zongoragyárához a legalkalmasabb s választékosabb faanyagkészlet áll rendelkezésre nemcsak, hanem minden oly géppel is el van látva, amelyek a zongorák alkatrészei előállításához szükségeltetnek, úgy hogy elmondhatjuk, miszerint manapság már van oly zongoragyárunk, amely teljesen hazai erővel s hazai anyagokból állítja elő a zongorákat, az egy aczéllúrkészletet kivéve, amelylyel köztudomás szerint Európában leginkább az angolországi Birmingham-féle gyár látja el az összes kontinentális zongoragyárakat. A *Thék*-gyár már az elefántcsont-billentyűzetét is saját gépeivel állítja elő nyers elefántcsont-anyagból. A farészleti ornamentikák, a réz- és fémrészek, valamint mindenféle egyéb kellékek természetesen mind hazai produktumok. A gyár manapság már nemcsak a fővárosi piacra szorítkozik, hanem széles kiterjedt vidéki raktárakra is kiterjeszkedik s nincs az országnak nagyobb jelentőségű városa, ahol képvisellellettel s áru- és forgalmi depóval ne bírna.

Így állván a dolog, csak a legmelegebb elismerés illetheti *Thék* Endrét, mint a hazai zongoragyári iparélet erős megteremtőjét, akinek nevét méltán megörökítheti a hazai műipar fejlődési története.

Nem is hiányzik más, mint a hazai nagy közönség pártolása és elismerése, mert mindig hangoztatjuk a hazai ipar pártolását, de a szép szavaknak tettekkel is kell a nyomában járni, ha czélt akarunk érni. A zongorakereslettel szemben, amely még mindig sok százezer forintot

visz ki az országból, itt van az alkalom, csak élni kell vele s közönség és zenevilágnak arról kell meggyőződnie, hogy ha a magunk portáján találjuk az egészséges vizet, ne járjunk a szomszédba a rosszabb kútra.

Én részemről hazafias kötelességemnek ismertem, – magyar kulturális ügyek- és kérdésekkel foglalkozván, – e helyen is őszinte elismeréssel adózni *Thék* Endre zongoragyárának, aki azzal oly közeli és szoros szellemi viszony- és érintkezésbe hozta a magyar zenevilágot. Mert valamint a hangszergyárosok legszakavatottabb ténykedése is csak meddőségre lenne kárhoztatva, ha nem támogatná őket a gyakorlati művészvilág: úgy a legnagyobb művészek zsenialitása is füstbe menne, ha viszont őket nem támogatná a hangszergyárosok életképessége, fejlettsége s mind tökéletesebb ténykedése. Egyik sem élhet a másik nélkül. Mind a kettőnek kölcsönös egyesülése nélkül pedig csak a művészet vallaná a kárát s a mű-szerető nagy közönség lángheve aludna ki. Kettős hazafiúi kötelesség azért támogatni a hazai műipart, amelynek eléggé nem méltányolható s kimagasló alakja: *Thék* Endre.

XXXIV.

Az élő magyar zenevilágból.

(Arczképek és jellemrajzok.)

Hogy ma már magyar zenevilágról is lehet beszélni, – még pedig jogosan, – ezt más nemzetekkel szemben nem hosszú, fokozatos s természetes fejlődésnek, hanem részint a véletlennek, részint a magyar nemzeti viszonyok sajátlagos alakulásának, de főleg a rohamos események kifolyásának lehet tulajdonítani.

Mert mindent átalakító nemzeti rázkódásnak kellett bekövetkezni (1848–49), hogy felrázza százados álmából a magyart s más ajkú polgárait is, belátni, hogy csak az államalkotó magyar fajjal egyesülten nyerhetik vissza elvesztett önállóságukat. S a szabadságharcz leveretése után – az 50-es években – így változtak meg a viszonyok s aztán így kezdtek lassanként rügyezni a kezdetben gyöngé ágak, melyekből a magyar zeneirodalomnak s vele kapcsolatban a magyar zenevilágnak is ma már tekintélyes lombfája fejlődött ki.

Nem e század első három évtizedének zenészed képét akarom ezúttal feltárni s nem azokét, akik a magyar zene alapjait lerakták, sőt még azokkal a kimagasló alakokkal sem akarok foglalkozni, akik utánuk következtek, de már elköltöztek egy jobb világba, maguk után hagyva alkotásaik kincseit. Az élő világnak legyen szentelve e fejezet, azoknak, akik a jelenben élnek, működnek, ténykednek a zene különböző terein, hogy feltüntessem, minő nagy s tekintélyes a száma úgy a régibb nemzedék még élő alakjainak, mint annak az újabb nemzedéknek, amely a jövő reményeit képezi, de már a jelenben is számottevő tényezője a magyar zenevilágnak.

Az élő magyar zenevilág képviselői manapság már oly nagy és tekintélyes számot képeznek, hogy felőlük tiszta képet csak úgy nyerhetünk, ha őket a működés sokféle terén csoportosítva mutatjuk be, méltányoljuk és jellemezzük. Kezdem hát a *m. kir. operával*, mint a hazai zeneélet góczpontjával s a művészeti ambíciók legerősebb mágnesével. Az opera zenészed ténykedésének az élén első helyen áll:

Erkel Sándor, a dicső apának legméltóbb utóda, aki egyszersmind a filharmóniai társulatnak is elnöke és vezérkarnagya. Az egész ember csupa zene, akit kimagasló tulajdonságai a világ legelső karnagyai közé emelnek. Vezénylete alatt a közreműködők úgy érzik magukat, mint a zergék a legmeredekebb sziklacsúcsokon; még csak eszükbe sem jut az elszedülhetés. Nagy mestere a hangszerelésnek s emlékező tehetsége, nyugalma, biztonsága bámulatos. Legméltóbb büszkesége ő az élő magyar zenevilágnak. Mindig megbízható szakképzettségű segédei az opera társkarnagyai:

Mader Raul, aki mint szerencsés kezű balletszerző is kiválik (Piros cipő, She), de más irányban is alapos képzettségű zeneművész.

Benkő Kálmán (a nemzeti zenedének is zeneszerzési tanára). Régi megbízható tagja az operának s épp oly szerény, mint mindig szolgálatra kész tagja az operának. Sokszor próba nélkül is beleugrik a hirtelen megváltozó program vezérkönyvébe s mindig sikeresen oldja meg feladatát. Elméleti író is s nem egy kiváló tagot nevelt már a hazai zenének.

Kerner István, egyike az újabb nemzedék legtehetségesebb csoport-tagjainak. Annyi tudás és temperamentum lakozik benne, hogy még vagy tíz karnagynak is kijutna belőle. Az önálló zeneszerzés porondján még nem szerepelt, de e téren is sokat lehet tőle remélni.

Szikla A. gr. Zichy Géza intendánsága alatt került az opera kötelékébe, akihez intim művészeti viszony csatolja jelenleg is. Izmos tudása s készségénél fogva számottevő pozíciót foglal el.

Noséda Károly, sokoldalú kiváló tehetség, mint az opera karának a vezére, mint egyházi karnagy, mint hang-versenyi közreműködő s mint zeneszerző, aki már eddig is disztigvált ízlésű dalokkal s más szerzeményekkel gazdagította a hazai zeneirodalmat- Mint keresett kísézőnek párját kell keresni.

E zenészed vezérek élén áll az opera igazgatója:

Káldy Gyula, a magyar zenevilágnak ez a kimagasló alakja, aki évtizedek óta halmozza már egymásra az érdemek babérait mint karnagy, ének-tanár, magyar zeneiskolai alapító s igazgató, zeneköltő s a magyar kurucz-dal-irodalom megteremtője. Káldy Gyula neve a magyar élő zenevilágban egy aktuális és történelmi program; ismeri és méltányolja is őt az egész ország, de még a külföld is, ahova ténykedésének nem egy jelentős mozzanata hatott el. Mint operai igazgató, amióta ott helyét elfoglalta, az intendánsi hullámzatok közepette is erősen megállja a helyét; a magyar zeneiskola megteremtésével s a kurucz-dal-irodalommal pedig nemzeti kulturális missziót teljesített.

Am kir. operának tekintélyes légióját képviselik a ténylegesen működő s a korán, de érdemlegesen nyugdíjazott tagok. Mind a két osztályát méltán sorolhatja kötelékéhez az élő magyar zenevilág. Itt most csak a ténylegesen működők kiválóbbjait sorolom fel; az utóbbiakról más helyen emlékezem meg. Követem a betűsört, nehogy kanapépörré adjak alkalmat.

A. Wein Margit. Férje, Ábrányi Emil, hasonnevű nagybátyjára, aki a 40-es évek elején még Eördögh nevet viselt s aki az 1848–49-iki időszakban mint politikai s irodalmi tényező szerepet játszott, midőn a nemzeti színház akkori primadonnáját *Láugh Paulinát* romantikus háttérrel nőül vette, a lapok azt a glosszát faragtak, hogy a nemzeti színház primadonnáját elvitte az ördög. Ha a mai Ábrányi Emil is Eördögh nevet viselne, ő róla ellenkezőleg azt lehetne mondani, hogy nevében a magyar kir. operának közkedveltségű primadonnát adott, aki énekművészeti kiváló tulajdonaival méltán kivívta a közelismerést. Éneke, játéka egyaránt kecses, vonzó és hódító. Már több év óta oszlopos tagja az operának.

Blatterbauer Gizella. Még csak egy pár év óta szerepel mint koloratur-énekesnő s mar is sok sikerrel dicsekedhetik. Pályája az «aszcsenzió» irányában halad.

Diósiné Handel Berta. Orsz. zeneakadémiai tanulmányai után csakhamar az opera kötelékébe lépett s azóta fokozatosan mind nagyobb sikereket arat úgy erőteljes drámai hangjával, mint művészi alakításaival. Mind a két tulajdonságát temperamentum, kifejezés s igaz bensőség jellemzi.

Kaczér Margit. Őt is az orsz. zeneakadémiától nyerte az opera, melynek egyik legbuzgóbb, s úgy lírailag, mint drámailag hajlítható hanggal megáldva, egyik leghasználhatóbb tagja. Sokszor egész heti repertoárnak a súlya nehezedik vállaira, de legkevésbé válogatós a szerepek elvállalásában, ami egy operánál mindig nagy erény.

Perny Irén. Drámailag és lírailag is egyaránt kiváló tehetség, de más téren is a művészet magaslatán áll.

Payer Margit és *Semsey Mariska* feltűnő tehetségei az újabb nemzedéknek. Előbbi a magyar zeneiskola és Káldy Gyula neveltje, utóbbi az orsz. zeneakadémiáé; mikor az igazgatóság szerződtette őket az operához: nem is csalódott bennök, mert ott sok reményre jogosítólag töltik be a kisebb, de jelentős szerepeket.

M. Rotter Gizella. A legideálisabb színpadi Szent Erzsébet, akit képzelni lehet; de nemcsak e szerepben, hanem számtalan másban is a művészet magaslatán áll. Régibb kötelék köti már

az operához, melynek egyik kitűnő tagja.

Vasquez Molina Italia grófnét és *Hilgermann Laurát*, az opera e két kimagasló tagját, minden nagybecsülésem és tisztelem mellett sem sorolhatom a magyar zenevilághoz, mert ennek a képét csak magyar születésű művészekéből célozom megrajzolni.

Áttérek hát a magyar zenevilág operai férfitagjaira, szintén követve a betűrendet.

Aranyi Dezső, nemcsak tenorista oszlopa az operának, hanem az oszlopoknak is tartója, mert eltekintve szép, bájos, hajlítható érczes hangjától: sokoldalúság, buzgalom, képesség s megbízhatóság tekintetében mondhatni ez idő szerint alig pótolható ereje az operának. Egyik méltó díszje a magyar zenevilágnak, mert az operán kívül is sokoldalú s fellendítő tevékenységet fejt ki. A legtöbb új opera premierjének a sikerét ő teremti meg s reá mindig számíthatnak az intéző körök.

Beck Vilmos. Régi munkása vagyok a magyar zene szőlővenyigéjeinek, de kevésre emlékezem, aki aránylag, rövid egy pár év alatt oly magas aszczenziót ért volna el, mint Beck V. A zeneakadémia után Parisba vándorolt s ott művelte ki magát. Izmos intelligencia, lankadhatlan ambíció, rokonszenves hang s alapos iskola: jellemző tulajdonságai.

Dalnoki Béni, csak nemrég részesült méltó megjutalmazásban több évtizedes működés után. Kevés párja van a színpadi naiv buffó-szerepekben, de drámai alakítás tekintetében sem igen enged partnerjeinek, példa erre Wagner Sigfridjében a törpe Mime szerepe, mely mintaszamba mehet.

Hegedűs F. a legrátermettebb bass-buffó, úgy a komolyabb, mint a könnyedszerűbb alakításokban. Erős komikai érrel rendelkezik, valamint szilárd zenészed tudással válik ki.

Kertész, Kornay, Mihályi, amióta az opera kötelékéhez tartoznak, bajos volna meghatározni, mit méltányoljunk náluk jobban: az előretörő ambíció-t-e, vagy a buzgalmat, vagy az intellektuális fejlődést? Mind a hárommal szemben őket őszinte elismerés illeti.

*Ney Dávid*hoz érve, elmondhatnám: «nunc venio ad fortissimum virum!» Már kardalos korában tarsolyában hordta a tábornagyi művészeti portépét. Annak pedig már jó egy pár évtizede. Hangszépség, alakítás, értelmiség s kitartás dolgában ritkítja párját az egész világon. Mint hangversenyénekes is felveheti a keztyűt akármelyik külföldi riválisával. A magyar énekes- és zenevilágban a megtestesült eszményi kariatid cím illeti meg.

*Szendrőy Lajos*nak nemcsak szép s kiadós, hatásos hangjában, hanem magas intellektuális alakító képességében is kell az erejét keresni. Régibb oszlopos tagja ő az operának.

Takács Mihály. Amióta az opera deszkáiról az Odry Lehel bűbájos baritonja letűnt, nem tűnt fel azon az övénel vonzóbb és rokonszenvesebb. Az opera megnyitásakor mindjárt annak kötelékébe lépett a zeneakadémiából s azóta folytonosan az aszczenzió láthatárán fényeskedik. A külföld is ismeri nevét s ott is kijutott neki a megillető méltatásból. *Perotti- és Lavináról* sajnálom, hogy e helyen nem zenghetek dicshimnusz; de hát nem az ő hibájuk, hogy nem születtek magyar földön.

Várady Sándor, hogy minő izmos tehetség s minő előrehajtó ambíció dagasztja a keblét, mutatja folytonos fejlődése, melylyel az operai repertoárokon már több elsőrangú szerepben is sikerteljesen megállja a helyét.

Azok száma, akik a magyar opera kötelékéből részint mint nyugdíjazottak, részint mint önként távozottak már kiváltak, de azért más téren mindig aktív képviselői s díszjei a magyar élő zenevilágnak, szintén tekintélyes. Ilyenek a legutóbb kivált *Szilágyi Arabella*, ez a hatalmas drámai hangú s alakítású Wagneri énekművésznő, aki több évig volt kimagasló alakja az operának s akinek távozása érzékeny veszteség az operára. Mint hangversenyénekesnő is magasan kiválik úgy a fővárosban, mint a vidéken, hol mindig ünnepszamba megy a föllépése. Ilyenek továbbá, hogy csak a legkitűnőbbeket soroljam fel., a hölgyek közül: *Bárdossy Ilona, Bognár-Balázs Vilma, Kordin Mariska, Maleczky-Ellinger Jozefa, Markovics Ilka* (Pauline), *Nádayné Widmár Katalin, Saxlehner Emma* s a férfiak közül: *Bignio Lajos, Hajós Zsigmond, Láng Fülöp, Odry Lehel, Pauli Richárd* s a nagy múltú

veterán *Stéger Ferencz*.

Ezek mind oly alakjai az élő magyar zenevilágnak, akiknek a neve ugyanannyi magyar zeneművészeti kultúrtörténeti részlettel áll kapcsolatban. Manapság többen közülök részint babéraikon pihennek, részint mint önálló zeneintézeti tanárok, vagy igazgatók működnek önállóan a pedagógia terén. Alább lesz még alkalmam rájuk reflektálni.

A m. kir. Opera után áttérek az ország két legjelentősebb zeneintézetére, u. m. az *országos zeneakadémia* és a *nemzeti jenedére*, melyek kebelében az élő magyar zenevilág kitűnőségeinek egész sora található. Az orsz. zeneakadémia igazgatója:

Mihalovics Ödön, manapság a hazai zenevilágban a legnagyobb, legbefolyásosabb hatalmasság, de méltán is, mert kimagasló, termékeny és sokoldalú zeneköltői egyéniség. A zenének nincs oly ága, az egyszerű dalformától kezdve az operáig, szimfóniáig s más nagyszabású énekes zenekari alkotásokig, melyek terén nagyértékű műveket ne teremtett volna. Nevét a külföld is ismeri és nagy elismeréssel honorálja. Roppant instrumentális tudás és kidolgozási tehetség jellemző vonásai. Rendületlen híve az új zeneiránynak, de a magyar irodalom mezején is maradandó becsű alkotásokat hagy hátra. Eszméi sohasem alantjárók. De merész röptüek s választékos ízlésűek. Az újabban kiszélesített zeneakadémiai reformok s szervezések neki köszönhetnek legtöbbit. Jobb keze az intézet sokoldalú, nagy buzgalmú és tehetségű titkára s tanára:

Harrach József, a megtestesült munka és agilitás. Mint író, esztétikus és sok évig mint a Pesti Napló zenekritikusa is nagy tevékenységet fejtett ki; de még többet a karirodalom és a pedagógia mezején, hol égető szükségét pótló kiadványokkal gazdagította e téren sokáig elhanyagolt irodalmunkat. A milleniumi kiállítás alkalmával ő egyesítette egy par monstrekaréneki előadásra a főváros minden fajú iskoláinak az ifjúságát s a magyar zene régi és újabb gyöngyeit kiváló sikerrel mutatta be. Igazán számottevő s méltó kitűnősége a magyar zenevilágnak. Az intézet kötelékében működnek a magyar zenészet általánosan ismert és méltányolt virtuóz-tanárai. Fentebb hangsúlyozott elvem alapján csak a magyar születésűekre szorítokozom. Anszenitás tekintetéből s azért is, mert a legnagyobb magyar zenek öltőnek, Erkel Ferencznek a fia, legyen elsőnek említve

Erkel Gyula, korán nyugalmazott operai karnagy, a ki már akkor tanára volt az akadémiának, mikor a mostaniak nagy része még ott nem szerepelt. Apjától örökölt nagy tehetsége, sokoldalú tudása, mesteri kezelése a zongorának, a vezérkönyveknek s a karnagyi palczának, de úgy is mint kiváló zeneköltő, tanár s hangszerelő ő a magyar zenevilág legjelesebb tagjai közé sorolható. Nagy reformokat léptetett életbe a népszínművek megzenésítésében s a férfikarok szólamai kezelésében. Mint az újpesti zenekonzervatórium igazgatója is több év óta kiható tevékenységet fejt ki.

Hubay Jenő, az európai nagyhírű hegedűművész és zeneköltő. Hogy mit és mennyi értéket képvisel ő mind a két téren? erről e korlátolt terű helyen nem pasztell-rajzot, hanem dómszerű freskóképet kellene bemutatnom, – a magyar hegedű-, dal-és karének-irodalom, az opera, kamara-négyes-társulat s pedagógiai működésének kimagasló sikereiről íveket lehetne összeírni. Ismeri őt az egész ország s az egész művelt külföld. A zongoravirtuóztanárok között mind ugyanannyi kiválóságok a következők:

Chován Kálmán, *Szendy Árpád* (ezek mint zeneszerzők is) s *Thomán István*. Mind a háromnak vannak egymást kiegészítő s egymást egalizáló aprecziáló tulajdonaik. A virtuózi, zeneszerzői és a tanári babérokát méltóan kiosztani közöttük: épp oly nehéz, mint diszkreczionális és ízlési dolog. Azt hiszem, a méltányosság útján járok, ha konstátalom felőlük, hogy mind a három kvalitás dolgában bármely zenevilágnak is a díszére válnának.

Az énekpedagógia terén itt magasul ki egy *Maleczkyné Ellinger Jozefa* és egy *Pauli Richard*, akik sok-sok éven át egymás mellett ragyogó fényes csillagai voltak a magyar operának. Ez idő szerint alaposan képzett tanítványaikkal fűzik tovább babércsokraikat.

De a *nemzeti zenede* kötelékében találjuk fel– sit venia verbo – a magyar élő zenevilágnak

azt a számos kitűnő képviselőjét, akikre az, úgy a múltban mint a jelenben, méltán büszke lehet. Elnöke:

gróf *Zichy Géza*. Fenkölt szellemű magyar főúr, valóságos belső titkos tanácsos, számos elsőrangú rend tulajdonosa, több irodalmi társaság tagja s volt m. k. operai intendáns. De korántsem e csillogó tulajdonok képezik az ő valódi hazai s európai híru nimbuszát: hanem mert épp oly kimagasló költő, író s zeneköltő, mint páratlan zongoravirtuóz is pusztán csak balkézrel. Mint ilyen sokkal nagyobb hódításokat tett (és még mindig tehet), mint akárhány virtuóz kollégája két kézzel. Irodalmi és zeneköltői működése felöleli a zene minden kis és nagy formáját egészen az operáig s kevesen vannak, akik sikerre nézve e téren vele versenyezhetnének. Emellett bőkezű meczénása a művészetnek, mert hazai és európai körútjaival nagytekintélyű összegeket áldozott a jótékony s a közművelődés oltárán. Grand seigneur-je s a múzsától is pazarul homlokon csókolt kitűnősége a magyar zenevilágnak. A nemzeti zenede büszke lehet őt elnökének nevezhetni.

Bartay Ede, a magyar zenevilágnak egyik még élő doyenje, a nemzeti zenedének pedig immár húsz év óta igazgatója. Az ő nevével dicshimnuszokat zengeni felesleges dolog. Ismeri őt s több mint félszázados sokirányú ténykedését az egész ország, mert az ő neve egy félszázados kultúrtörténeti képnek a kerete. Kiható mozzanatok mutat e kép s azoknak színejavát az ő ténykedései töltik be. A zeneművészek segély- és nyugdíjjegylete, az orsz. zeneakadémia, az orsz. magyar dalégyesület, a nemzeti zenede, mind kórusba állhatnak, hogy érdemeit dicsérik. Legmaradandóbb érdeme két évtized óta ez utóbbiban csúcsosodik ki, mert azt legközvetlenebb kihatású s legkeresettebb műintézeté fejlesztette. Minden hangszer, elmélet és tudomány megtalálja abban hivatott képviselőjét. Harminczhat tagú tanári karából kerül ki az élő magyar zenevilág gyakorlati pedagógusai s zeneköltőinek a díszes sora. A kollegiális anszientást illesse meg közülök az elsőség; azért említem fel elsőnek:

Zimay Lászlót, a magasabb zongoraoktatás egyik tanárát, akinek olyan eredményes s nagy fényű múlt áll a háta mögött, hogy fényéből még manapság is bőven árad az intézet nimbuszára. Úttörő ő a magyar dalköltészet terén, s mint sokoldalú zeneköltő, karnagy, pedagógus s mindig tiszta magyar alapon állott és álló oszloposa a hazai zeneügynek egyaránt kimagasló az élő magyar zenevilág sudarai közül. Sok évtizedes bajtársi s működési kötelék fűz a magyar zenevilághoz, de nem ismertem s ma sem ismerek Zimaynál tisztább érületű s költészetű magyar zeneírót A mi csak kikerült – fájdalom, manapság már csak nagyritkán kerül ki – tolla alól, az mind mintaszamba mehet a magasabb röptű hazai zeneirodalom termékei közt. Fenkölt ízlés, öntudatos technikai kezelés s eredetiség ömlik szét minden művén.

Van a nemzeti zenedének több oly kiválósága, akikre reáilleszthető Eschenbachi Wolfram beköszöntője a dalversenyen: «mind hősök és vitézek ők» a magyar zenevilág falankszában. A zongora-pedagógia terén – hogy visszatérjek a senkit sem alterálható betűrendhez, – ott találjuk a disztíngvált ízlésű zeneírót és virtuózt (Liszt F. tanítványát) *Agghdzy Károlyt*; a sok és izmos kezű s az énekpedagógia terén is érdemesült *Erney Józsefet*, aki mint zeneíró is tekintélyes számot képvisel; a legmagasabb kiképzésre képesítettek general-liferansát: *Megyery Károlyt*, ezt a mintapedagógust, műírót és zenetudóst; *Tomka Istvánt*, ezt a par excellence virtuózképző tanárt, aki minden évben állit ki oly tanítványokat, akik mint már kész művészek, bátran versenyre kelhetnek a legjelesebbekkel. A zongoratanárok legfiatalabb gárdájához lehet *Tóth Lajost* sorolni, aki maga nemcsak kitűnő virtuóz, hanem mint jeles zeneszerző is kiválik az újabb nemzedékből. «Nappal és éjjel» című balletje, amelynél *Melz Albert*, szintén nemzeti zenedei tanár volt társszerzője, oly sikerült alkotás, mely folyton repertoár-darabja az operának.

A nemzeti zenede példásan fegyelmezett zenekarának a karnagya *Gobbi Alajos*, egyszersmind a hegedűosztályok valóságos Herkules-tanára; az ő kiművelési osztályait

tengerhez lehet hasonlítani, amelybe belefolyanak a kisebb-nagyobb folyók, s a melynek felszálló fellegeiből azok ismét táplálkoznak. A magyar élő zenevilágnak jelenben alig van hozzá hasonló százkezü és agilis képviselője. Buzgalma bámulatos, türelme kimeríthetlen s munkaereje a mesével határos. A magyar zeneszerzőknek sincs nálánál őszintébb s igazabb protektora, mert ahol csak alkalmat s érdemet talál, mindig érvényre emeli azokat, bemutatja, pártolja és újabb alkotásokra ösztönzi. Érdemes támogatója e téren a fényes tehetségű

Bloch József, aki az országos zeneakadémiában is hasonló buzgalommal működik. A magyar zenevilágnak ő egyik sokoldalú s izmos készültségű alakja; a külföld is ismeri s ott rendes kiadókra találnak önálló szalon-, pedagógikus s többféle nagyobb szabású alkotásai. O róla el lehet mondani, hogy igazán csak hivatásának s nagy tehetségének él. A hazai zenetestületek is tudják méltányolni, mert művei sokszor állnak azok műsorán. *Hubay Jenő*- s *Benkő Kálmán*ról már fentebb megemlékeztem. Ki kell még emelnem az intézeti csoportból a magyar zenevilág egyik régibb s nagy és sokérdemű képviselőjét: *Állaga Gézát*, az elnépszerűsödött czimbalom tanarát, aki annak irodalmát első sorban megalapította. Több évtizedes érdemes múlt áll a háta mögött, melyet mint az opera nyugalmazott gordonkaművésze, mint a magyar dalirodalom izmos fejlesztője s mint számtalan sikerült szerzemény írója méltán kivívott magának.

Mielőtt *Mészáros Imre*, a filharmóniai társulat alig pótolható agilis alelnöke és az operai zenekar felügyelő tagja, *Steiger Gyula*, a zeneelmélet jeles előadója, a finom érzékű műíró s *Antalik Károly*, az esztétika, zenetörténet tanára s a kiváló zenekritikussal zárnam be e nagy horderejű intézet kiváló magyar zenészeti sorát: ki kell még emelnem annak fényes multú énektanarát *Balázs-Bognár Vilma*t, aki egykoron annyi fényt vetett a magyar operára s aki még manapság is kamatoztatja nagy tehetségét a hazai énekművészet fejlesztésére.

A magyar zenevilágnak most bemutatott két legki-hatóbb fókusa mellett rátérek ama nyilvános zene- és műintézetek vezetőire s korifeusaira, akik a hazai zene égboltjának mintegy fénylő tejutjat képezik. Ilyenek:

Bellovics Imre, a zenekedvelők egyletének vezérigazgatója s tanára, az orsz. magyar dalár-egyesület s a budai dalárda karnagya. O nála nélkül nem képzelhető a fővárosban semmiféle nagyobb szabású ének- s zenekari bemutatkozás. Mint elsőrangú dirigens már évek hosszú sora óta gyűjti babérait, melyeket méltán kiérdemelt. Ahol s amikor csak kilép a pódiumra: a biztos tudást, a temperamentum tüzét s az előadás gazdag árnyalatát viszi oda magával.

Szautner Zsigmond, a budai ének- és zeneakadémia igazgatója s egyházi karnagy, aki szintén vegyes ének s zenekar élén áll. Az idegen zenészeti újdonságoknak ő a legbuzgóbb bemutatója; nem múlik el év, hol e részben eleget nem tenne a közönség igényének. Sokféle zenei állásában közelismerést vívott ki. Akadémiája kötelékében a legkiválóbb tanár, virtuóz s zeneíró *Juhász Aladár*, Liszt F. volt legkedvesebb s legtöbbet kitüntetett tanítványa; ha annyi akaraterő, ambíció s tettvágy hajtana előre, mint amennyi nagy tehetség lakozik benne, s nem lenne magával szemben oly túlságosan szerény: a világ legelső virtuózai közt szerepelhetne. A magyar zeneiskola elnökét s tanarát *Káldy Gyulát*, már fentebb méltattam. Mellette *Schmötter Alajos* igazgató tanár eléggé nem méltatható kulturmissziót teljesít a magyar zenevilágban. Ez intézetben szerepel a magyar zenevilág képviselőinek egyik legkiváló női tagja:

Kidiffay Izabella, ez a disztinált tehetségű zongoraművésznő, tanárnő és zeneszerző, aki József főherczeg családjának mind a két herczegnő leányát kiművelte több éven át a zenében, szíveikben igaz magyar érzületet táplálván. Kiváló érdemei vannak a hazai zene fejlesztése körül. Minden zeneidényben részt vesz számos hangversenyben s Káldyval beutazván az egész országot, erős támogatója volt az elévülhetlen Kurucz dalok propagálásának. Mint dalköltő szintén a legszebb sikereket aratja. Itt működik *Késmárky Árpád* is, ez a tözsgyökeres nemzeti érzelmű, irányú s alapos készültségű magyar zenész, aki az elméleti s gyakorlati pedagógiai irodalmat is izmosan gazdagítja.

A magán zeneakadémiák és tanintézetek között első hely illeti meg úgy anszientitás, mint népszerűség és kegyeltség tekintetében is *Siposs Antal* magán zeneakadémiáját, amely épp a legközelebb múlt napokban ülte meg már fennállásának negyedszázados – fényesen sikerült – jubileumát. E hosszú idő lefolyása alatt egész légióját művelte ki a mindkét nembeli zongorázó kitűnőségeknek. Minden ízében mindig magyar művész volt, az ma is s az marad koporsója bezártáig. Számtalan zongora- s dalszerzeménye is tanúskodik erről, melyek mind zeneirodalmunk tiszta vérű termékei. Szélesen ismert s kedvelt alakja ő a magyar zenevilágnak s egyike ama keveseknek, akik elvül vallják, hogy Magyarországon a művész előbb legyen magyar, aztán művész. Siposs volt a magán zeneakadémiák első kezdeményezője és gyakorlati életbeléptetője. Mikor Liszt Ferencz alatt még az országos zeneakadémia is csak legmagasabb zongoraintézet számba ment, több évig ő szolgáltatta hozzá a kész anyagot. Példájára ma már szeri-száma sincs a minden irányú magán konzervatóriumok, akadémiák, ének- és zeneiskoláknak, a melyek, ha nem is mindig termelői s ápolói a művészeti válogatott virágoknak, de legalább terjesztői a *zenészen* fogékonyságnak. A rostán (az életben) úgy is áthull a konkoly s fenmarad a búzaszem. E megsokasodott magán *zenészen* vállalatok élén állanak főleg:

Major Gyula, aki úgy bent, mint a külföldön szélesen ismert zeneköltő; a zene legkomolyabb agának az ápolásával előkelő helyet foglal el a magyar zenevilágban. Termékenysége s aktivitása kimeríthetlen, mint a bibliai olajos korsó. Hol itt, hol ott, de mindig izmosan s nagy tudással merül fel alkotásai s ténykedéseivel.

Somogyi Mór, aki már nem egy, hanem két külön konzervatóriumi helyiségben is alig fér el. Intézete népszerűségét s keresettségét egyéb tulajdonságaival is emeli, mert tanársága mellett mint önálló hangversenyző s mint zeneíró is több oldalú sikereket képes elérni.

Forti Ottó zeneiskolája régi akreditált budai zenészeti telep. Szerényen s kevés, úgyszólván semmi reklámmal sem dolgozik, de minden évi vizsga-hangversenyeiben igen előnyösen szokta bemutatni úgy tanári hivatottságát, mint szolid Ízléses irányát.

Krause Gusztáv legújabb reform zeneiskolájával sorakozott a kompetens pályatársak vállalatihoz; addig is több téren kiváló tagja volt ő a magyar zenevilágnak, de amióta a múlt évi aradi dalversenyen, mint a «Ganz-gyári dalkör» karnagya az első díjat vívta ki az egylet számára: művészeti nimbusza s hitele oly magasra szökött, hogy új zeneiskolája felvirágzását is magával hozta, a melyhez a legszebb jövőt méltán köthetjük. A magán énekiskolák közül a *Markovics Ilka*, (Pauline) *Saxlehner Emma*, *Kordin Mariska*, s a *Láng Fülöp* – emeritus s nyugalmazott operai énekművészek – intézetei válnak ki.

A magyar zenevilág színpadi kitűnőségeinek a sora manapság már oly hosszú listát mutat, hogy mind elsorolni: egy külön kötetre lenne szükség. Mint az égboltozat csillagai eloszlanak i-ső, 2-ik, 3-ik stb. rangúakra: olyanok ezek is. A kritika és közönség nagyító tubusai szabad szemmel még alig láthatókat is fedeznek fel. Elég legyen itt csak az elsőrangú fényes színuszokra rámutatni, minők:

Blaháné Kölesi Lujza, mert őt már csak e néven ismeri az egész világ, hiába alít többször is az oltár mellé esküdni. Hozzá fogható nem látott még a magyar dal-s színművészet s az én hitem szerint nem is fog többé látni soha. Ki tudná őt híven jellemezni? Hát lehet a legtökéletesebb képet szóval vagy írással még tökéletesebben megrajzolni? Erre felesleges az erőlködés. A magyar zenevilág minden népdali dicsősége ő benne összpontosul.

Hegyi Aranka fényes tehetségével, melegségével s alakító mintaszerűségével második ragyogója a magyar zenevilág egének; mellette

Komáromi Mariska az Orion-csillagzat harmadik fénylője, az ő kiváló énektudásával, nemes Ízlésével és lebilincselő sokoldalúságával.

Küry Klára külön vonzó mágnese úgy a színpadnak, mint általában a magyar zenevilágnak. Minden megvan az ő egyéniségében, amivel közvetlenül hódít s fellendíti a kedélyeket.

Vannak idegenbe költözött csicsergő madarai is a magyar égaljnak, fájdalmasan esnék róluk megemlékezni, azért inkább hallgatok felőlük, s inkább rátérek azokra a nagymogulokra, akiket szeretünk a magunkénak vallani, bár fényük inkább a külföldi, mint a hazai firmamentumnak világít, amelyre csak néha-néha időlegesen vetnek egy-egy vakító villámsugárt. Ilyenek: a világhírű opera- s nagy zeneköltő *Goldmark Károly* (alább külön fejezetben méltatom), továbbá a leghatalmasabb hegedű-király: *Joachim József*, aki ránk nézve nevét mesteri magyar hegedűkoncertjével tette halhatatlanná s *Richter János*, ez a gúla-kimagaslású zseniális karnagy, akinek a bírhatásáért világvárosok versenyeznek. Amióta a magyar honpolgárság kötelékéből – ő tudja miért – kivált, azóta nem is lehet többé reményünk őt teljesen bírhatni. Fájó érzéssel kell itt azokról is megemlékezni, kiket a hazai viszonyok kedvezőtlen alakulása a külföld ölébe kergetett; ilyenek főleg: az eminens tehetségű zeneköltő *Mannheimer Gyula*, a tőlünk csak nem rég elköltözött zseniális *Márkus Dezső*; a nyugtalan vérű, de balszerencsés örök mozdonya a magyar zenevilágnak: *Serly Lajos*; az elsőrangú virtuózok között pedig *Joseffy Rafael*, *Weisz József*. De hala az égnek, maradtak még köztünk számosan olyanok, akikre a magyar zenevilág minden téren méltán büszke lehet. A fenti, talán hosszúra nyúlt, de úgy hiszem elég tárgyilagos képcsoport bemutatása után még egy fejezettel zárom be a csoportot, melynél igazán helyén valónak s opportunusnak kell tartanom a betűrendet, hogy minden elsőbbségi érzékenységet kikerüljek. Csak rövid jellemző vonásokkal tehetem ezt, amint én őket – mint a magyar zenevilág legöregebb tagja – tanultam megismerni.

Angyal Armand, épp oly erélyes s kiváló városi főkapitány, mint elismerésre méltó zeneszerző, aki a magyar dalárvilágban is jelentős állást s befolyást képvisel.

Bátor Izidor, az újabb magyar zenememzedék egyik legizmosabb tudású, készültségül s eredeti eszméktől duzzadó tagja; egy pár év óta áll a postások és távírók dal- s zeneegyletének az élén, s azt máris a főváros számottevő műegyleteinek a magaslatára emelte.

Beleznay Antal, nagyváradi székesegyházi karnagy s az ottani ének- s zenekedvelők egylete zenekarának a vezére. Izmos, tiszta magyar vérű művelője a magyar dalköltészetnek. Neve széles ismert az országban s Nagyvárad intelligens városában kiható kulturális s művészeti hivatást teljesít.

Bellovics Ferencz, Esztergomban élő egyik régi érdemdús s lelkes veteránja, fellendítője a magyar zeneügynek, több évtized előtt kiható s lelkes szerepet játszott a magyar dalárvilágban, azután közsajnálatra minél kevesebb részt vett az országos közéletben. Ritka képzettségű művész, karnagy s tekintély a magyar zenevilágban. Bátyja *Bellovics Imrének*, a kimagasló fővárosi művésznek.

Bertha Sándor, több évtized óta él a külföldön s főleg Parisban apostolkodik lelkesen mint zeneíró és irodalmár a magyar zenészet érdekében is. Csak sajnálni lehet önkéntes expatriálását, mert kiváló írói s zeneszerzői tehetségével, befolyásával, bent a hazában sokat lendíthetne művészeti ügyeinken. Ő is első úttörői közül való (a 60-as években) a hazai mű- s zeneirodalomnak. Azután elvesztettük s úgy látszik örökre!

Bogisich Mihály, esztergomi kanonok, címzetes püspök, m. tud. akadémiai tag. Már évtizedek előtt s alatt a fővárosi zeneéletnek egyik legmunkásabb tagja volt. Országos kiállítások, zenei kongresszusok s más közművelődési egyesületek terén is mint elnök s vezérnek maradandó érdemei vannak. Ő a valódi feltámasztója a régi egyházi magyar dallamoknak és virágdaloknak s egyszersmind azoknak legbuzgóbb terjesztője. Egyházi zenetörténelmi nagy munkája szerezte meg neki az akadémiai tagságot. A magas katolikus magyar klérus büszkén számítja tagjai közé.

Ifj. *Bokor József*, mint a népszínház egyik jeles lehetőségű karnagya s több sikerült színpadi termék szerzője, számot tesz a magyar zenevilágban, kitől még számos sikeres művet várhat.

Butykay Ákos, mint zeneköltő s brüliáns zongoraművész egyaránt kimagaslik a fiatal

előretörő zenenemzedék közül. Neve már előnyösen hangzik a külföldön is.

D'Amant Leó, a könnyed válfajú zeneirodalom terén eléggé nem méltányolható honi missziót teljesít, mert a külföldről beözönlő zeneműi színtelen és trágár pipacsnövényeket itthon termelt színes s ízletesebb, illatosabb virágokkal szorítja ki, már t. i. amennyire lehetséges, mert nálunk még mindig túlnagy a fogyasztó közönsége az eféle közízlést rontóbontó café-chantant-i dugáruszickeknek.

Dombay Artúr, a disztíngvált képzettségű zenész, zeneköltő, műíró és kritikus tulajdonságait egyesíti magában, aki már kora ifjúságában a legelső bécsi zenetekintélyek ajánlatára lírai operájával állami ösztöndíjjal lett kitüntetve. Minden irányú, nagy-kisebb műformában értékes s gondolattartalmas műveket produkál s neve a külföldön is előnyösen ismeretes. A magyar zenevilágot nemcsak hangzó, de irodalmi termékekkel is szolgálja mint alapos kritikus.

Dohnányi Ernő. Alig pár év előtt került ki az orsz. zeneakadémia kötelékéből s alig lépett bele húszas éveibe, már is záporoként hull reá a művészeti áldás dicsőség, elismerés, koszorú, kritika, csengő államsegély s izmos pályadíjak alakjában. Mint par excellence zongoraművész s mint égető, nagy szabású formákra támaszkodó zeneszerzőnek a neve úgy bent, mint a külföldön korán hangzatossá vak. Ha tovább is ily rohamosan száguld a magasba Apolló szekerén: el sem tudom képzelni, hogy végre minő Csimborasszó tetején fogja magát babérhalmazain kipihenni?! Annyi bizonyos, hogy a múzsa nemcsak homlokon csókolta már bölcsőjében, hanem «passe par tous»-val is ellátta.

Dunkl Nep. János, érdemdús veterán tagja a hazai zenevilágnak, Liszt F. magyarországi első tanítványa; a Rózsavölgyi és társa műkereskedés főnöke: *Dunkl Norbertnek* az atyja s az országos horderejű firma «major domus»-a. Kevés hazai művész dicsekedhetik oly jelentős s kiható múlttal, mint ő. Ha valakire, úgy ráillik: «Ehre, dem Ehre gebührt».

Dusinszhy Lipót, a nyitrai székesegyház karnagya s az ottani s általában a felsőmagyarországi vidék zeneéletének egyik éltető forrása; egyházi s más fajú zenetermékeivel, de úgy is mint pedagógus, zenekari vezér, kiható hivatást tölt be.

Farkas Ödön, a kolozsvári zenekonzervatórium igazgatója, tanára s Erdély fővárosa zeneéletének az irányítója, a zene minden válfajában az operáig kiválik s egyik legmunkásabb, legszolidabb képzettségű tagja a magyar zenevilágnak.

Gadl Ferencz szintén zenekonzervatóriumi igazgató s egyházi karnagy az alföld nábobvárosában: Szabadkán. De az ő működési köre nemcsak egy városra, hanem az egész országra kiterjed. Ez idő szerint nem ismerem nálánál sem termékenyebb, sem minden kis, nagyobb s legnagyobb műformára is kiterjeszkedő zeneíróját a magyar zenevilágnak. Valóságos Bosco-keze van, aki azonban nemcsak hangjegyeket ír, hanem izmos gondolatokkal, eredeti invencziókkal s nagy dinamikus hatásokkal is tudja azokat telíteni. A magyar dalárvilágnak valóságos ideálja, mert alig van dalárműsor, akár országos, akár vidéki, hol valamely műve ne szerepelne. A nyert pályadíjakból is már egész kiállítást rendezhetne. A magyar zenevilágnak egyik legszélesebben ismert s méltányolt alakja.

Gobbi Henrik, ny. zeneakad. tanár. A hazai s főleg a magyar zenevilágnak egyik legrégebb, legképzettebb s érdemesebb képviselője; mar az 50-es évek végén kezdett kiválni mint zongoraművész, azután később mint magyar zeneköltő fejtett ki feltűnő sikert és sokoldalú aktivitást. Mint zongorapedagógus ritkítja párját s mint átíró két zongorára, mesteri műveket produkál. Minden irányban csillag a csillagok közt.

Goll János. Ha mást nem is hoznék fel érdemül, mint hogy az «Apolló» karzenemű-folyóirat áldozatkész kiadója s szerkesztője, melynek az élén már számos év óta áll s vele tekintélyes magyar s nemzetközi kargyűjteménnyel gazdagította a hazai zeneirodalmat: már ez is elég volna neki a magyar zenevilágban elismerésre méltó helyet jelölni ki. De e mellett van neki több is, úgy az énekpedagógia mint a karirodalom mezején, nemkülönben az orsz. magyar daláregyesület körül, melynek ma is buzgó tagja.

Grünfeld Vilmos, a m. kir. opera első hegedűse s a népszerű kamarai hangversenyek vezére. Mind a két kvalitásában kiváló alakja a magyar zenevilágnak, melynek nagy szolgálatokat tesz.

Hegyi Béla, alaposan készült, ismert színpadi zeneire, aki csak legújabbán is szép sikert aratott a magyar színházban, Márkus József operette-szövegét zenésítvén meg. Más téren is értékes termékeket termel.

Hermann Erzsébet és *Mariska* testvérpár, olyan virágos bordúrje a magyar zenevilág kertjének, amely azt több színben körülveszi. Épp oly jelesen kezelik a hegedűt, mint a czimbalmot, s a vonósnégyes minden fajtát. A főváros és a vidék hangverseny- s zene-előadási pódiumain sokszor lehet játékkukkal találkozni, mely mindig méltató elismerésre talál.

Hoffer Károly, pécsi egyh. s dalárdái karnagy. Az ő neve elválaszthatatlanul van egybeforva Pécs városával, nagyhírű dalárdájával s az orsz. daláregyesülettel. Mint bűbajos hangú tenoristát e tekintetben nemcsak az egész ország, de a külföld is ismeri. Mint zeneíró is jeles és hatásos dalok, karok s egyházi művek szerzője. Számos kitüntetésben részesült már és sok dicsőséget szerzett és szerez még folyton a magyar zeneügynek.

Hollósy Kornélia, kitűnő zongoraművész, aki különösen a két zongorán való játékban magaslik ki s mint ilyen feltűnést keltett s kelt a külföldön is.

Jámbor Jenő, állásánál fogva nem ex professo zenész, hanem törvényszéki bíró, de ha nem ez lenne: akármikor az lehetne, mert a hivatalos akták mellett, számos minden irányú s oly tartalmas zeneműveknek a szerzője, amelyek a külföldön is nagy méltatásban részesülnek. A magyar zenevilág méltán sorolhatja őt jelesei közé.

Jankó Pál. Hiába lett feltalálója a nevével elnevezett korszakos új zongora-klaviatúrának; hiába ismerte el annak reformfontosságát a zenevilág jó nagy zöme; hiába vezették be elsőrangú zeneintézetekbe s hiába mutatták be nagy eredménnyel elsőrangú zongoravirtuózok: mégis külföldre és végül Amerikába kellett költöznie, hogy megélhetési alapot teremtsen magának. Pedig nekem is az a meggyőződésem, hogy a zongora jövő századi nagy átalakulása az ő zseniális találmánya körül fog megfordulni, minden jelenlegi ellenáramlat daczára, mert a lőpor után végre is csak a tűzfegyverek teljes átalakulása következhetett. A magyar zenevilág nem fájlalhatja eléggé elvesztését.

Kelen Ida. Úgy készülség, technikai tökély s virtuozitás, mint felfogás tekintetében kevés párja van a női zongorázó világban, akár magánosan, akár partnerével (*Hollósy Kornéliával*) ül a zongora mellé. Mind a két téren bátran messze turnékat rendezhetne, – mint legközelebb Németországban, – s még Amerikából is virító és csengő babérokka térne vissza.

Kern Aurél, egyike a legmagyarabb vérlüktetésű zene-íróknak; amit ír, abból mindig disztिंगvált ízlés, tudás és gondolatbőség áramlik ki. Mint zenekritikus s műíró is elsőrangú s a súlyt mindig a magyar nemzeti aspirációk érvényesítésére fekteti. Nagy érdem s nagy erény ez manapság.

Kereszty István, a magyar mű- s zeneirodalom egyik jeles munkás tagja, akinek a nemzeti múzeum könyvtárában elfoglalt állásában is mindig jut ideje kritikai cikkeket írni, közölni, szaklapot szerkeszteni, zeneműveket írni, s még a Pallas nagy lexikonának is dolgozótársa lehetni. Érdemes polihistora a magyar zenevilágnak.

Kéri Gyula, többoldalú hírlapírói, szerkesztői s irodalmi elfoglaltsága mellett arra is jut ideje, hogy népdal-írói kiváló tehetségének s érzékének áldozzon. Több talpraesett s igaz magyaros zamatú dalnak adott már életet, melyek szelvében kedveltek. Pár évig volt jeles társszerkesztője a Rózsavölgyi és társa cég által kiadott Művészeti Lapoknak, melyek beszüntetését csak őszintén sajnálhatja a magyar zenevilág.

Khayl Antal, meghonosult emeritus kiművelési zongoratanára a nemzeti zenedének, aki már az 50-es évtizedben kiható szerepet játszott a fővárosi zeneéletben, s mint a hazai zenevilág egyik érdemes adeptsusa és nesztora, ma is előkelő állást foglal el a művészet terén. Számtalan jeles tanítvány dicsén, tiszteli benne az alapos, kitűnő tanárt.

Kapy Gyula, a soproni evang. lyceum igazgató tanára s egyik régibb előharczósa a magyar zene ottani fellendülésének. Izmos kezekkel nyúlt bele a Bécs-szomszédos soproni kulturviszonyok átváltoztatásába, még pedig oly sikerrel, hogy sem az ő, sem ottani pályatársai kezéből nem igen lehet többé a vezérszázló nyelét kiragadni. Tiszteletre méltó alakja a magyar zenevilágnak.

Király Béla, szintén a soproni evang. lyceum igaz magyar szellemű, agilis tanára s az ottani zenészed körök egyik vezéralakja. Nagy elismerésre méltó tevékenységet fejt ki minden téren, még az orsz. dalünnepélyek alkalmával is, ahonnan ujabban soha nem hiányzik. Ráillik, hogy épít, alkot és gyarapít.

Konti József, a népszínház első karnagya, a legszerencsésebb kezű operette-író, akinek e fajta népszerű alkotásait sokkal jobban ismeri az egész magyar közönség, semhogy részletezni kellene. Ő leginkább tudja eltalálni a közönség és a kiadók Ízlését, de van is aztán keleté a műveinek mindkét tényezővel szemben. Ha e helyett szonátákat, szimfóniákat vagy más öblös zenekari műveket írta: bizonyára a rövidebbet húzná. De van hozzá elég gyakorlati esze, hogy nem cseréli fel a szerepeket.

Krancsevics Oragomir, az opera első versenymestere s a magyar zenevilág legszerényebb hegedűművésze, aki nem a reklámból él, hanem a szolid tudásból és előkelő művészeti tulajdonságaiból. Amióta a kamaranégyes vezérségétől visszavonult, fájdalom, csak operai magánjátékát élvezheti a közönség és a zenevilág.

Kán László, a vígszínház karnagya, sokoldalú zeneköltő s a legmerészebb czimbalomvirtuóz. Hogy melyik tulajdonságával válik ki leginkább, bajos volna hajszálig meghatározni, mert mind a hárommal szemben erős gránitsziklán áll. Mint karnagy nagy tudás- és temperamentummal rendelkezik, mint zeneköltő egyike az újabb nemzedék legmagyarabb érzésű s gondolkodású tagjainak, mint czimbalomvirtuóz pedig nem ismer nehézséget. Egy is elég ezekből, hogy jelentős képviselője legyen a magyar zenevilágnak.

Langer Viktor, föv. egyházi karnagy s orgonász. Még a 60-as években «Ogyek» álnévvel lépett a nyilvánosság terére s e névvel is aratta legszebb babérait a magyar zeneirodalom első héroszai közé emelkedvén Azóta valódi nevén folyton ír s kiváló tagja annak az izmos munka, a nagy tudás s az alkotás minden terén.

Lányi Ernő, az egri székesegyház s az ottani országos hirü dalegylet karnagya, egyik legismertebb s legnépszerűbb dal- s karének-költője a magyar zenevilágnak. Számos pályadíjas koszorú övezi a homlokát. De méltán is, mert olyan gazdag dallamérrel, annyi zenészed tudással s felszárnyaló ihlettséggel rendelkezik, hogy számos pályatársának bőven juttathatna belőle anélkül, hogy ő maga szegényebb lenne vele. A fővárostól kezdve számos vidéki nagy városban talált már otthonra s mindenütt kiható nyomát hagyta maga után a sokoldalú zenészed ténykedésnek.

Merkler Andor sem tartozik a tulajdonképeni ex professo zenészek sorához. Ő, mint gazdag biztosító társulat hivatalnok, jó eleve biztosította az életét a Magyarországon zene után való megélhetés ellenében. De annál kihatóbb állást foglal el a zenekritika s a műirodalom terén, melynek egyik kiváló képviselője a hazai lapok hasábjain. Máskülönben alapos készütségű szakzenész és zeneíró is, aki még a m. kir. Opera deszkáin is tisztességes sikerrel meg tudott állani termékével, ha nem is mint kasszadarabbal.

Odry Lehel, nyugalmazott operai énekművész, aki sok éven át kimagasló dísze, perfekt plasztikájú s legszebb baritonhangú tagja volt az operának. Sok víz fog lefolyni az ős Dunán, amíg hozzá hasonló fog felmerülni. Manapság vidéken él, vendégszerepel s folyton terjesztője a magasabb műízlésnek s a valódi magyar szellemnek. Ismeri őt az egész ország és zenevilág. Sok érdeme van a magyar művészet és kultúra terén.

Oláh Karoly, nagykőrösi képezdei igazgató tanár s régi érdemes művelője a reform, egyházi zeneirodalomnak. A nagy alföldi városban izmos kulturális hivatást teljesít úgy is mint zeneíró, s úgyis mint a magyar zeneirodalom lelkes pártolója.

Pap Zoltán, költő, hírlapíró s a Petőfi-társaság tagja, nem ex professo zenész, de természetes magyar dallamérrel megáldva, már eddig is több sikerült, elterjedt s kapós népdalt írt. Hogy még több is fogja követni: bizton hiszem, mert megvan hozzá az ambíció és a temperamentum előrehajtó ösztöne, ereje.

Plolényi Nándor. Több évtizeddel ezelőtt egész Európában s a keleten is ismerték és sokat emlegették a nevét, mint Reményi Edének a neveltjét s kísérlőjét műutazásaiban. Mikor elvált tőle, külföldön, Parisban telepedett le s ott megnősülvén, boldog családi kört alapított s annak a körében, mint ilyen, most is a vidéken (ungmezei birtokán) él elvonulva a nagy világtól. Nyolcz tagból álló tiszta magyar nevelésű és érzésű családdal ajándékozta meg hazáját. «Ez már az igazi magyar zenész, – jellemzé egyszer nálam *Vadnay Károly* barátom, – aki nemcsak zeneművekkel, hanem számos tagú magyar családdal is tér vissza hazájába». Ezelőtt mint hegedűvirtuóz és zeneíró is sokszor szerepelt a nyilvánosság mezején. A legszebb emlékekkel élheti boldog meglelégedéssel napjait.

Pogatschnig Guido, kalocsai érseki egyh. karnagy s az ottani zeneiskola megalapítója, zeneköltő s tanár. A zeneszerzés minden formájának a terén kiválik sokoldalú izmos tehetségével s lankadhatlan buzgalomával.

Poldini Ede sokféle irányban több kivárlót termelt már eddig is s tőle még többet is várhat a hazai zeneirodalom, melyre vesztés, hogy idegenbe szakadt s nem itthon értékesíti tehetségét.

Polónyi Elemér, a fővárosi hangversenyidények s a vidéki művészi körutazások par excellence zongoravirtuóza, aki mint zeneíró is előkelő nevet képvisel a magyar zenevilágban.

Rieger György. Ő sem ex professo zenész; műkedvelő, de azért alig van hazai zeneíró, akinek a neve a dal-egyletek műsorán többet szerepelne mint az övé, hangulatos, melodikus s hatásos karszerzeményekkel.

Ságh József, a Zenelap szerkesztője, amely szaklap immár az ő tizenharmadik évfolyamát járja. Valóságos irodalmi eseménynek nevezhető ez, melynek fentartási és kiadási érdeme annál inkább a súlyba esik, mert senki nálamnál jobban nem tudja ezt méltányolni, aki első alapítottam ily szaklapot s 16 évfolyamig vittem. Mellette nagyszámú hasonló vállalkozás esett a kútba, mert nem jutott elég pártoló abból a sok-sok ezer zenész és műkedvelőből, amely Magyarországon Apollót szolgálja, jobban mondvá szolgálni véli. Ságh Józsefnek azért az ő rendületlen kitartásáért méltán Alleluját zenghet a magyar zenevilág. De van e mellett neki még számos más érdeme is, főleg a dalárügy, a zenetanárok egylete és más kulturális ténykedés érdekében, amelyet több éven át erélyesen, nagy buzgalommal szolgált és szolgál manapság is.

Sárossy Ferencz, a Nemzeti Színház zenekarának a vezére, a m. kir. Opera színpadán szép nevet vívott ki magának, habár két operája ma sincsen ott kellően méltányolva. De ez már a magyar operairók sorsához tartozik. Képzett zenész s elismerésre méltó tehetség. –f–
Szabados Béla, az újabb magyar nemzedék egyik legtehetségesebb tagja. A daltól s kardaltól kezdve az operáig, operettig, népszínműig, ahol csak latba veti a tollát, mindig siker, elismerés, méltánylás jár a nyomában; nem aféle tuczat-kompozitor s velőtlen frázisgyártó; amit mond, abba mindig nemesebb ízlést, finomabb mondatszövést és velősebb erőt önt.

Szabó Xaver Ferencz, az orsz. zeneakadémiában a hangszerelés tanára, melynek kimagasló mestere. Már számos évvel ezelőtt feltűnt mint instrumentális s magát nagy dimenziókban érvényesíteni szerető zeneíró; az operában is szerepelt mint a «Dárius kincse» című balletzene szerzője, de kevesebb sikerrel, mint izmos tudással. Akiknek nem volt – s talán még ma sincsen – megerősödött szárnyuk az instrumentális röpülésre: azoknak nem egyszer segített – s talán még ma is segít – az emelkedésben.

Szentirmay Elemér (családi néven: Németh János). Szélesen ismert s általánosan kedvelt, népszerű dalköltője a magyar zenevilágnak, aki rendesen maga írja a szövegeket is dalaihoz. Több százra menő dalterméke között vannak olyanok, mint pl.: «Csak egy szép lány

van a világon», «Ne menj el», «Barna Pista», «Is-is» stb., amelyek még a külföldön is ismertek s el vannak terjedve. A világ minden részében szétkalandozó cigány-zenészek eléggé gondoskodnak erről. Máskülönben is izmos, kiható, agilis tényezője volt mindig – s még ma is az – a művészeti testületek- és egyesületeknek.

Szögedi Endre, a szegedi zenede igazgatója s az ottani dalegyletnek a karnagya. Több évtizedes előharczósa, tényezője s előrehajtója a magyar orsz. dalárügynek, amelynek érdekében a két szegedi orsz. ünnepélynek a rendezési élén állván: azt mindkét ízben diadalmasan emelte érvényre. Mint zeneszerző is sokoldalú tevékenységet fejtett és fejt ki.

Sztojanovics Jenő «Csárdás» hallétjével – amely elpusztíthatlan repertoár-darabja s marad is a m. operaháznak – oly nevet vívott ki magának, amely csak mind nagyobb, magasabb tevékenységre, ambícióra sarkalhatta. Szállott is azután mind fölebb és fölebb, egészen «Ninon» operájáig. Disztingvált tehetségénél fogva nem is fog annál megállani. Mint műíró, kritikus, tanár, karnagy, szintén számottevő alakja a magyar zenevilágnak.

Tarnay Alajos. Azzal a sokoldalú zenészeti tulajdonsággal, amelylyel mint magyar művész rendelkezik, mint zongoraművész, kiváló dalköltő, tanár, s a művésznők és művészek keresett finom zongorakísérője, csak egyet hagy ki a számításból, amelyre pedig épp fősúlyt kellene fektetnie, azt, hogy keveset, vagy éppenséggel nem vonzódik a magyar költőkhöz s a magyar zene virágos kertjéhez. Nagyon szeret a kozmopolitizmus nagy tengerén hajózni, pedig én azt hiszem, hogy a magyar – habár szerényebb – vizeken is épp oly siker kísérné a partraszállását, csak akarnia kellene.

Vajda Emil. Újabban a győri zeneélet egyik erőteljes fellendítője. Azelőtt az erdélyi székelyudvarhelyi dalegyletnek volt lelkes és többször diadalmas karnagya. Mint alapos képzettségű zenész és mint kitűnő hegedűművész, tanár, író, igen előkelő helyet foglal el a magyar zenevilágban.

Vigh János. Magyarország összes nem ex professo zenével foglalkozó műszeretői és amatőrjei közül kimagaslik. Ha nem lenne Magyarországon kúriai bíró, hanem lenne a külföldön ex professo zenész, zeneköltő: ott bizonyára még inkább kimagasulna, mert még ott is Auer-lámpákkal kell keresni az olyan ex professo zenészeket, akik annyi tudás, érzés, technikai készség és gondolati tartalommal képesek a zenét művelni, mint ő. Már régi adeptusa a művészetnek, még a Liszt-ciklus első korszakából s mint egykori zeneakadémiai alelnök. Sokat, sokfélét és sok irányban komponált. Legújabbán is a Hubay kamara-estélyén feltűnést keltett egy klasszikus – úgy szeretném írni: *magyar* – irányú szerzeményével.

Verő György. Már a millenium előtt is általános sikert arattak zeneművei és színpadi termékei, amelyek kapósak is lettek közönség és kiadók előtt egyaránt, de az csak aszcenzió volt a délpont felé, amelyet a nevezett milleniumi évben elért a «Hadak útja» fellelkesítő színpadi és zenészed alkotásával. Egyike ő a legtöbb népszerűséget élvező magyar zeneírók között, aki szerencsésen el tudja találni a közönség és színházigazgatók ízlését. Amit ír, annak mindig van életerős magja s héja, ritkán rejt közönségest, mindennapit.

Wavrinecz Mór budavári egyházi karnagy, zeneköltő és akadémiai tanár. Annyi misét, misebetétet és énekkart írt már, hogy izmos hangjegytárából a naptárnak kétszer annyi vörösbetűs lapját is elláthatná más-mással, mint amennyire mindig el van készülve. Az egész fővárosban a régi klasszikus és magyar egyházi énekeknek ő a legerősebb művelője és bemutatója. A sátoros ünnepek s a nagyhét, napjain sehol sem lehet annyiféle ily termékekkel találkozni, mint a budai Mátyás-templomban. De az egyházi mellett a világi zene kis és nagy kaliberű terein is elismerésre méltó produktív szerep illeti meg a hazai zenevilágban. Régebben mint műíró és zenekritikus is ismert nevet vívott ki. Kár, hogy ez irányban letette a tollat s nem igen lehet vele találkozni.

Wusching Konrád. A magyar zenevilágnak még élő kevés veteránjai közt ő is egyike azoknak, aki érdemdús múltra tekinthet vissza. Mint a lugosi dal- és zeneegylet érdemdús igazgatója s első alapvetője, már közel egy félszázad óta képviseli ott – az ország egyik

nemzetiségi végpontján – a hazai zene érdekeit, nagy buzgalommal és példás kitartással. Mint zeneíró a magyar és egyházi zeneirodalom terén igen tevékeny működést fejtett ki ez idő alatt s fejt ki még manapság is. Az ország e vidéke nagyon sokat köszönhet neki kulturális aktivitás tekintetében.

Ziegler Béla nemcsak egy, hanem több fővárosi dalegyletnek is a vezérkarnagya s általában a hazai dalár-ügynek egyik legbuzgóbb s agilisabb képviselője, aki nemcsak a fővárosban, hanem a vidéken is mindig kiveszi a részét, ha sorompóba kell lépni az ügy érdekében. Mint zeneíró is elismerésre méltó munkása a magyar zenevilágnak.

Zimay László. A magyar zenevilágnak itt bemutatott betűrendes névsorát nem zárhatom be méltóbbal, mint *Zimay Lászlóval*, aki annak úgy a múltban, mint a jelenben oly sokoldalú s érdemű képviselője marad. Ne is vegye tőlem zokon e szubjektív erős rokonszenvet sem a t. olvasó közönség, sem a t. kollegák, mert őszintén beismerem, hogy hozzá régi baráti kötelék fűz, s kit a magyar zenevilág és irodalom legtelivérűbb alakjának tartok, melynek ő is már közel egy félszázados oszloposa. Főntebb már több helyütt megrajzoltam az ő arcz- és jellemképét, de egy olyan érdekesét mint az övé, nem lehet – kivált nálunk – eléggé sokszorosítani.

Bezárom ezzel a magyar élő zenevilág arcz- és jellemképeinek a csarnokát; úgy, amint én őket egytől-egyig ismerem s tanultam méltányolni legjobb meggyőződésem szerint. Nem állítom, hogy a képcsarnok egészen tökéletes s minden igényt kielégít. Lehetnek – s vannak is bizonyára – hiányai és talán mulasztásai is, de a jóakaratot és az objektivitást – mint az egyéni meggyőződés kifolyását – talán nem vonhatja meg tőlem senki. Nagy és jelentős művészeti erő rejlik már manapság a magyar zenevilág élő harcosai s képviselői ténykedésében, akiknek nem is lehet más feladata, mint a régibb alapvetők építkezését folytatni, hogy a jövő században még izmosabb, még fényesebb legyen a csarnok betetőzése.

Amen!

XXXV.

A zongora-technika reformjához.

(Lukács-Schuck Anna rendszere.)

A mai fokon álló zongoravirtuózítás csakis a mindjobban tökéletesített s a mai magaslatot elért zongoragyártással szemben fejlődhetett ki. Egészen Bach Fülöp Emánuel (a nagy Bach Seb. elsőszülött fia) reformjáig még a technika legfőbb tényezője, a hüvelykujj sem volt használatban; nem tudtak vele mit kezdeni s ezzel természetesen a szélesebb fogások útja is el volt zárva. Még a múlt század legnagyobb virtuózai is csak félve merészkedtek aztán az újításokat elfogadni. A több szólamú, tömör s nagy fogásokat a 30-as évek elején még Thalberg, a nagy virtuóz sem igen használta; Lisztnek, a legmerészebb virtuóznak lett feltartva minden akadályt áttörni s egészen új technikai iskolát alapítani. De ezzel kezdetét vette az ujjak, a kézcsuklók, a karmozgások s az egész testi izomrendszer trenírozására fektetett lelket-testet ölő etüdözés-nek a rendszere is, amelybe gyakran belebénult az egész test, vagy az ujjak, csuklók, karok ficzamadtak ki. A 30-as és 40-es években aztán mindenféle gépezetek is jöttek használatba, hogy minél inkább kieroszakolják a virtuozitás előnyeit. Valami egyszerűbb, koncentráltabb eljárási módra s a cél elérését megrövidítőbb útra gondolni: mindinkább égető szükségé vált.

E célból Lukács-Schuck Anna, a jeles zongoraművész és tanár, – Liszt egykori kedvenc tanítványa, – még 1897-ben egy érdekes füzetet bocsátott közre magyar és német nyelven, mely hivatva lett a zenevilág széles köreiben figyelmet kelteni. Szerző a zongorapedagógia *reformjának* nevezte új rendszerét, melylyel a cél rövidebb elérését tűzte ki feladatul nemcsak, de azt alig rövid két év alatt sikeresen el is érte. Mert való igaz, hogy minden eddigi rendszer jóformán csak egyoldalúnak bizonyul s e részben igazat kell adni szerzőnek, aki az ő reformjával új irányra törekszik fektetni a pedagógusok és zeneiskolák figyelmét. Nevezetesen arra, hogy az erős, kitartó s minden irányban egyenletes, biztos technika csak akkor válik eredményessé, ha az ujjak, a kézcsuklók s a kar, a test anatómiai bonyodalmas szövétével szemben fokozatos, észszerű kiképzést nyernek s ezáltal a technika mintegy folyamánya lesz az egyes testrészek egészséges kifejlésztésének. Mert tény, hogy bármily ügyesek s hajlékonyak is az ujjak, ha merev kézcsuklóra, gyöngre, hamar fáradó karsontokra támaszkodnak, a technikai biztosság mindig csak agyaglábakon fog járni.

Szerző, hogy mindezt elméletileg s gyakorlatilag is kifejtsé s szemlélhetővé tegye: a jelzett év szeptember havában a sajtó képviselőit – főleg zene-referenseit – lakására hívta meg magammal együtt, hogy új rendszerét velük megismertesse. Érdekes és gondolkodásra bőséges anyagot nyújtó felolvasást tartott, amelyet számtalan ujj-, kézcsukló-, kar- s testállási pózokkal, gimnasztikai mutatványokkal kísért. Vaskos kötetbe foglalt ábrákat mutatott be, melyek mindegyike külön edzési funkció végzésére fekteti a súlyt. Hogy az eszme s az új pedagógiai irány életrevaló, ajánlatos s inkább célravezető, mint az egy ülőhelyben való folytonos skálázás, oktáva- s akkordcséplés s lélekölő, gyötrelmes újj-kínzás: ebben mindnyájan egyetértettünk, épp úgy, mint a virtuozitás legnagyobb tekintélye, *Liszt* Ferenc

is, akivel midőn reformeszméjét közölte, azt nemcsak helyesnek, életrevalónak nyilvánította, hanem az igazgatása alatt állott országos magyar királyi zeneakadémiában életbe is akarta léptetni, amiben azonban közbejött gyászos halála meggátolta. Rövidre foglalva, a rendszer lényege abban áll, hogy mielőtt valaki zongorát kezd tanulni: előbb az eddigi, száraz ujjgyakorlatok helyett különféle testizomi, ujj-, csukló- s karsonti gimnasztikai gyakorlatokat kell vele végeztetni s csak azokkal kapcsolatban vezetni be a megfelelő technikai gyakorlatokba. A már előrehaladottakkal szemben természetesen a visszafejlesztés elméletének kell érvényesülnie a gyakorlatban.

Lévén különben a zeneművészet olyan, mint a bibliai mondás, amely szerint nemcsak kenyérrel, hanem az isten igéjével is él az ember; ami az itt ecsetelt tanrendszerrel szemben is a tanuló szellemi képzését és vezetését illeti, erre nézve mindig külön fejezetet fog végezni a technika az előadás poétikus zománczával szemben, mert ha e kettő nem jár karöltve, a legdisztingváltabb technikai rendszerrel is mindig csak egyoldalú marad az eredmény. De hogy a tehetséggel, az égi szikrával, technikai biztosság nélkül, sem sokra megy még a legeminensebb talantum is: az is viszont kétséget nem szenved.

Az új technika-reform élére állott tanárnő még az 1897-ik év őszén megnyitván önálló iskoláját: abban azóta már több tanítványi bemutatást tartott, melyek mindenkor valóban feltűnő eredményt mutattak be. Nekem nincs is kétségem benne, hogy ez az Ő új rendszere szélesen el fog terjedni, mert életképességét nem lehet kétségbe vonni. Minden előhaladást csak méltányolni tudván s a közmondás is azt tartván, hogy egészséges lélek csak ép, egészséges testben működhetik: közérdekűnek tartottam e helyen is rávezetni a figyelmet s méltányolni egy magyar művésznő' törekvését, akinek már eddig is előkelő orvostudorok, pedagógusok s intézetek szavaztak méltányoló elismerést.

XXXVI.

Goldmark- s legújabb operájáról.

A mi európai hírű hazánkfiának. «Hadi fogoly» című s az ó-hellén világ Iliászából merített operája oly kimagasló állást foglal el az operairodalomban, – legalább szerintem, – mely a maga nemében unikumnak mondható. Az élő operairodák között – az egy veterán királyt, Verdit kivéve – nincs ma senki, aki nálánál fényesebb pályát futott volna meg s aki vele ihlettség, tartalombőség s technikai tudás tekintetében kiállná a versenyt. Nem úgy értem, mintha mellette más operairodáknak is – kivált a, verizmus csillogó lidérczeit kergetőknek, – nem lettek volna s nem lennének szintén nagy sikereik, de úgy, hogy tiszta idealizmus tekintetében egyik sem múlja fölül.

S itt felmerülnek emlékeimben az ő pályája kezdetének borús napjai itt köztünk az 50-es években, s hajnalhasadása a 60-as évek végén. Azután gyors emelkedése, tehetsége fényes csillagának szerteterjedése a művészet égboltján s világhírűségének fokozatos kidomborodása. Mikor most látom, hogy az élet alkonyát is minő elragadó színekkel tudja bearanyozni: bámulat érzése fog el s nem állhatok ellent, hogy e helyen is le ne rójam iránta az őszinte elismerés adóját. Mert hát az ő művészi pályája sem indult ki rózsás ágyból s mint számos nagy elődjének, az ő útja is szúrós tövisekkel volt behintve, küzdve az élet terheivel s a belőle kitörni készülő nagy ambíciók s nagy alkotások izzó kráterével. Közlebről nyílt nekem alkalmam ezt észlelni (az 50-es években), hol vele gyakori érintkezésben álltam, sőt későbbben (a 60-as évek végén) együtt részesültem vele az akkori kultuszminiszter báró *Eötvös József* abbeli kitüntetésében, hogy pályánk folytatására mindkettőnk az *első* állami 8–800 forintos ösztöndíjban részesített. Őt, hogy már akkor munkába vett első nagy operáját (Sába királynőjét) bevégezhesse; engemet pedig, hogy első zenészed szaklapomat s egyéb műirodalmi vállalkozásomat támogassa.

Azután messze elváltunk az élet s a törekvések útján. Ő folytonos aszczenziójával a világhíresség délpontjára jutott s az egész világé lett. Én pedig megmaradtam a haza földjén a magyar közművelődés jégtörő s nehéz köveket hordó napszámosának. De nem akarok én most visszakalandozni a múlt árnyékába, hanem arról az elragadó benyomásról szólni, amelyet legújabb operájának a hallása (először került színre a m. kir. operában ápril 6-án) reám gyakorolt.

Goldmark – e legutóbbival együtt – már négy különböző tárgyú s irányú operát írt. (Fájdalom, magyar tárgyút és szelleműt még nem írt.) Első nagy alkotásába – Sábába – öntötte közvetlenül egész benső világa s ihlettségének legdrágább s úgy hiszem legmaradandóbb kincseit. Ezt velem együtt körülbelül az egész világ közvéleménye vallja. De ő neki magának is kellett ezt éreznie, midőn Sába után ideges benső tusakodással változtatta a tárgyi frontokat, mert aki a zeneköltészet túlérzékeny rezgésű szellemszálaival ismerős, majdnem biztosan kiérzi maga a zeneköltő titkos s eléggé el nem rejthető benső küzdését, amelylyel elárulja, mit vall egész lénye, egész énje legkedvesebb gyermekének. Goldmarknak is éreznie kellett, hogy azon az utón, amelyen önállóan elindult s amelyen más nagy szellemek iránytűje után is haladt: nem igen jut el idealizmusának még el nem ért nektárforrásához. Gondolt tehát nagyot, merészet s rátette életalkonyának aspirációját. De hol

találhatott volna ehhez méltóbb s a már megszokott, elkoptatott iránytól eltérőbb tartalmút, mint abban a páratlanul álló szellemi kohóban, amely a régi hellén világ fél-történelmi s fél-mithoszi hőseiben nyilatkozik meg. Belemélyedt tehát fantáziája s ihlettsége teljességével annak érzelmi, szenvedélyt s kifejezési árába.

Sajátságos összetalálkozása a szellemi vonzerőnek. *Wagner* Richárd, a nagy reformátor, mikor pályája kezdetén állott, korszakos irodalmi műveinek a sorát «Kunst und Revolution» című néhány ívnyi röpiratával kezdte meg,² amelyben a régi görög művészet szellemi kimagasulásaiért s minden irányú állami s társadalmi berendezkedéseikért lelkesedett s követendő mintaképekül állította a XIX. század elé. S mégis mit tett? A gyakorlatban elfordult tőle, s a régi germán mithoszhoz szegődött. S mit tett Goldmark? Addig járt ő is a történelmi, mithoszi s társadalmi réteken, míg végre az ősforráshoz, Hellász világához jutott. S mit követett el? Bámulatos szépségű s mélységű zenei megnyilatkozásokat hozott felszínre. Az bizonyos, hogy legújabb operáját nem a modern követelésű közönség ízléséhez szabta. De nem is akart ő azzal kasszadarabot írni. Mit is törődött volna vele, mikor lelkének legmélyebb idealizmusa feltárását kontemplálta? Több bírálójának teljesen igaza van, sőt én azt vallom, hogy e legújabb alkotásának épp úgy külön színházat kellene emelni, mint *Wagner* trilógiájának, s a közönséget abban csak válogatott esztétikusok, fenkölt írók, művészek s rajongó idealista műkedvelőknek kellene képezni. Közönséges nyelven *operának* nevezni: dőreség és abszurdum. Mert nem arról lehet abban szó, hogy tetszetős, az utczára is kivihető dallamok vannak-e benne; hogy lessük, mikor jön egy érzéki duett, trió vagy ensemble; hogy a cselekvési szálak minő drámai bonyodalmakban élesednek ki; hogy a zenekari dinamikus fel-zaklatások mikor hágnak tetőpontra, szóval: hogy mikor válik be igazán *modern* operának? A kérdés csak az lehet, hogy amit mint költő intenczionált, annak megfelel-e minden ízében: formában, hangulatban, kifejezésben és igazságban? Ha igen, – pedig megfelel, – akkor a mű tökéletes s egészen más elbírálást igényel, mint amit a megjegeczesedett kritikai méterek előírnak, Hát maga az *Iliász*, bakfis serdülő leányok, az időt karambol-partikkal ölö maturánsok vagy az operetté bohóckodásain nagyokat röhögő karzati közönség számára van írva? Katona klasszikus Bánk bán-ját épp most külön magyarázza egy Jókai; a britt óriás, Molière, Racine stb. remekeit épp most készülnek a Nemzeti Színházban a kevésbbé képesített nemzedék számára is értékesíteni. Hát bizony Goldmark legújabb klasszikus alkotását is méltó volna ama ingyenközönség számára fentartani, amelyet a zenei idealizmus szomjúsága gyötör, s magától kínálkoznék a házat megtölteni. Mert hogy kasszadarab – legalább nálunk jó sokáig – nem lesz, arról szentül meg vagyok győződve.

Bámulatos Goldmark legújabb alkotásának zenészed hátere. Az ember nem tudja, mit bámuljon benne jobban: az ó-görög deklamatorius tagolásokra osztott ritmikátlan ritmika egybeolvadását a modern zene rendszerével ez a zenészeti hatáskeresésekben való öntudatos mérsékletet; a harmóniai fűzések szűzies tisztaságát, vagy a kísérő hangszerek megválogatottságát minden kifejezéssel szemben? Az első nagy operai reformátor *Gluck* sem járt el különben, aki tárgyait szintén a régi görög mithoszból merítette. Csakhogy nagy különbség volt az akkori s a modern hangszerek technikai struktúrája és kezelése között. S *Goldmark* ereje épp ebben kulminál s múlja felül nagy elődjét. Mert *Gluck* énekdeklamatorius részeinél ma sem lehet tökéletesebbet képzelni; de azért kellett mégis letűnnie a színről, mert instrumentális hátere elavultak. «*Alcest*» operájának zenészed háterén maga *Wagner* módosított stílszerűen, de mégsem tudta felszínen tartani. S miért? Mert vagy a görög ritmikai tagolást kellett volna elejtenie a modernebb színezés kedvéért, vagy használaton kívül hagynia a mai hangszerek hatásának az igénybevételét. Nem vált be életképesnek, *Goldmark*nak mesterileg sikerült mind a kettőt összeegyeztetnie s mégis az ó-görög

² «Művészet és forradalom» címen az én magyar fordításomban jelent meg 1866. Khor és Wein akkori nyomdatulajdonosok kiadásában. Ma már fehér hollónál is ritkább egy-egy példánya s talán csak nagyobb könyvtárakban lehet itt-ott találni.

klasszicizmus talaján maradnia. Hogy az opera szövegkönyve nem tartozik a sikerült koncepcziók közé: erről mindenki meggyőződhetik, aki végig olvassa. Tele van lapos, szaggatott mondatokkal, igazi fellendülés nélkül. Schlicht Ernő (igazi nevén Formey ref. lelkész) jó prédikátor lehet, de hellászi szellemben megzenésítésre alkalmas szöveget, verseket írni nem volt képes: az bizonyos. De Goldmarknak mindegy is volt; ő irt hozzá olyan perfekt zenét, amelynél nem azt vette tekintetbe, hogy miként gördülnek a szavak, versek, jól vagy rosszul-e, hanem minő érzeménycsökkenést, szenvedélyt, kitörést vagy fellendülést akarnak kifejezni. A többit saját génuszára bizta, amely nem is hagyta cserben.

Nem volt célom Goldmark e remekéről e helyen részletes kritikát írni s pazar gazdagságát egyenként felsorolni. Csak kijelölni számára azt a helyet, amelyet hivatva van vele elfoglalni a mai századvéges kavargó ízlésű operairodalomban.

A mi operaházunkban történt bemutatása mintaszerű volt, *Kemer István*-, ennek a nagytehetségű fiatal karnagynak a betanítása és vezénylete alatt. A fő szerepek képviselői:

D. *Handel* Berta, *Takács*, *Ney*, *Seinsey* Mariska a legjavát nyújtották művészetüknek.

Hogy merre fog vezetni Goldmark további útja s nagy génuszának az iránya: ki tudná megjósolni? Nekem, mint aféle nemzeti aspirációs régi veteránnak – mi tagadás benne – az lenne hő vágyam: ha még megérhetném azt, hogy immár négy árboczos vitorlától duzzadó hajójával a világóceánról a hazai révparthoz is bekanyarodnék s ott kötne ki diadalmasan.

Hellász múzsája után vajha megihletné végre a hazai génusz!